

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

**ПРИКМЕТНИК У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ
НАВПАКИ»: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21з
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
заочної форми здобуття освіти
Микитин Вікторії Романівни

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Добосевич У. Б.

Львів – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні засади дослідження прикметників як стилетворчого компонента літературного твору в сучасній лінгвістиці.....	7
1.1. Погляди українських граматистів на прикметник як частину мови.....	7
1.2. Лексико-граматичні розряди прикметників	10
1.2.1. Граматичні та стилетворчі особливості якісних прикметників.....	10
1.2.2. Ступені порівняння якісних прикметників.....	13
1.2.3. Граматичні особливості та стилетворча роль відносних прикметників...17	17
1.2.4. Граматичні особливості та роль у романі присвійних прикметників	20
1.2.5. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу.....	22
1.2.6. Стилєтворчі параметри прикметників у художньому тексті.....	25
РОЗДІЛ II. Прикметник в індивідуальному художньому баченні Марії Матіос	31
2.1. Якісні прикметники як компонент твору.....	31
2.2. Прикметники-кольоративи як репрезентанти індивідуального стилю	44
2.3. Відносні та присвійні прикметники... ..	53
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТОК А	73
ДОДАТОК Б.....	201

ВСТУП

Прикметник як частина мови, що номінує ознаку, відіграє важливу роль у системі сучасної української літературної мови та процесі комунікації. Він відображає загальнолюдську, національну, соціумну картину світу. Аналіз системи прикметників – один із засобів комплексного і ґрунтовного дослідження індивідуального мовного стилю автора, який займає особливе місце в мовознавстві. Тому така розвідка дає змогу детальніше опрацювати епітетну та порівняльну систему художнього доробку письменника, зокрема Марії Матіос, специфіку її світобачення та світосприйняття крізь призму внутрішнього та зовнішнього в зображуваному романі «Майже ніколи не навпаки».

Загальновідомо, що Марія Матіос – гуцулка, яка пишається своїм корінням, культурою і особливо цікавиться дослідженням власного фамільного дерева. Вона одна з небагатьох письменниць сучасності, котру літературні критики ставили поруч з іменем Лесі Українки, її називали Стефаником у спідниці, порівнювали з Миколою Гоголем. Письмо авторки глибоко філософічне, україноцентричне, нерозривно пов'язане з історичним минулим та сучасністю народу, сповнене заглиблення у внутрішній світ людини в різних ситуаціях, чи то суспільних, чи то особистих і писане багатою народною мовою. Твори Марії Матіос генетично споріднені духом з кожним українцем, у них знаходимо відповіді на ті одвічні проблеми, що нас так хвилюють, відображається багаторічна історія нашого народу загалом і кожного роду зокрема.

Художній світ роману «Майже ніколи не навпаки» дихає непростим і невичерпним життям, балансуванням між любов'ю й ненавистю. «Ця книга – про те, на що здатне людське серце, яке вражене любов'ю, ненавистю, бажанням помсти, заздрістю, і на що воно спроможне у часи випробування радістю і печаллю» [25]. Роман природно взаємодіє з різними шарами народної словесності, зокрема молитвами, весільними обрядами та піснями, прислів'ями, порівняннями, видіннями та прикметами, які створюють у читача відчуття

присутності в художньому просторі твору. Тісно переплітається міф та історія: реальні світові події проникають в замкнений простір гуцульського світу в горах Карпатах. Мовностильовою особливістю є бездоганне і природне володіння словом, використання всього спектру мовних засобів сучасної української літературної мови та всіх можливостей гуцульського діалекту. Органічним складником у тканині твору виступає одна із частин мови, яка несе в собі значну семантичну потужність і стилетворчий потенціал, – прикметник.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю дослідження мовних особливостей прикметника в художньому творі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». Аналіз дозволить визначити роль і значення цього лексико-граматичного класу слів у художньому стилі сучасної української літературної мови і в індивідуальному стилі Марії Матіос та простежити лексичні особливості у сімейній сазі в новелах «Майже ніколи не навпаки».

Новизна роботи полягає в спробі комплексно висвітлити роль прикметника та укласти словник прикметників роману «Майже ніколи не навпаки», який дозволить виявити мовну специфіку цього граматичного класу слів крізь призму світобачення Марії Матіос.

Прикметник як мовознавча категорія був предметом дослідження таких вчених, як М. Плющ [29], А. Грищенко [10], В. Горпинич [9], І. Кучеренко [24], М. Жовтобрюх [16], В. Панчук [28], І. Вихованець та К. Городенська [5], С. Самійленко [37], Р. Смаль-Стоцький [38] та ін.

Явище ідіостилю було предметом дослідження таких дослідників, як А. Бондаренко [3], Н. Головченко [8], В. Іваськевич [17], Г. Крохмальна [23], Н. Сологуб [40], Т. Євтушина [12].

Окремі аспекти творчості Марії Матіос перебували в зацікавленні Я. Голобородька [7], М. Шевченка [42], Г. Павлишин [27], Н. Косинської [21], Т. Хлівної [41] та ін. Проте, незважаючи на значну увагу до постаті Марії Матіос, її літературна спадщина все ще потребує мовознавчої розвідки.

Над дослідженням прикметника в творчості українських письменників працювало небагато мовознавців, можемо виокремити напрацювання

О. Поліщук [30], О. Рудь [36], А. Будяченко [4], Н. Гаврилюк [6], В. Коваленко [18].

Об'єктом дослідження роботи є прикметник у романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки».

Предметом дослідження є лексико-граматичні та стилетворчі особливості прикметника в романі.

Мета роботи: дослідити прикметники в романі «Майже ніколи не навпаки», виявити їхню лексико-граматичну специфіку, частотність та характерні особливості.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:**

1. Схарактеризувати особливості прикметника як частини мови та його роль у становленні художнього стилю.

2. З'ясувати належність прикметників, вжитих у романі, до певних лексико-граматичних класів, а саме якісних, відносних і присвійних; виявити явища взаємопереходу між цими класами.

3. Розглянути прикметники з погляду граматичної категорії ступенів порівняння.

4. Виявити стилетворчу роль цієї частини мови у тканині твору.

5. Укласти словник прикметників роману «Майже ніколи не навпаки».

Джерельною базою дослідження обрано роман Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки», виявлено та опрацьовано 538 слів та 1090 вживань.

Методи наукового пошуку. Мета й завдання дослідження зумовили застосування зальдонаукових методів (опис, аналіз, зіставлення) та лінгвістичних. Як конкретний інструмент дослідження об'єкта використано:

- дефініційно-поняттєвий, застосування якого дало змогу проаналізувати визначення прикметників як засіб актуалізації понять;
- контекстуальний, який допоміг визначити розряди прикметників;
- описовий, використаний для інвентаризації та систематизації зібраного матеріалу.

Також здійснений кількісний підрахунок досліджуваних одиниць.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження можуть бути практично використані при викладанні морфології та лексики української літературної мови, мовознавчих спецкурсів, а також при вивченні творчості Марії Матіос на філологічних факультетах вищих навчальних закладів.

Теоретичне значення дослідження. Концептуальні положення, викладені в роботі дають змогу поглибити знання про природу прикметника в художньому стилі Марії Матіос.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЯК СТИЛЕТВОРЧОГО КОМПОНЕНТА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Погляди українських граматистів на прикметник як частину мови

Кожна мова має свою особливу та автентичну картину світу, відповідно до якої людина наповнює зміст своїх висловлювань. Одним із найважливіших образно-експресивних засобів художньої мови є епітет, виражальним засобом якого є прикметник. Ад'єктив забарвлює будь-яку реалію відповідно до національно-культурних традицій та індивідуальних особливостей сприйняття світу людини чи письменника. Жодна з частин мови не прикрашає так наше мовлення як прикметники, тому досліджувати їх є надзвичайно важливо. Саме тому в цьому дослідженні увагу буде зосереджено на прикметнику, якому відведена роль називати ознаки, властивості, риси об'єктів позамовної дійсності і виражати їх через зв'язки з цими предметами [1: 93].

Якщо звернутись до історії української мови, то можна стверджувати, що «у спільноіндоєвропейській мові існувала єдина недиференційована категорія імен, з якої виділилась група слів, постійно вживаних у ролі означення (атрибута), і поступово оформилася в окрему частину мови – прикметник». Таке переосмислення прикметника як частини мови пов'язане з мисленнєвим та психологічним розвитком та потенціалом людства. Спочатку воно пізнавало якість та властивість явищ та предметів крізь призму сукупності, і лише пізніше завдяки мисленню з'явилась можливість порівнювати предмети між собою, через найбільш виразний показник певної ознаки. Розвиток, як суспільства так і мови, зумовив та зробив необхідним формування та виділення прикметника як окремої мовознавчої категорії. О. Потебня був одним і з перших кого зацікавило дослідження прикметника як окремого лексико-граматичного класу. Науковець звертав увагу на те, що є гостра потреба виокремити якісну ознаку від предмета, як власне носія цієї ознаки, тобто відмежувати прикметник від іменника: «В історії мов, що розрізняють назву

речі й ознаки (а не всі це роблять), прикметник, як виділений із низки ознак, як більш абстрактний, ніж іменник, пізніший від іменника й утворився із нього» [34 : 60].

Прикметник як самостійну змінну частину мови в сучасній українській літературній мові визначають прихильники різних морфологічних шкіл. Традиційно прикметник як одну із шести частин мови поряд з іменником, дієсловом, числівником, займенником, прислівником виділяють М. Жовтобрюх та Б. Кулик, у свою чергу І. Вихованець та К. Городенська вважають «однією з не периферійних частин мови, яка позначає ознаку предмета, має зумовлені опорним іменником словозмінні морфологічні категорії роду, числа й відмінка, функціонує в реченні і як формально-синтаксичний атрибутивний компонент (атрибутивна синтаксема) та може виконувати комунікативну функцію теми чи реми або входити до складу комплексної теми чи реми» [5 : 121]. Вони зараховують до прикметників займенники прикметникового типу відмінювання (*той, цей, мій*), порядкові числівники (*перший, другий, третій, четвертий*), а також дієприкметники як віддієслівні прикметники «дієприкметник являє собою специфічне граматичне утворення, одна частина якого входить до складу прикметника, а інша – до складу дієслова. Два різновиди дієприкметника розрізняються синтаксичними показниками. Дієприкметник, входячи до складу прикметника, займає приіменникову позицію, втрачає визначальні дієслівні категорії і дублює наявні в опорному іменникові граматичні категорії роду, числа і відмінка» [5 : 147]. Отже, слова, що виконують функцію і займають позицію присудка є дієприкметниками, за частиномовним значенням дієсловами, а слова, що займають позицію означення є прикметниками.

В. Горпинич означає прикметник «як частину мови з атрибутивною та предикативною функціями, яка має категоріальне значення непроцесуальної ознаки предмета, вираженої синтаксичними категоріями роду, числа, відмінка, категорією членності / нечленності й суфіксами» [9 : 89]. До відносних прикметників мовознавець відносить присвійні прикметники та порядкові числівники, оскільки вони «означають ознаку предмета за числом, виражають її

за допомогою прикметникової флексії (*другий, друга, друге*), мають синтаксичні рід, число, відмінок (*третій, третього, третя, третьої, третє, треті, третіх, третім*), а також категорію істоти / неістоти (*треті півні – Н. в.; до третіх півнів – Р. в.; бачу треті двері – Зн. в.*)» [9 : 99].

О. Безпояско стверджує, що роль означення-атрибута виконує і дієприкметник, утворений від дієслівних основ, наприклад: *вражаючий, атакуючий, сяючий*, оскільки за тотожністю синтаксичної функції він належить до прикметника, незважаючи на своє дієслівне походження, у ньому переважає сема ознаки, з прикметником він має однакові граматичні форми: *-ий, -а, -е* [1 : 99]. На основі тотожних граматичних значень відмінка, роду і числа, однакової системи відмінювання і спільної функції означення-атрибута дослідниця зараховує до прикметників: присвійні займенники *мій, твій, свій, ваш, наш, їхній*, які подібно до прикметників передають значення належності особі чи істоті; вказівні *той, цей, такий*, оскільки вони мають високий ступінь абстрактності і можуть замішувати прикметникові форми; означальні *сам, самий, всякий, усякий* вживаються тоді, коли треба показати визначену кількість ознаки; заперечні *ніякий, нікотрий, нічий*, які називають заперечну ознаку супроводжуваного предмета; неозначені *деякий, чийсь, абиякий* передають чітко не окреслену якість предмета чи його ознаки; питальні *який, чий, котрий*, які виражають питання про ознаку предмета; відносні, що надають реченню синтаксичну функцію атрибута. Окремо також О. Безпояско виділяє порядкові прикметники *перший, другий, третій* та ін., які позначають ознаку щодо порядку предметів при лічбі.

Традиційних поглядів щодо прикметника у своїх дослідженнях дотримується М. Плющ, за своєю здатністю виражати ознаки предмета безпосередньо або через відношення до іншого предмета чи особи, поділяє прикметники на якісні, присвійні, відносні, проте виділяє проміжні групи: відносно-якісні, присвійно-якісні, присвійно-відносні. «Багатозначні слова своїм прямим значенням можуть лишатись в розряді відносних, а на основі переносних значень створювати поступово якісні прикметники, що на

сучасному етапі сприймаються як похідні» [29 : 175], наприклад: *малиновий (напій) – малинове пальто*.

Автори «Академічної морфології СУМ» за редакцією І. Білодіда виділяють якісні, відносні, присвійні та порядкові прикметники, оскільки ці слова виражають не кількість предметів, тому ми їх і не відносимо до числівників «порядкові прикметники – це слова, що означають порядкове місце предмета серед інших однорідних предметів і утворені від числівників: *тридцять дев'ята школа, четвертий поверх, сто сімдесят шоста сторінка*» [39 : 188]. Також зауважимо, що порядкові слова, як і прикметники, мають категорію роду, числа та відмінка, які залежать від іменника, з яким це слово узгоджується. Автори «СУЛМ» за редакцією А. Грищенка, порядкові слова (*перший, другий*) відносять до відносних прикметників. На думку авторів «СУЛМ» за редакцією М. Плющ та авторів «СУЛМ» за редакцією О. Пономарева порядкові слова варто розглядати у межах числівника.

Отже, прикметник – це самостійна частина мови, що характеризує предмет та виражає атрибутивні відношення. У сучасному мовознавстві не існує усталеної думки щодо лексико-граматичних класів прикметників, тому це досі одне з дискусійних питань, яке перебуває у колі зацікавлення граматистів. Кожен з них має свій погляд на проблему, так І. Вихованець, К. Городенська, В. Горпинич зараховують до прикметників порядкові числівники, у свою чергу О. Безпояско називає їх порядковими прикметниками. Діеприкметник на основі однакових граматичних форм та тотожної синтаксичної функції в межах прикметника виділяють І. Вихованець, К. Городенська та О. Безпояско. Традиційних поглядів дотримується М. Плющ, проте виділяє проміжні класи: відносно-якісні, присвійно-якісні, присвійно-відносні.

1.2. Лексико-граматичні розряди прикметників

1.2.1. Граматичні та стилетворчі особливості якісних прикметників

Поділ прикметників на семантико-граматичні класи зумовлений ознакою, яка наявна в предметі та характеризує його. Через свою властивість виражати

ознаки предмета безпосередньо або через відношення до іншого предмета чи особи прикметники поділяються на розряди: якісні, присвійні, відносні. В. Горпинич зазначає, що одні ознаки предметів є перемінними, тобто такими, що виявляються меншою або більшою мірою, у різних предметах або в різний час (*добрий – добріший, теплий – тепліший*), вони вказують на якість. Інші ознаки предметів є постійними (*цегляний будинок, лісова стежка, вчорашній день*), тобто такими, що не виявляються різною мірою і вказують на відношення до інших предметів [9 : 98].

Якість визначає найсуттєвіші властивості та характеристики предметів навколишньої дійсності. Саме вона дозволяє виділити один предмет серед інших, саме з нею пов'язане існування того або іншого предмета. Природні властивості позамовних об'єктів, які сприймаються органами чуття людини реалізують якісні прикметники. Нині якісні прикметники сприймаються як непохідні слова, хоч у минулому вони були пов'язані з назвами предметів, а отже виражали ознаку відносну – через предмет [29 : 191].

У сучасній лінгвістиці цей клас прикметників утворює тематичні групи на позначення:

- ознаки кольору, розміру, ваги і зовнішніх особливостей предмета, що сприймаються органами зору: *червоний, сивий, широкий, круглий, важкий, далекий*;
- ознаки предметів за смаковими якостями і властивостями, що сприймаються органом смаку: *кислий, гострий, смачний, солодкий*;
- ознаки предметів за фізичними властивостями, що сприймаються органами дотику, слуху, нюху: *гарячий, холодний, ароматний, колючий, гучний*;
- фізичні властивості людини та інших істот: *здоровий, дужий, худий, стрункий, меткий*;
- психічні властивості, особливості характеру та інші ознаки людини: *сердитий, лагідний, настирливий, розумний, рішучий* [29 : 172].

Якісним прикметникам характерні специфічні особливості, що відрізняють їх серед інших семантичних класів, М. Жовтобрюх та Б. Кулик виділяють такі:

- ознаки, якості, властивості, що передають якісні прикметники при порівнянні можуть виявлятися в предметі чи явищі в різній мірі. Наслідки такого порівняння ознак проявляються через особливі граматичні форми, які типові для якісних, тобто ступенями порівняння: *бадьорий – бадьоріший, найбадьоріший*;

- деякі якісні можуть мати коротку форму: *повен, зелен, годен, ясен*; повну нестягнену (має подвійне закінчення): *зеленеє, молодая, хорошії*;

- від значної частини якісних прикметників можна утворити співвідносні якісно-означальні прислівники на *о, е*: *близько, далеко, сміливо, рішуче, гаряче*;

- від якісних прикметників, що мають якісно-оціночне значення, за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки можна утворити збільшені, згублілі, зменшені й пестливі форми прикметників, тобто прикметники з різною мірою вияву ознаки безвідносно до наявності цієї ознаки в інших предметах: *довжелезний, старезний, загребуций, здоровенний, тонісінький, малесенький*;

- чимало якісних прикметників утворюють антонімічні пари: *довгий – короткий, тупий – гострий, багатий – бідний*;

- з якісними прикметниками можуть сполучатися прислівники міри і ступеня якості: *цілком доступний, досить обережний, надзвичайно багатий*;

- майже від усіх якісних прикметників творяться іменники з абстрактним значенням за допомогою суфіксів – *ість, - от(а), - ин(а), - изн(а), - ств(о), - зтв(о), - цтв(о), - яв(а)*: *певність, грубість, глибина, мілина, геройство, молодецтво, синява*;

- якісні прикметники являють собою слова, які бувають як з похідною, так і з непохідною основою: *високий, розумний; малий новий* [16 : 268].

Як бачимо, якісні прикметники становлять ядро прикметникової категорії якості, які безпосередньо номінують ознаки предмета. Специфічною рисою якісних прикметників є здатність виражати міру або ступінь вияву ознаки, яка сформувалась як незалежна семантико-морфологічна категорія. У романі Марії Матіос якісні прикметники найчастіше виступають у ролі епітетів, вживання фразеологічно зумовлених конструкцій не виявлено. Для увиразнення та

виділення потрібних явищ чи предметів авторка послуговується різними формами ступенів порівняння. На синтаксичному рівні якісні ад'єктиви є компонентами стилістичних фігур, зокрема тавтології, наприклад: *«Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці»*. Важливим стилетворчим інструментом у тканині твору є саме кольоративи. Марія Матіос пропонує читачу зрозуміти та відчувати кожне смислове навантаження кольору в тексті, адже з-поміж різноманітного спектру для зображення навколишнього середовища, побуту, подій та віддзеркалення емоційного стану персонажів авторка обирає найбільш влучний та яскравий відтінок.

1.2.2. Ступені порівняння якісних прикметників

Ступенями порівняння номінують форми якісних прикметників, які позначають відносну різницю між однаковими чи різними предметами щодо ступеня наявності в них однорідної якісної ознаки.

У сучасній лінгвістиці категорія ступенів порівняння не має усталеного граматичного статусу та парадигми. З одного боку, її інтерпретують як словозмінну, оскільки нульова, компаративна і суперлативна форми не розрізняються між собою за лексичним значенням (наприклад, прикметникові форми типу *щедрий, щедріший, найщедріший* мають те саме лексичне, але різні морфологічні значення [35 : 160]. З іншого боку, категорію ступенів порівняння відносять до словотвірних, оскільки вважають, що ступені порівняння розмежовуються за лексичним значенням, мають різні словотвірні засоби його вираження і через це є різними лексемами.

Дискусійним на сьогодні залишається погляд на кількість грамем цієї категорії, різницю між ними. Одні граматисти вважають, що «для вираження ступеня вияву ознаки вживаються дві форми прикметника: вищого і найвищого

ступенів порівняння», зокрема таку думку висловлює М. Плющ [25 : 178]. Інші граматисти розглядають три грамеми категорії співвідносної інтенсивності ознаки: нульовий ступінь, компаратив та суперлатив. А. Грищенко вважає, що вони мають різні словотвірні засоби вираження і через це становлять різні лексеми, а тому ці ступені порівняння мають словотвірні форми, а не словозмінну парадигму [10 : 207]. Однак більшість граматистів виділяють дві грамеми – вищий і найвищий ступінь.

Нульовий ступінь вияву мають прикметникові словоформи, що називають ознаки предмета в її звичайному, нормальному вияві без порівняння зі станом тієї ж ознаки в іншому предметі або в інший час: *зелене листя, добре серце, лагідні очі*. В. Горпинич зазначає, що нульовий ступінь виявляється в будь-якій прикметниковій словоформі, адже він є початковою, вихідною точкою ступеня вияву ознаки і своєю семантикою та граматичними формами не відрізняється від звичайних словоформ, а отже є не ступенем порівняння, а ступенем вияву ознаки [9 : 104].

Форма вищого ступеня (компаратив) реалізує якість властиву предметові в більшій чи меншій мірі, ніж в якомусь іншому. Форми вищого ступеня бувають прості (синтетичні) і складені (аналітичні).

Синтетична форма вищого ступеня утворюється додаванням до кореня або основи прикметника суфіксів –ш – або –іш –, наприклад: *дешевий – дешевіший, ретельний – ретельніший, довгий – довший*. Від деяких прикметників вищий ступінь твориться за допомогою обох суфіксів, репрезентуючи різні форми: *тихий – тихіший і тихіший, здоровий – здоровіший і здоровіший*. М. Плющ зауважує, що варіанти форми пов'язані з різними семантичними відтінками прикметників. Так, слово *рідший* означає і конкретні предмети, й абстрактні поняття (*рідші випадки*), а форма *рідкіший* виражає особливості структури конкретних предметів (*рідкіша олія*) [29 : 179].

При утворенні форм вищого ступеня прикметників за допомогою використання суфікса -ш- відбуваються деякі морфонологічні зміни в основі слова, а саме: 1) суфікси -к-, -ок-, -ек- випадають при творенні: *глибокий –*

глибший; 2) кінцеві приголосні г, ж разом із суфіксом -ш- перетворюються на звукосполучення [жч] унаслідок асиміляції і дисиміляції (*дорогий – дорог-ш-ий – дорожший – дорожчий*) кінцевий приголосний с разом із суфіксом дає звукосполучення [шч] (орфографічно щ): *високий – вищий* [29: 179]. Перед суфіксом -ш- ніяких змін в основі прикметника не відбувається, наприклад: *товстий – товщий і товстіший*. Деякі прикметники мають суплетивні форми, тобто утворюються від інших основ: *великий – більший, поганий – гірший*.

Аналітична форма утворюється додаванням до початкової форми слів *більш* або *менш*: *розкішний – більш розкішний* М. Жовтобрюх та Б. Кулик відзначають вживання слова *трохи*, яким послаблюється значення вищого ступеня, наприклад: *трохи сильніший* [16 : 272]. М. Плющ зауважує, що додавання здвоєних слів *більш-менш* нейтралізує значення ступеня порівняння, і прикметникова форма вживається зі значенням неповноти, часткового вираження ознаки, наприклад: *вдалий і більш-менш вдалий* [29 : 180]. До форм вищого ступеня можуть приєднуватись слова *багато, значно, набагато*, що виражають посилення інтенсивної ознаки: *набагато дешевший, значно ширший*.

Найвищий ступінь порівняння (суперлатив) вказує на те, що в одному з порівнюваних предметів ознака виявляється в найбільшій або найменшій мірі: *І то не через що інше, як через мовчазну, але тверду, мов камінь, любов до Доці свого найстаршого й найдобрішого сина Павла* (М. Матіос). Він також має дві форми: просту (синтетичну) і складну (аналітичну).

Проста форма найвищого ступеня утворюється додаванням до форми вищого ступеня префікса най-: *найдорожчий, наймолодший, найвідважніший*. До цієї форми можуть додаватися частки *що і як*, які виражають додаткові відтінки посилення ознаки, наприклад: *щонайскладніший, якнайсмачніший, якнайлагідніший*.

Складена (аналітична) форма найвищого ступеня утворюється від початкової форми прикметника додаванням слова *найбільш* або *найменш*: *найбільш далекий, найменш відповідальний*. Іноді до слів *найбільш, найменш*

додаються частки *що, як, які* додають підсиленого значення: *щонайбільш вередливий, якнайменш дорогий*.

Найвищий ступінь порівняння, що передає властивості живих істот утворюється додаванням до вищого ступеня словосполучення за (від) + усіх, наприклад: *чемніший від усіх, жадібніший за всіх* [32 : 137].

Зауважимо, що не всі якісні прикметники можуть виражати ступеневу ознаку в таких формах порівняння. Так, не утворюють ступеневих форм якісні прикметники, в яких:

- інтенсивність вияву ознаки має словотворче вираження за допомогою суфіксів або префіксів, наприклад: *синявий, синенький, синюватий, синесенький, синісінький, здоровенний, злющий, предобрый, ультрамодний*;

- не можуть утворювати форм ступенів порівняння і прикметники, які семантично виражають ознаку абсолютного порогу інтенсивності, наприклад: *сліпий, босий, мертвий, німий, голий*;

- прикметники, що позначають ознаки предметів на основі кольорової подібності до інших предметів, наприклад: *кремовий, шоколадний, брунатний, лимонний, бузковий*;

- так само назви мастей: *буланій, карий, вороний*, вони можуть позначатися словами густо, темно і утворювати з ними складні слова (*світлобрунатний, темнокарий*);

- відносні прикметники, які переходять у розряд якісних, наприклад: *батьківський (-а) (любов), ворожий (погляд) та складні якісні прикметники, наприклад: червонобокий, світло-зелений, яскраво-червоний* [29 : 201-202].

Як бачимо, у сучасній лінгвістиці категорія ступенів порівняння не має однозначного трактування щодо граматичного статусу, обсягу та парадигми. Граматисти виділяють нульовий, вищий та найвищий ступені порівняння. Проте нульовий ступінь є суперечливим, оскільки в початковій формі прикметника не виражається інтенсивність ознаки. Зауважимо, що є ряд прикметників, які не можуть утворювати ступені порівняння. Особливо помітним є стилістичний потенціал та своєрідність обох форм вищого й

найвищого ступеня порівняння, де прості (синтетичні) форми вищого і найвищого ступенів використовуються в усіх стилях мови, найбільш виразно в розмовно-побутовому і художньому, оскільки такі форми лаконічні, історично усталені. У романі «Майже ніколи не навпаки» виявлено такі морфемні типи використання форм ступенів порівняння для вираження оцінних значень: проста форма вищого ступеня, наприклад: «*Нібито добрий, а насправді лютіший від звіра стражденний чоловік, що запечатав собі уста брехнею аж до сьогодні*»; проста форма найвищого ступеня, наприклад: «*Навіть його найдобріший господар Кирило*»; прикметники з суфіксом уват-, наприклад: «*Але його усмішка, як здалося Павлові, була хитруватою*»; прикметники з суфіксами –езн, –елезн, наприклад: «*Адже та довжелезна мить, якій передувала розв'язка найважливішої весільної інтриги, декому в цих горах коштувала навіть життя — не те що здоров'я*»;

1.2.3. Граматичні особливості та стилетворча роль відносних прикметників

Категорія якості набувала свого розвитку через пізнання відношень між предметами та явищами, тому можна припустити, що первинними в мові були саме відносні прикметники. Таке міркування висловлює А. Грищенко «засвідчені в індоєвропейських мовах найархаїчніші випадки атрибутивного функціонування імен дають підстави для твердження, що всі первинні прикметники були відносними за своїм походженням» [10 : 17].

Відносні прикметники позначають ознаку предмета не безпосередньо, а через відношення до іншого предмета, явища, дії [29 : 193]. Ознака передана ними не підлягає змінам, тобто є статичною та абсолютною.

За змістом відносний прикметник становить особливу реченнєву конструкцію, яку витворила мова в постійному прагненні до стислого, сконденсованого вислову, наприклад: *луговий – який росте на лузі, стосовний до лугу* [1 : 120].

Морфологічні ознаки відносних прикметників не збігаються з ознаками якісних, тому В. Горпинич виділяє такі особливості відносних прикметників:

- позначають постійні ознаки предмета, які не здатні виявлятися більшою чи меншою мірою: *літній вечір, яблуневий цвіт, сільський лікар* (семантична ознака);
- не утворюють у зв'язку з цим ступенів порівняння: *батьківські збори, наукова конференція* (морфологічна ознака);
- називають ознаку опосередковано, через відношення до іншого предмета, явища чи поняття і певні зв'язки з ним (*глиняний посуд – посуд з глини*);
- мають лише повну форму і не утворюють коротких форм: *книжкова шафа, бурштинове намисто* (морфологічна ознака);
- не сполучаються з прислівниками ступеня та міри (*дуже, занадто, злегка, майже та ін.*): *додаткова вартість, львівські круасани* (синтаксична ознака);
- завжди мають похідну основу і утворюються за допомогою суфіксів від іменникових, прикметникових, числівникових, займенникових, дієслівних і прислівникових основ: *батьківський дім (від батьки), теперішній час (від тепер)* (словотвірна ознака);
- не утворюють прислівників на -о, -е: *річкова риба, випускний вечір* (словотвірна ознака);
- не утворюють абстрактних іменників на -ин, -а, -ість, -от, -а: *березовий сік, дитячі руки* (словотвірна ознака);
- не утворюють форм суб'єктивної оцінки: *степова дорога, польова квітка* (словотвірна ознака);
- не утворюють редуплікованих сполук: *шкіряний ремінь, жіноча сорочка* (словотвірна ознака);
- не мають антонімічних пар: *тенісний м'яч, домашній хліб* (семантична ознака) [9 : 101-102] .

М. Плющ зазначає, що відносні прикметники мають похідні основи і творяться переважно від іменників за допомогою закріплених за цим розрядом слів суфіксів або префіксально-суфіксальним способом чи осново складання [29 : 193].

Відносні прикметники означають:

- ознаку за відношення до предмета, явища: *шкіряний ремінь* (ремінь зі шкіри), *університетський будинок* (будинок університету);
  - ознаку за відношенням людини або тварини: *чоловіча сорочка* (сорочка чоловіка), *пташиний вирій* (вирій птахів);
  - ознаку за відношенням до абстрактного поняття: *нафтогазова термінологія* (термінологія, що стосується нафти та газу);
  - ознаку за відношення до дії: *лічильний апарат* (апарат для лічби);
  - ознаку за відношенням до обставини місця, часу та ін.: *тутешні звичаї*, *минулорічна настоянка*;
  - ознаку за відношенням до числа: *подвійна плата* (збільшена вдвічі)
- [15 : 273].

М. Жовтобрюх зазначає, що стилістичною особливістю відносних прикметників є те, що деякі з них вживаються тільки в складі неподільних фразеологічних одиниць, наприклад: *волоський горіх*, *дповідна записка*, *складаний ніж* [15 : 274].

Отже, відносні прикметники позначають ознаку предмета не безпосередньо, а через відношення до іншого предмета, явища, дії. Така ознака є абсолютною та незмінною. Морфологічно відносні прикметники відрізняються від якісних, а тому мають свої особливості, а саме: змінюються за родами, числами, відмінками, але не утворюють ступенів порівняння. У романі потужним смисловим навантаженням володіють відносні прикметники, які виражають часові та просторові відношення, оскільки перші покликані вказувати на події та явища в минулому чи майбутньому, а також на їхню актуальність у момент мовлення, без других – речення втрачає інформативну коректність. Для стилістичного навантаження тексту Марія Матіос використовує ад'єктиви, які

входять до складу сталих словосполучень, наприклад: *по праву руку, вказівний палець, весільний батько*, наприклад: «*РОЗЧЕРВОНІЛИЙ ГАВРИЛО із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між весільними гостями, одночасно встигаючи давати команду музикам і кухарці, та ще перекинутися словом-другим із гістьми молодого, що якраз всідаються за стіл по праву руку від його єдиної радості — від весільної княгині*». Знаходимо вживання фразеологічно зумовлених конструкцій, наприклад: «*Та ні, не побоювався, а таки боявся його лютого, коли той упирався перед себе червоними, як у бика, очима, роздував ніздрі й сонів ковальським міхом*».

1.2.4. Граматичні особливості та роль у романі присвійних прикметників

Присвійність, або посесивність є однією з універсальних понятійних категорій мови, яка означає відношення предмета до особи, тобто належність предмета особі (*батьків портфель, материна хустка*), виражається синтаксичними, лексичними і морфологічними засобами [9 : 101-102]. Посесивність мають не всі прикметники. Не мають її якісні прикметники, оскільки вони називають безвідносну ознаку, і відносні, які вказують на відношення до предмета, абстрактного поняття, часу, місця, дії, числа. Посесивність мають лише ті відносні прикметники, які вказують на відношення до істоти, тому В. Горпинич вважає присвійні прикметники різновидом відносних, а не окремою групою, паритетною з відносними прикметниками [9 : 102].

М. Плющ визначає присвійні прикметники як такі, що виражають належність предмета певній людині або (рідше) тварині: *батькова хата, Андрійв брат, Оксанин зошит, директорів наказ, лисяча голова* [29 : 195].

Функція належності особі, яка є специфічною ознакою присвійних прикметників, може виявлятися у персоніфікованих назвах істот, явищ природи: «*І не зчулась, як зустріли Дніпрові дівчата та до неї*» [1 : 122].

Присвійні прикметники утворюються від:

- назв осіб за різними ознаками: *чоботар – чоботареве взуття, лікар – лікареві окуляри, грузин – грузинів одяг*;
- особових імен: *Олена – Оленин, Оксана – Оксанин, Андрій – Андрійв, Петро – Петрів*;
- прізвищ і псевдонімів: *Гончар – Гончарів роман, Франко – Франкова поезія, Пчілка – Пчілчині вірші*;
- андронімів (імен жінок за іменами чоловіків): *Лука, Лучиха – Лучишин син; Зінко, Зінчиха – Зінчишина донька*;
- назв тварин: *віл – воловий хвіст, миша – мишаче вушко, муха – мушине крило* [1 : 122].

Деякі лексико-семантичні групи присвійних прикметників на -ів, -ин втратили посесивне значення і перейшли в розряд іменників, такими є:

- прізвища на -ів, -ин (ін): *Сенів, Луків*;
- назви населених пунктів (ойконіми): *Чернігів (від Чернега), Харків (від Харко)*;
- назви міст на -ель : *Ярославль, Путивль, Переяславль* [9 : 102].

Присвійні прикметники мають власні словотворчі типи і своєрідні граматичні ознаки. Твірними основами присвійних прикметників виступають лише іменникові і тільки назви істот (за рідкісними винятками у разі уособлення неживих предметів). Присвійні прикметники творяться:

- від назв людей за допомогою суфіксів -ів (-їв), -ин (-їн): *Петрів, Василів, товаришів, Сергійв, сестрин, Миколин, Марійн*;
- від назв тварин за допомогою суфіксів -ач-(ий), -яч-(ий), -ин-(ий), -їн-(ий): *курячий, орлиний, солов'їний*. У поодиноких прикметниках, похідних від назв тварин, виступають суфікси -ів, -ин: *соловейків, зозулин*. Деякі присвійні прикметники мають нульовий суфікс, наприклад: *вовчий, овечий* [29 : 196].

М. Плющ звертає увагу на те, що присвійні прикметники, утворені від назв людей, у називному й знахідному відмінках мають коротку форму (*ковалів, Іванів, материн, Софійн, доччин*), а прикметники, похідні від назв тварин, мають повну форму (*гусячий, качиний, собачий*) [29 : 196].

Не виражають значення посесивності прикметники, що входять до складу фразеологічно зумовлених і термінологічних назв, наприклад: *ахіллесова п'ята, гордіїв вузол, дамоклів меч, адамове яблуко, торрічеллієва пустота, Петрові батоги (бот.), воловий язик (діал., назва квітів)*.

Як бачимо, присвійні прикметники мають категорію посесивності та виражають належність предмета людині або тварині: *Марків портфель, заячий хвіст*. В. Горпинич вважає присвійні прикметники різновидом відносних, а не окремою групою, паритетною з відносними прикметниками. Присвійні прикметники мають властиві їм словотворчі типи і своєрідні граматичні ознаки. Твірними основами виступають лише іменникові і тільки назви істот (за рідкісними винятками у разі уособлення неживих предметів). Є ряд прикметників, які втрачають значення присвійності, наприклад: *гордіїв вузол*, який входить до складу семантично неподільної сполуки – фразеологізму. Присвійні прикметники найчастіше використовуються в розмовному та художньому мовленні. Відомо, що присвійні прикметники можуть входити до складу фразеологізмів та сталих словосполучень, але в тексті таких особливостей не виявлено. На противагу цьому спостерігаємо перехід присвійних у розряд відносних. Найчастіше таке взаємопроникнення характерне для прикметників утворених від назв тварин, що виражають узагальнення значення, а не посесивність. Через таку групу прикметників Марія Матіос знайомить читачів із тогочасними іменами та прізвищами.

1.3. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу

Межі між якісними, відносними та присвійними прикметниками умові, оскільки в мові постійно відбуваються процеси проникнення одного семантичного розряду в інший. За такої умови збагачується семантика та відбувається розширення прикметника загалом як частини мови. Такий перехід спричиняє формування так званих проміжних рядів: відносно-якісні, присвійно-відносні, присвійно-якісні.

Межа між якісними і відносними прикметниками умовна і непостійна, рухлива. М. Плющ зазначає, що відносні прикметники можуть переходити в розряд якісних, оскільки «Багатозначні слова своїм прямим значенням можуть лишатися в розряді відносних, а на основі переносних значень створюються поступово якісні прикметники, що на сучасному етапі ще сприймаються як похідні» [29 : 193].

В. Горпинич називає умови, за яких такий перехід можливий:

- якщо вживаються в переносному значенні: *золотий перстень* — *золотий характер*, *золота осінь*; *стальна конструкція* — *стальний характер*; *залізні ворота* — *залізні нерви* ; *дерев'яні двері* — *дерев'яні руки*; *ведмеже хутро* — *ведмежа послуга*;

- якщо втрачають семантичний зв'язок із твірним словом: *коричневий (колір кориці)*, *голубий (колір голуба)* [9 : 103].

До розряду якісних найчастіше переходять ті відносні прикметники, які утворилися від назв:

- металів: *залізний*, *золотий*, *крицевий*, *мідний*, *срібний*, *сталевий*;
- мінералів і каменів: *агатовий*, *бірюзовий*, *гранатовий*, *кам'яний*, *кришталевий*, *мармуровий*, *рубіновий*, *смарагдовий*;
- матеріалу: *гумовий*, *дерев'яний*, *оксамитовий*, *скляний*, *шовковий*, *капроновий*, *нейлоновий*;
- речовин: *восковий*, *медовий*, *молочний*, *смоляний*;
- рослин: *барвінковий*, *буряковий*, *волошковий*, *пшеничний* [9 : 103].

У свою чергу якісні прикметники можуть переходити до розряду відносних і ставати якісно-відносними прикметниками: *чорна земля* – *Чорне море*, *білий сніг* – *Біле море*. Такі зміни можливі за умови, коли якісні прикметники вживаються у складі географічних назв, термінологічних словосполучень, перифраз і фразеологізмів: *село Велика Білозірка*, *річка Гнила Липа* , *місто Старий Самбір*; *біла гарячка*, *середній рід*, *бліда поганка*, *загальне мовознавство*, *старший викладач*; *чорне золото (вугілля)*, *біле золото (бавовна)*, *блакитне паливо (газ)* [9 : 103].

М. Жовтобрюх зауважує, що в українській мові немає різкого розмежування між присвійними прикметниками, утвореними за допомогою суфікса –ів–, і прикметниками відносними, утвореними від тих самих коренів за допомогою суфікса –івськ (ий), наприклад: *батьківський* (порів. з *батьків*) теж може бути присвійним, але тільки при умові, що він буде означати приналежність предмета тільки тій особі. У порівнянні з присвійними прикметниками типу *батькове майно* (також *батьківське майно*, що належить батькові) відносні прикметники, утворені від назв осіб за допомогою суфікса –ськ(ий), типу *батьківське ставлення*, передають ширше узагальнення ознаки, мають так би мовити, групове значення, тобто передають не приналежність особі, від назв якої вони утворені, а ознаку, звичайно типову для батька, але можливу в інших осіб чи навіть людських колективів, не зв'язаних безпосередніми зв'язками [16 : 275].

Присвійно-відносні прикметники можуть поступово набувати значення якісних, таке переосмислення можливе на основі переносних значень слова, тому виділяють і групу присвійно-якісних, наприклад: *материнська ласка, дружній потиск руки, дідівські закони, звірячий погляд, вовчий апетит, заяча душа*.

Присвійно-відносні прикметники, переходячи в розряд якісних, набувають деяких властивих їм граматичних ознак, а саме можливість сполучатися з кількісно-означальними прислівниками, наприклад: *майже звірячий погляд, винятково дружня розмова, надто осячча (ослина) впертість*. Від цих прикметників творяться означальні прислівники суфіксально-префіксальним способом: *по-батьківському (по-батьківськи), по-материнському (по-материнськи), по-дідівському, по-звірячому, по-собачому, по-качиному, по-волячому, по-ведмежому, по-телячому* [29 : 193].

Можна зробити висновок, що перехід прикметників з одного розряду в інший спричиняє формування так званих проміжних рядів: відносно-якісних, присвійно-відносних, присвійно-якісних. Таке явище є наслідком незавершеності становлення нових семантичних відтінків на основі переносних

значень слова та багатозначності. Тому розподіл прикметників до певних семантико-граматичних розрядів здійснюється на рівні основних значень, а контекстуальне значення створює можливість виявляти різні випадки переходу прикметників з одного семантико-граматичного розряду в інший.

1.4. Стилєтворчі параметри прикметників у художньому тексті

Прикметник для письменників є важливим інструментом творення образів та картин. Через художні засоби митець не лише досягає естетичного ефекту, а й відтворює власну індивідуально-авторську картину світу. Одним із таких засобів є епітет, що представлений у художньому тексті прикметником, який є надзвичайно важливим матеріалом стилістики мови. О. Поліщук відзначає, що роль прикметників у поетичному мовленні загальновідома – вони урізномбарвлюють текст, роблять його неповторно художнім засобом відображення дійсності [31 : 111].

Постійні епітети характерні для усної словесності, стоять при тих самих словах і характеризуються найвищим ступенем міцності зв'язку між означеним і означуваним. С. Єрмоленко вважає, що постійні епітети насичені психологічним, асоціативним змістом і здаються простими, побудованими лише на зовнішніх характеристиках людей чи явищ природи, їхній абстрактний зміст стає основою витворення образів-символів; за зовнішньою простотою приховані емоційні оцінки, багатопланові зв'язки народнопісенного слова, давня культурно-історична традиція його вживання [13]. Так, прикметники *чорнобровий*, *білолиций*, *кароокий*, *русокоса* проникають в художні твори і переростають з певної зовнішньої риси в своєрідні символи людської краси взагалі, наприклад: *Кайдашиха глянула на дітей, глянула на чорнобриве Мелацине лице й трохи пом'якшала* (І. Нечуй-Левицький).

Художні тексти збагачуються не лише постійними епітетами, а й авторськими новотворами. Найчастіше okazіональні лексеми творяться на основі прикметників. Стилєстична функція okazіоналізмів полягає в експресивному називанні понять, які вже мають у мові номінативні

відповідники. Прикладами є випадки вживання авторських новотворів, у структурі яких спостерігається поєднання іншомовних кореневих морфем із власне українськими формантами: *Пнеться у душу жура – уніформована цісарська рать* (І. Драч). Стилiстичне використання таких оказіональних прикметників виправдане, оскільки поєднання в одному слові власне українського та іншомовного словотвірних компонентів збагачує семантику новотворів, надає можливість порівняно з узуальними словами не тільки увиразнити зміст контексту, але й наповнити його своєрідним колоритом [14 : 113].

Прикметникові новотвори у художньому тексті можуть уживатися для створення контрасту висловлювання. Особливо виразними в цьому відношенні є композити і юкстапозити, між компонентами яких наявні зокрема антонімічні відношення: *безмовно-одномовне, бездушно-безвідмовне* (О. Старовойт), *невпізнано-знане* (В. Стус), *злочинно-гречний* (Д. Павличко), *немудро-мудрий* (П. Тичина), *квапливо-безрухий, незнано-рідний, непривітно-ласкавий* (М. Семенко), *малий-маленький-більший-менший* (М. Вінграновський), *нежіночий-нечоловічий* (Ю. Бедрик); *радісно-печальний* (М. Рильський) та ін [30 : 2].

Прикметники в художніх текстах, виступаючи в ролі епітета, часто входять до складу порівняння. Такий стилістичний прийом використовують як засіб пізнання – розкриття ознак та властивостей описуваних предметів та явищ. Порівняння найчастіше вживають для змалювання пейзажів, побуту, художнього образу людини, розкриття її внутрішнього сприйняття світу, наприклад: *Кострубаті й присадкуваті верби.. чіплялися оголеним корінням за землю, немов хижий птах загнав пазури у здобич* (М. Коцюбинський). Стилiстично вагомим, емоційно виразним, очевидним є прикметниковий зворот – поєднання прикметника як синтаксично незалежного слова із синтаксично залежним від нього словом чи сполученням слів: *Під самою кручею застигло болото, повне пташиного галасу* (О. Копиленко) [11 : 196].

П. Дудик відзначає, що стилістична наснага й важливість прикметників особливо очевидні тоді, коли вони:

- створюють у реченні групу однорідних членів: *Безлюдна, безводна, безлісна земля розлягається навкруги* (О. Гончар);
- вживаються тропеїчно, передусім метафорично, через що стають засобом художньо-образного вислову; це зазвичай епітети, які бувають відносними і якісними, невідокремленими і відокремленими: *Звичайна хмара, сіра і осіння, пропише раптом барви золоті* (Л. Костенко); *Любили один одного, щасливі, просвітлилі й сумні* (М. Стельмах); *Пахло медом, і здавалось, що це шумить весняний молодий дощик, запашний і веселий* (С. Васильченко) [11 : 196].

Для народнопісенних текстів характерним є вживання нестягнених прикметникових форм. І. Кочан зауважує, що це означення, які виражені повними формами прикметників жіночого і середнього роду, використовують при змалюванні зовнішності людини, людської вдачі, явищ природи, а також для характеристики понять, пов'язаних із соціальними умовами життя тощо, наприклад: *чорнії брови, карії очі* [22 : 253]. Вживання таких форм прикметників у сучасній українській літературній мові стилістично обмежене й відтворює певну мовленнєву національно забарвлену минувшину.

Короткі форми прикметників використовуються:

- із синтаксично означальною функцією: *За ворітьми зелен явір, там я буду на тебе ждати* (Нар. творчість);
- із синтаксично предикативною функцією, коли акцентується певна означувана якість особи, предмета, явища: *Там повен двірлюбистку...* (М.Рильський); *Я не годен з тобою змагатися* (Нар. творчість) [33 : 72].

Проте такі форми використовуються не лише в фольклорі, але і художніх текстах, наприклад Марія Матіос у романі «Майже ніколи не навпаки» вживає коротку форму прикметника *«Бо весільні гості набуваються так, нібито нічого не трапилося, а захмелілі молодиці ріжуть Гаврилове серце без ножа, і не приховуючи, привселюдно насміхаються над розтерзаним ганьбою*

господарем, нібито навмисно виводячи безсердечну сороміцьку співанку на повен голос і на всі гори:

На тім боці при потоці

пливуть шкаралуці.

Дівки хлопцям дають п...

За померші душі» [2 : 40].

Прикметники передають також колірні ознаки. Колір має здатність не лише вказувати на ознаку предмета, але й набувати переносних, часто символічних значень. Сприйняття кольору є результатом пізнання світу, набутого життєвого досвіду, тому кожен автор має свою індивідуальну палітру. Аналіз кольоропозначень є необхідною умовою для вияву ролі кольору в побудові візуального простору людини та обумовленості функціонування в мові, враховуючи культурно-історичні традиції різних менталітетів [43 : 247].

Лексеми на позначення кольору є складниками метафор. Означення прикметникового походження створюють більше можливостей для творення метафоричних, переносних конструкцій-тропів, а означальні прикметники частіше виявляються у ролі епітета [2 : 13].

Слова на позначення кольору в сучасній українській мові становлять окрему лексико-семантичну групу, яка не є сталою, оскільки постійно збагачується. Семантика певного кольору може виражатися різними мовними засобами, оскільки кожен письменник по-своєму інтерпретує кольорову палітру, надаючи їм різного символічного значення.

І. Кочан акцентує увагу на тому, що відносні прикметники використовуються для позначення кольорів здавна. На сучасному етапі розвитку української мови спостерігається різний ступінь усталеності вживання відносних прикметників як кольоропозначень. До найусталеніших можна віднести прикметники *золотий, срібний, рожевий*. Шлях перетворення відносного прикметника на назву кольору уявляється багатоступінчастим. Від споглядання, коли людина визначає подібність кольору за асоціацією до певного предмета, до повної заміни його назви назвою цього предмета

[22 : 256]. Наприклад, в українському фольклорі *золотий* є символ жіночої краси, пшениці або й жита, хліба взагалі: *Хазяїнові женці йдуть, золотий вінок несуть* (Народна творчість).

Кольоративи можуть мати різне граматичне вираження Л. Мацько виокремлює такі граматичні конструкції:

- порівняльний зворот (непоширений і поширений) зі сполучниками *як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби, немовбито*;
- форма орудного відмінка, наприклад: *Червонобоким яблуком доспілим скотився день...* (М. Рильський), тут порівняльні конструкції з орудним відмінком мають дуже давнє походження. У них знайшли відгомін метаморфозні вірування праукраїнців, вірування в можливість перетворення;
- підрядне речення: *Спливло життя, як листя за водою* (Л. Костенко);
- конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників: *кращий, ніж...; вищий, ніж...;*
- описові порівняння на зразок: *Листку подібний над землею, що вітер з дерева зрива, хто мову матері своєї, як син невдячний, забува* (В. Сосюра);
- речення порівняльної структури, в яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину: *Я – негасимий Огонь Прекрасний, Одвічний Дух* (П. Тичина);
- порівняльно-приєднувальні конструкції, побудовані за принципом образної аналогії: *Ой скажи, дай пораду, як прожити без долі! Доля. Як одрізана гілка, що валяється долі!* (Леся Українка) [26 : 359-360].

Назви кольорів можуть утворюватись через порівняння найрізноманітніших предметів органічної та неорганічної природи, серед них багато назв рослин і значно менше назв живих істот. Ці назви кольорів переважають у кількісному відношенні, проте словотворчі можливості порівняно з первинними назвами кольорів обмежені. Це можна пояснити тим, що в них зберігається «внутрішня форма» і ознака вже не сприймається як абсолютна, наприклад: *«Важкі вороні коси відносили її голову трохи назад»* (М. Стельмах); *«Ворона сталь тьмяно блиснула над білою скатертиною,*

війнувши на жінок падаючим холодом». Якщо у першому реченні зв'язок з порівнюваним (*вороний* – масть тварин) дуже сильний, то у другому – він не такий очевидний [19 : 115].

Найчастіше прикметники використовуються у «звичайному» (базовому) ступені порівняння, виражаючи найстабільніші, усталені, водночас і розрізнявальні, індивідуальні властивості предметів. Такою семантичною ознакою один суб'єкт, об'єкт чи обставина відрізняється від усіх інших: *чорний, білий, зелений* тощо [11 : 197]. Особливо помітним є стилістичний потенціал та своєрідність обох форм вищого й найвищого ступеня порівняння, де прості (синтетичні) форми вищого і найвищого ступенів використовуються в усіх стилях мови, найбільш виразно в розмовно-побутовому і художньому, оскільки такі форми лаконічні, історично усталені. Натомість складені (аналітичні) форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників хоча і побутують в усіх стилях мови, все ж природніші для книжних стилів, особливо наукового й офіційно-ділового, позаяк такі стилі потребують чітких, конкретних висловлювань.

Як бачимо, стилістичний потенціал прикметника в художніх текстах надзвичайно багатий. Найчастіше стилетворча функція реалізується через епітети, метафори, порівняння. Загальномовні епітети тісно переплітаються з авторськими неологізмами, які є продовженням фольклорних епітетів. Через них передається емоційний стан автора, його сприйняття навколишнього світу та ліричних героїв зокрема. Також прикметники мають здатність виражати колірні значення, що забезпечують в текстах використання прямих, переносних і символічних значень, як загальновідомих, так і індивідуально-авторських. Не варто забувати про можливість ступенів порівняння прикметників та своєрідність обох форм вищого й найвищого ступеня, де прості (синтетичні) форми є доміантними в художньому стилі, оскільки такі форми реалізують чіткі та лаконічні висловлювання.

РОЗДІЛ II

ПРИКМЕТНИК В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ ХУДОЖНЬОМУ БАЧЕННІ МАРІЇ МАТІОС

2.1. Якісні прикметники як компонент твору

Система прикметників української літературної мови є багатою та гнучкою, тому саме вони є одними із засобів створення образності та виразності. Такий клас слів забезпечує естетичну складову будь-якого художнього твору, адже найчастіше реалізує якісну семантику. Якісні прикметники становлять ядро категорійності прикметника, бо своїми формами репрезентують реальну ознаку та її об'єктивні характеристики: кількість та якість.

Творчість Марії Матіос рясніє різноманітністю та багатством прикметників, з них розряд якісних становить найчисельнішу групу.

Відповідно до тематики можна виділити такі:

1. Прикметники на позначення особистісних якостей: *добрий* (11 вживань), *чужий* (11 вживань) *старший* (9 вживань), *невинний* (8 вживань), *веселий* (4 вживання), *дурний* (4 вживання), *тихий* (4 вживання), *ясний* (3 вживання), *недобрий* (3 вживання), *розумний* (3 вживання), *знаменитий* (3 вживання), *усміхнений* (2 вживання), *чесний* (2 вживання), *лютий* (2 вживання), *лихий* (2 вживання), *потайний* (2 вживання), *залізний* (2 вживання), *знічений* (2 вживання), *неголений* (2 вживання), *великий* (2 вживання), *сумний* (2 вживання), *буйний* (2 вживання), *тремтливий* (2 вживання), *жалісливий* (2 вживання), *поважний* (2 вживання), *найдобріший* (2 вживання), *статечний* (1 вживання), *статний* (1 вживання), *кучерявий* (1 вживання), *чудернацький* (1 вживання), *згідливий* (1 вживання), *нещасливий* (1 вживання), *пружкий* (1 вживання), *м'ясистий* (1 вживання), *хитрий* (1 вживання), *хитруватий* (1 вживання), *незмигний* (1 вживання), *нестямний* (1 вживання), *сердити* (1 вживання), *глухий* (1 вживання), *податливий* (1 вживання), *мовчазний* (1 вживання)

м'який (1 вживання), *грубий* (1 вживання), *неугодний* (1 вживання), *тендітний* (1 вживання), *простий* (1 вживання), *ненависний* (1 вживання), *однаковий* (1 вживання), *твердий* (1 вживання), *дужий* (1 вживання), *найпустіший* (1 вживання), *насмішкуватий* (1 вживання), *лютіший* (1 вживання), *робітний* (1 вживання), *невдатний* (1 вживання), *хмільний* (1 вживання), *язикатий* (1 вживання), *байдужий* (1 вживання), *невдоволений* (1 вживання), *спритний* (1 вживання), *безпечний* (1 вживання), *тонкий* (1 вживання), *солодкий* (1 вживання), *скупий* (1 вживання), *пухкий* (1 вживання), *сердечний* (1 вживання), *звичайний* (1 вживання), *клятий* (1 вживання), *лякливий* (1 вживання), (1 вживання), *бляклий* (1 вживання), *говірливий* (1 вживання), *ласкавий* (1 вживання), *несамовитий* (1 вживання), *згідливий* (1 вживання), *господаровитий*, (1 вживання), *хазяйновитий* (1 вживання), *ясновельможний* (1 вживання), *щасливий* (1 вживання), *проворний* (1 вживання), *файний* (1 вживання), *шпаровитий* (1 вживання), *газдовитий* (1 вживання) – 83 слова, 150 вживань.

Як бачимо, Марія Матіос майстерно наділяє ліричних героїв відповідними до їхнього художнього образу характеристиками. У цій групі прикметників на семантичній основі можна виділити кілька підгруп.

За кількісним показником лексичних одиниць група на позначення позитивної характеристики є найпродуктивнішою в романі, наприклад: *добрий* – який доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей; *доброзичливий* [4 : 321], Марія Матіос використовує цей прикметник з опорними словами: *очі, рука, серце*, наприклад: «*Навпаки, налюбить-наглядить вночі свого Кирила, аби добре серце мав, коли за плечима зброя, та й випроводить у передранішній холод*». Маємо у тексті 2 речення з вживанням сталого словосполучення *люди добрі*: «*Мовляв, дивіться, що з вами буде, люди добрі, коли будете дурне думати та дурне робити*». Часто такий вираз у мовленні використовую персонажі старшого віку. *Розумний* – який має ясний розум [4 : 844], найчастіше опорним словом виступає *чоловік*: «*Петруня до тої справи... ну,*

тої, яка стрімголов пустила не одного **розумного** чоловіка, цікавості не має, бо не знає, що то таке». Чесний – сумісний з поняттями честі, чесності, з правилами честі[4 : 314], у тексті вживається в контексті весільної честі, чистоти «*Навіть коли би признався в своїй чоловічій немочі, Гаврило не забрав би доньку назад: Іванові маєтки жоден газда не проміняв би на **чесне** ім'я своєї дитини*». **Статний** – стрункий, з гарною, пропорційно складеною фігурою [4 : 669]: «*Якби Теофіла не була така **статна**... якби мала бляклі очі й усохлу пазуху... якби була боронила, а не розгортала своє тіло...*».

Кількісно меншою є підгрупа прикметників, які позначають негативні риси характеру, дають зневажливу, іронічну характеристику, до таких належать: **дурний** – розумово обмежений, тупий; не розумний [4 : 439], Марія Матіос найчастіше використовує прикметник у прямому значенні: «*Або я **дурний**, або всі ми такі, шляк би його був трафив ще до народження*». Маємо речення, у якому **дурний** уживається як постійний епітет до деяких назв, наприклад «*дурне серце*», що означає розумову обмеженість, тупість, некмітливість, непередбачливість – «*Я хочу тобі відмовити твоє **дурне серце***». **Хитрий** – який для досягнення чого-небудь діє непрямими, обманними шляхами; підступний, лукавий [4 : 64]: «*А розказати навіть вам не вмію, — відповідав **хитрий** Ананій, втішаючись короткочасною і єдиною своєю вищістю над престолонаслідником*». Авторка використовує також лексему **хитруватий** – який виражає певну хитрість або свідчить про неї (про очі, погляд, обличчя і т. ін.) [4 : 67]: «*Але його усмішка, як здалося Павлові, була **хитруватою***».

Вдале поєднання літературної та діалектної мови свідчить про високу художню майстерність автора. Марія Матіос широко використовує діалектну лексику в своїх творах, зокрема і в романі «Майже ніколи не навпаки». Такий мовний шар насичує текст, знайомить читача із специфічними реаліями та побутом певного регіону, зосібна авторка вживає гуцульський говір галицько-буковинської групи південно-західного наріччя, наприклад **шпаровитий** – ощадний [1 : 219]. «*Може, це ліпше, бо хай чують усі весільні гості, який **шпаровитий** {{ Шпаровитий (діал.) — удатливий. }} газда прийшов у*

*Гаврилову хату»; файний – гарний; добрий [1 : 193]: «Ви, **файні** Йванку, не з полювання вернулися, а з війни»; газдовитий – господарний [1 : 51]: «Так що молода хай тішиться, що їй дістався **газдовитий** та статечний чоловік, а не якийсь помело».*

Категорія ознаки, яку репрезентують прикметники, є неоднорідною в семантичному плані, тому більшість відносних легко розвивають якісні значення на основі метафоричного вживання. Таку трансформацію спостерігаємо і в аналізованій групі прикметників, наприклад: *залізний – дуже міцний, сильний [4 : 189]: «**Залізна** рука відривала Теофілу від двох живих клубочків — а вона, намертво обвивши дітей руками, лише підставляла під удари голову, і збожжеволілий Грицько несамовито рвав її розплетене волосся, що жабуринням намотувалося на руки»; сердечний – добрий, чулий (про людину та її вдачу) [4 : 131]: «Він у нас людина **сердечна**».*

У романі «Майже ніколи не навпаки» виявлено використання ступенів порівняння для вираження оцінних значень. Найчисельнішими є прикметники простої форми найвищого ступеня, що виражають найбільшу або найменшу міру якості, виділяють предмет серед однотипних або вказують на граничну малу (велику) міру якості до аналогічної якості в інших предметах, наприклад: *«І то не через що інше, як через мовчазну, але тверду, мов камінь, любов до Доці свого найстаршого й **найдобрішого** сина Павла».* Рідше бачимо вживання прикметників з суфіксом –уват–, що означає неповний вияв ознаки в предметі без зіставлення з іншими предметами і не підлягають ступенюванню, наприклад: *хитруватий «Але його усмішка, як здалося Павлові, була **хитруватою**».*

2. Прикметники на позначення фізичних особливостей людини: *живий* (12 вживань), *молодий* (8 вживань), *здоровий* (8 вживань), *старий* (8 вживань), *голодний* (3 вживання), *голий* (3 вживання), *покійний* (3 вживання), *беззубий* (2 вживання), *сонний* (2 вживання), *старшенький* (2 вживання), *неушкоджений* (2 вживання), *нещасний* (2 вживання), *худий* (2 вживання), *середульший* (2 вживання), *найменшенький*

(2 вживання), *живий-здоровий* (2 вживання), *великий* (2 вживання), *рідний* (2 вживання), *тонкий* (2 вживання) *худий-худюсінський* (1 вживання), *меншенький* (1 вживання), *найстарший* (1 вживання), *наймолодший*, (1 вживання), *найменший* (1 вживання), *нагий* (1 вживання), *заплаканий* (1 вживання), *ситий* (1 вживання), *сліпий* (1 вживання), *тугіший* (1 вживання), *кругліший* (1 вживання), *ліпший* (1 вживання), *гірший* (1 вживання), *менший* (1 вживання), *п'яний* (1 вживання), *німий* (1 вживання), *спраглий* (1 вживання), *зрілий* (1 вживання), *дієздатний* (1 вживання), *хворий* (1 вживання), *слабий* (1 вживання), *немічний* (1 вживання), *дужий-здоровий* (1 вживання), *видючий* (1 вживання), *безпам'ятний* (1 вживання), *безтямний* (1 вживання), *безсилий* (1 вживання), *нерухомий* (1 вживання), *задиханий* (1 вживання), *слабонький* (1 вживання) – 49 слів, 99 вживань.

Найпродуктивніше з цієї групи прикметників у романі Марія Матіос використовує *живий* – який існує, здійснює обмін речовин із зовнішнім середовищем, здатний рости, розмножуватися [4 : 523], налічуємо 6 речень у яких прикметник вживається поодинокі: «*Отоді вона вже не зможе вборонитися від сорому мертвої плоті, як не змогла вборонити від неслави себе живи*». Авторка використовує в тексті цей прикметник з опорними іменниками: *душа, люди*: «*Живої душі близько не чути*». *Молодий* – який має небагато років, не досяг зрілого віку; *юний* [4 : 786], у романі авторка використовує у трьох реченнях такий прикметник самотійно, наприклад: «*Проте навіть тепер, із ніг до голови зашнурована страхами, невідомістю й млістю, Теофіла чує, що це молода*», в інших реченнях з опорними словами: *дружина, цісаревич, огир*, наприклад: «*До Кейвана Варварчук біг, перескакуючи сусідські межі, як молодий огир*». Одне речення ілюструє інше значення прикметника – з прізвищем, прізвиськом і т. ін. – означає дітей (на відміну від батьків), наприклад: «*І коли в Дмитрикові під Кейвановими постоломи хруснуло останнє ребро — Іван ухопився за голову: а що, як набрехав молодий Чев'ючок?*». *Старий* – який прожив багато років, який досяг старості [4 : 654], з

таким значенням у тексті 6 речень: «Якби Говдя міг говорити, він би пошкрібся у вікно до **старої** Мариньки і запитав би її, що вона мала до його Кирила?»). Інше значення репрезентують 2 речення – уживається на позначення батьків на відміну від дітей у сполуч. з ім'ям, прізвищем, прізвиськом і т. ін.: «**Старі** Чев'юки живуть через дорогу від Павла».

Часто для підсилення враження авторка використовує прикметники в сполученнях-повторах, наприклад: «**Худих – худюсіньких і перебитих**, як сухе лохмаччя»; «Та із сердитого полум'я батькової хати чомусь вибігають **живі-здорові**, неушкоджені, до того ж радісні Андрій з Оксентієм і йдуть навприсядки колом довкіл охопленого вогнем Дмитрика».

Знову спостерігаємо вживання ступенів порівняння, зокрема прикметників з суфіксом –іш, які репрезентують вищий ступінь порівняння – проста форма, наприклад: **лютіший** «Нібито добрий, а насправді **лютіший** від звіра стражденний чоловік, що запечатав собі уста брехнею аж до сьогодні»; **тугіший, кругліший** «Думала зіллям витравити з себе чорне сім'я... із стайні стрибала... тяжке піднімала... а туге її черево ставало **тугішим і круглішим**», у цьому реченні маємо повтор *туге – тугішим*. Прикметник, що утворює вищий ступінь порівняння за допомогою суплетивної форми (утворюється від різних основ): *ліпший* – вищ. ст. до добрий 1 і гарний; кращий [4 : 521]: «У Німого нюх на звірину **ліпший**, як у пса, тобі кажу».

3. Прикметники на позначення характеристики тварин: *дикий* (3 вживання), *надокучливий* (2 вживання), *норовистий* (2 вживання), *гарцьовитий* (1 вживання), *скажений* (1 вживання), *гордий* (1 вживання), *нахабний* (1 вживання), *тремтливий* (1 вживання), *приблудний* (1 вживання), *голосистий* (1 вживання)– 10 слів, 14 вживань наприклад: *дикий* – який перебуває у первісному природному стані, живе на волі, не приручений, на відміну від свійського (про тварин) [4 : 274]: «А все на дичину велику: як підріжуть дорогу та вкоротять кулею рило **дикому** кабанові — вистачає того твердого свинського м'яса-сала не на один місяць»; *норовистий* – якого важко приборкувати, непокірний, неслухняний (про

тварину) [4 : 444]: «*І може, волочитимуть **норовисті** коні прив'язане до копит голодне жіноче тіло, а там десь і ворони склюють їй остеклі очі*». Марія Матіос найчастіше використовує типові для кожної тварини характеристики, тобто без контексту можна здогадатись про, яку тварину йдеться, наприклад: *приблудний пес, гарцьовитий / норовистий кінь, голосистий півень*. Проте простежуємо нетипові конотації, наприклад: *надокучливі бджоли, нахабний шуліка*.

4. Ознаки і властивості предметів, що сприймаються органами чуття:

гарячий (16 вживань), *теплий* (9 вживань), *холодний* (7 вживань), *запашний* (7 вживань), *гострий* (5 вживань), *смачний* (5 вживань), *далекий* (4 вживання), *мокрый* (3 вживання), *тихий* (2 вживання), *терпкий* (2 вживання), *свіжий* (2 вживання), *пахучий* (2 вживання), *смердючий* (1 вживання), *гіркий* (1 вживання), *нерівний* (1 вживання), *сирий* (1 вживання), *жорсткий* (1 вживання), *гамірний* (1 вживання), *негучний* (1 вживання), *гучний* (1 вживання), *пряний* (1 вживання), *колючий* (1 вживання), *повен* (1 вживання), *хрипкий* (1 вживання), *чутний* (1 вживання), *тонкий* (1 вживання), *сильний* (1 вживання), *пекучий* (1 вживання), *багатоголосий* (1 вживання), *вологий* (1 вживання) – 30 слів, 82 вживання.

У семантиці прикметників значне місце належить ознакам, які людина отримує через органи сприймання, оскільки вони дають змогу створити образи, пов'язані з відчуттями. Марія Матіос широко застосовує такі прикметники, зокрема на позначення:

- смакових відчуттів: *гострий* – який надзвичайно сильно виявляється: *сильний* (про почуття) [4 : 144]: «*Запах такий свіжий, **гострий** і рідний, що отетеріла Петруня, хрестячись одночасно обома руками, відступає в глиб саду, а далі кричить на все село голосом, що нагадує голос горлиці, пораненої в саме горло*», найчастіше опорними словами є *запах, повітря*; *терпкий* – який викликає відчуття стягування в роті (про смак деяких плодів, вин тощо) [4 : 97]: «***Терпкий**, як ранній агрус у колишньому татовому саду*».

- слухових відчуттів: *тихий* – який звучить не сильно, не голосно [4 : 130], такою лексемою у романі двічі охарактеризовано мову «*ПЕТРУНЯ ПРИКЛАДАЄ до набряклих грудей свою "дитинку", сповиту в шовкову матерію, нахилиється до її "личка" — й **тиха**, й нестлива мова ледь чутно пливе посутенілою кімнатою із завішаними вікнами*»; *гучний* – який дзвінко лунає, якого далеко чути; дзвінкий, голосний [4 : 200]: «***Гучне** зітхання, схоже на грім серед ясної днини, потрясає притихлу було шопу*».

Зазначимо, що Марія Матіос послуговується повними стягненими прикметниками, які є прийнятними для української мови. Проте у тексті знаходимо 2 речення із короткою формою *повен* – який звучить на всю силу; не приглушений, не ослаблений (про звук, голос) [4 : 681]: «*На **повен** голос гудуть бджоли й гостро пахне молодою м'ятою*».

- тактильних відчуттів: *жорсткий* – який має тверду, нерівну поверхню [4 : 544]: «*Василина м'яко, майже навшпиньки, подовгу затримуючи крок, ступає до розстеленого ліжка – й **жорстка** непідстрижена щетина свинської шкіри твердо коле босі її підшви*»; *мокрый* – просякнутий водою [4 : 782], авторка використовує в тексті сталий вираз «мокрый від поту»: «***Мокра** від поту й страху*». Уживається в прямому значенні, часто для опису образів героїв, наприклад *лице, волосся*: «*Василини, мовчки і якось дуже жалісно погладила **мокре** лице, а після того обтрусилася муку з її спідниці й навіщо обібрала з пальців прилипла тісто*».

- нюхові відчуття: *запашний* – який має сильний приємний запах; ароматний, пахучий [4 : 248], опорними словами виступають: *квітка, димок, зілля* «*Серце моє очі має, то й видить усе, – ніби прочитала її думку й відповіла Маринька, обкурюючи Петруню якимсь **запашним** зіллям*», маємо речення з лексичним повтором: «*Вона тулить **запашну** свою дитинку до грудей, та обнюхує **запашне** її личко, натерте м'ятою та рум'янком*»; *пряний* – різкий, але приємний (про запах, смак і т. ін.) [4 : 370]: «*Проте Василина кулею вилетіла на ганок, лишаючи позаду себе дорогу з муки й **пряний** запах ванілю*».

5. Прикметники на позначення фізичних характеристик: *раптовий* (7 вживань), *молодий* (6 вживань), *великий* (6 вживань), *повний* (5 вживань), *густий* (4 вживання), *свіжий* (4 вживання), *порожній* (4 вживання), *старий* (3 вживання), *широкий* (3 вживання), *маленький* (3 вживання), *важкий* (3 вживання), *дикий* (2 вживання), *високий* (2 вживання), *круглий* (2 вживання), *твердий* (2 вживання), *найтонший* (2 вживання), *довжелезний* (1 вживання), *найширший* (1 вживання), *найdaleьший* (1 вживання), *найдовший* (1 вживання), *старезний* (1 вживання), *грубезний* (1 вживання), *величезний* (1 вживання), *податливий* (1 вживання), *сипучий* (1 вживання), *свіжотесаний* (1 вживання), *тягучий* (1 вживання), *куций* (1 вживання), *боягузливий* (1 вживання), *пишний* (1 вживання), *ясний* (1 вживання), *останній* (1 вживання), *короткочасний* (1 вживання), *пустий* (1 вживання), *стиглий* (1 вживання), *дірявий* (1 вживання), *масний* (1 вживання), *середній* (1 вживання), *готовий* (1 вживання), *однаковий* (1 вживання), *новий* (1 вживання), *вузький* (1 вживання), *саморобний* (1 вживання), *масивний* (1 вживання), *рясний* (1 вживання), *непростий* (1 вживання), *рум'яний* (1 вживання), *швидкісний* (1 вживання), *плаский* (1 вживання), *непочатий* (1 вживання), *ріденький* (1 вживання), *найкращий* (1 вживання), *найдовший* (1 вживання) – 53 слова, 95 вживань, наприклад *раптовий* – який відбувся, настав несподівано, непередбачено [4 : 453], цей прикметник продуктивно використовує у тексті Марія Матіос, найчастіше з іменниками: *блискавка, параліч, жар*: «*Раптовий жар обливає Доцьку з голови до ніг і живими, гарячимируками лапає під сорочкою: з-поза стіни літньої кухні — свят-свят-свят! — до неї висувається Дмитрик*»; *дикий* – який росте без втручання людини, некультивований, на відміну від садового, городнього (про рослини): «*Щось його несло зночі в цей майже дикий сад і на цю гойданку, де забуті голоси ставали пізнаваними*»; *короткочасний* – який триває недовго [4 : 300]: «*Дячук переймає келих біля самих губів, на radoцax обхоплює його цілою долонею — і відпущене рукою молодого дно несподівано проривається тонкою, але безперервною цівкою*

горілки так, як раптово проривається небо в час літнього **короткочасного дощу-раптівки**».

У цій групі спостерігаємо використання інших ступенів порівняння, зокрема прикметників з суфіксами –енн–, –езн–, які виражають морфолого-словотвірну категорію надмірної інтенсивності ознаки, наприклад **грубезний** «Нотар швиденько підбіг до столу, розкрив якусь **грубезну** течку й швидко, так швидко, ніби лише й чекав такої нагоди, ткнув жирним пальцем в якийсь папір»; **довжелезний** «ГОЙДАЄ порожню хітанку, {{ Хітанка (діал.) — гойданка. }} прив'язану до **старезної** груші мотуззям, — і груша, немовби натомлена життям людина, покірно й безвідмовно скрипить у такт неспішному своєму коливанню: "гой-да... гой-да"».

6. Прикметники пов'язані з соціальним станом: **маєтний** (2 вживання), **заможний** (1 вживання), **бідний** (1 вживання) – 3 слова, 4 вживання, наприклад: **маєтний** – те саме, що багатий 1; **заможний** [4 : 593]: «Розкішні фіакри, зазвичай призначені для прогулянок **маєтного** панства, в упряжі з двома гарцьовитими кіньми-зм'яями, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-сальтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до чернівецьких ресторацій».

7. Прикметники на позначення релігійних понять: **богодухий** (3 вживання), **грішний** (2 вживання), **безгрішний** (1 вживання), **святий** (1 вживання), **праведний** (1 вживання), **блаженний** (1 вживання), **милосердний** (1 вживання), **усевидючий** (1 вживання) – 8 слів, 11 вживань, наприклад: **богодуха** «Але одна давня думка не дає спати Олексі й потепер: чому ця **богодуха** стара діва Маринька не сказала напередодні Німому не йти з Кирилом на полювання?!»; **грішний** – який наробив гріхів [4 : 172]: «Прийми, Боже, **грішну** душу раба Божого Дмитра в царство Твоє небесне, а нас заступи-заборони від злого умислу й дурного діла...».

8. Прикметники, які характеризують абстрактні поняття: **великий** (7 вживань), **цілий** (5 вживань), **єдиний** (5 вживань), **делікатний** (4 вживання), **останній** (4 вживання), **мовчазний** (3 вживання), **простий** (3 вживання), **наглий** (3 вживання), **близький** (3 вживання), **моторошний** (3 вживання),

короткочасний (3 вживання), *миттєвий* (3 вживання), *несамовитий* (3 вживання), *безмовний* (3 вживання), *зайвий* (2 вживання), *справжній* (2 вживання), *ненаситний* (2 вживання), *лінивий* (2 вживання), *круглий* (2 вживання), *надмірний* (2 вживання), *протилежний* (2 вживання), *акуратний* (2 вживання), *попередній* (2 вживання), *незмінний* (2 вживання), *незорий* (2 вживання), *неприхований* (2 вживання), *нечуваний* (2 вживання), *чудний* (2 вживання), *смертельний* (2 вживання), *несподіваний* (2 вживання), *мовчазний* (2 вживання), *спільний* (1 вживання), *буденний* (1 вживання), *немалий* (1 вживання), *глибокий* (1 вживання), *безсловесний* (1 вживання), *бездонний* (1 вживання), *злий* (1 вживання), *незвичний* (1 вживання), *теплий* (1 вживання), *видимий* (1 вживання), *невимовний* (1 вживання), *особливий* (1 вживання), *малий* (1 вживання), *безпам'ятний* (1 вживання), *мертвецький* (1 вживання), *таємний* (1 вживання), *круглий* (1 вживання), *порожній* (1 вживання), *тонкий* (1 вживання), *гостроверхий* (1 вживання), *всюдисущий* (1 вживання), *гостролезий* (1 вживання), *багатоголовий* (1 вживання), *вогнистий* (1 вживання), *палахкий* (1 вживання), *сердитий* (1 вживання), *явний* (1 вживання), *рівний* (1 вживання), *потамний* (1 вживання), *нахабний* (1 вживання), *прудконогий* (1 вживання), *розкішний* (1 вживання), *ясний* (1 вживання), *небуденний* (1 вживання), *вічний* (1 вживання), *кількаденний* (1 вживання), *ріденький* (1 вживання), *дірявий* (1 вживання), *наступний* (1 вживання), *кривий* (1 вживання), *маленький* (1 вживання), *знайомий* (1 вживання), *недотичний* (1 вживання), *вільний* (1 вживання), *брехливий* (1 вживання), *колоритний* (1 вживання), *сміливий* (1 вживання), *непоганий* (1 вживання), *непідробний* (1 вживання), *розважливий* (1 вживання), *жалісливий* (1 вживання), *пестливий* (1 вживання), *сонний* (1 вживання), *Гречний* (1 вживання), *небуденний* (1 вживання), *безконечний* (1 вживання), *ненависний* (1 вживання), *осоружний* (1 вживання), *нетребний* (1 вживання), *неспішний* (1 вживання), *прохолодний* (1 вживання), *віщий* (1 вживання), *безмежний* (1 вживання), *тремтливий* (1 вживання), *гостродзьобий* (1 вживання), *впізнаваний* (1 вживання), *потворний* (1 вживання), *пузатий*

(1 вживання), *окаянний* (1 вживання), *бридкий* (1 вживання), *вогненний* (1 вживання), *квапливий* (1 вживання), *тісний* (1 вживання), *малозрозумілий* (1 вживання), *необдуманий* (1 вживання), *необачний* (1 вживання), *змовницький* (1 вживання), *зрадливий* (1 вживання), *скорий* (1 вживання), *прозорий* (1 вживання), *незліченний* (1 вживання), *суворий* (1 вживання), *неухильний* (1 вживання), *насильний* (1 вживання), *повсякчасний* (1 вживання), *багатолітній* (1 вживання), *поквапливий* (1 вживання), *похапливий* (1 вживання), *нетривалий* (1 вживання), *непоказний* (1 вживання), *безцеремонний* (1 вживання), *невідворотний* (1 вживання), *слизький* (1 вживання), *свавільний* (1 вживання), *прижиттєвий* (1 вживання), *недоречний* (1 вживання), *осудливий* (1 вживання), *нечуваний* (1 вживання), *сумнівний* (1 вживання), *непрístupний* (1 вживання), *дражливий* (1 вживання), *бляклий* (1 вживання), *нутряний* (1 вживання), *нікчемний* (1 вживання), *безслівний* (1 вживання) – 127 слів, 195 вживань, наприклад: *наглий* вживається як постійний епітет до деяких назв, а саме «нагла смерть» – раптова, несподівана смерть [4 : 48]: «*Та ще в день жінчиної **наглої** смерті*»; *великий* – значний глибиною, силою (про почуття, душевні переживання) [4 : 318], опорними словами виступають: *радість*, *біда*, *гонор*, наприклад: «*Біда **велика** може статися... — говорила, ніби голосила, Маринька, а Петруня стояла посеред хати снопом — ні жива ні мертва, лиш нагла думка біла в скроні: "Звідки вона знає, що я за ним умираю?!"*»; *віщій* – який віщує що-небудь; пророчий [4 : 693]: «*Через долоні перетікають чийсь **віщі** слова з хустки, щоб робити потім у Мариньчиній невинній голові колотнечу*»; *смертельний* – який досяг найвищого ступеня свого вияву; надзвичайно сильний [4 : 398]: «*Це був **смертельний** холод, укупі зі **смертельним** страхом*», у цьому реченні знову простежуємо улюблений прийом Марії Матіос, а саме повтор того самого слова в межах одного речення.

Категорія ознаки, яку репрезентують прикметники, є неоднорідною, тому знову спостерігаємо переносне вживання відносних прикметників, наприклад: *бездонний* – дуже глибокий [4 : 126]: «*О, тепер Василина також має **бездонні***

й безсонні ночі»; *гостродзьобий* – з гострим дзьобом [4 : 145]: «*Та де там пательню — то було так, наче тепер уже крізь неї, як через вушко голки, протягували не нитку — пекучий кіл... ніби її тіло намотували навколо стовбура — гостродзьобого, що мисливська піка*».

9. Індивідуально-авторські прикметники: *богодухий* (3 вживання), *червонецький* (2 вживання), *величкий* (1 вживання), *гарцьовитий* (1 вживання), *мацюцький* (1 вживання), *непослухенний* (1 вживання), *неспасний* (1 вживання), *прибутний* (1 вживання), *шахравий* (1 вживання) – 9 слів, 12 вживань.

Оказіоналізми є непередбачуваним та складним для аналізу явищем, оскільки, як власне творіння автора, вони відображають його творчий задум, сприйняття світу та мови в цілому. Уміння творчо використовувати мовні засоби дозволяє Марії Матіос продукувати в романі небуденні, оригінальні поняття, зокрема прикметники, наприклад авторський новотвір *прибутний* виник шляхом лексико – семантичного способу творення слів, у якому нове слово утворюється шляхом переосмислення уже відомого в мові твірного, лексичне значення «*прибутна*» (вода) – який піднявся від приливу дощів, під час повені і т. ін. (про воду річки, озера тощо) [4 : 564], набуває в контексті нового значення «*Полювання – штука прибутна*».

Індивідуальне творення слів дає змогу авторці не лише збагатити палітру роману, але й реалізувати суб'єктивно-оцінну модальність, наприклад:

«*Розкішні фіакри, зазвичай призначені для прогулянок маєтного панства, в упряжі з двома гарцьовитими кіньми-зм'ями, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-сальтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до чернівецьких ресторацій*», де *гарцьовитий* ← гарцювати – грайливо бігти або тупцювати, підскакувати на місці (про коней) [4 : 36]: «*Ніколи не був такий непослухенний*», де *непослухенний* ← непослух – небажання або відмовлення підкорятися кому-небудь, слухатися когось; неслухняність [4 : 363]: «*Я би був шахравим чоловіком, коли б так дурив бідну тварину!*», де *шахравий* ← шахрай – хитра, спритна й нечесна в своїх учинках людина [4 : 423].

Оказіонального творення зазнають уже відомі в мові прикметники, наприклад *великий*: «*А на суботу за їжу гризоти не мала ніколи: величкий кус пожовклої торішньої солонини, дві-три головки літнього часнику, два кулаки полонинської бринзи, бараболяна кулеша, десяток-два бараболі сирі*».

Як бачимо, якісні прикметники становлять значну ланку роману. Свідченням високої художньої майстерності Марії Матіос є влучне вкраплення в текст діалектів, наприклад: «*Можже, це ліпше, бо хай чують усі весільні гості, який шпаровитий {{ Шпаровитий (діал.) — удатливий. }} газда прийшов у Гаврилову хату*»; власних новотворів, наприклад: «*РОЗЧЕРВОНІЛИЙ ГАВРИЛО із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між весільними гостями, одночасно встигаючи давати команду музикам і кухарці, та ще перекинутися словом-другим із гістьми молодого, що якраз всідаються за стіл по праву руку від його єдиної радості — від весільної княгині*». Для урізноманітнення та виділення одного предмета серед інших авторка послуговується особливістю, яка притаманна якісним прикметникам, а саме ступенями порівняння, наприклад: «*А швидше за все, якась двонога чортиця колись позаздрила їхнім синам — здоровим, як горіхові зерна, та й укоротила дні для Василюїної втіхи, напустивши на Кирила чоловічу неміч, гіршу від каліцтва, задовго до старості*».

Загалом у лексико-семантичній класифікації прикметників художньої мови роману «*Майже ніколи не навпаки*» якісні становлять 9 груп, виявлено та опрацьовано 372 слова та 662 вживання.

2.2. Прикметники-кольоративи як репрезентанти індивідуального стилю

У художньому мовленні слова виконують не лише номінативну, але й естетичну функцію. У свою чергу колір має здатність не лише вказувати на ознаку предмета, але й набувати переносних, часто символічних значень. Митець відповідно до творчого задуму з-поміж різноманітного спектру кольорів для зображення навколишнього середовища, побуту, подій та

віддзеркалення емоційного стану персонажів обирає найбільш влучний та яскравий кольоратив. Сприйняття кольору є результатом пізнання світу, набутого життєвого досвіду, тому кожному автору властива своя палітра кольорів, є улюблений, який домінує у творі.

Найпродуктивнішим у Марії Матіос є *білий* (40 вживань) – який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний [4 : 181]. *Білий* є символом чистоти, невинності, світлої частини доби, початку, правди. З таким значенням прикметник репрезентовано у 15 реченнях, наприклад «...*ТОДОР УРСУЛЕСКУ*, високий худий чоловік у випрасуваному чорному костюмі, в *білій* сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо». Авторка за допомогою цього прикметника описує яскраве і самобутнє явище – елементи національного костюма українців: *сорочку, штани, кептар, кожушок, пацьорки*. Значну групу становлять речення, у яких *білий* - уживається як складова частина ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів [4 : 181], наприклад: «*Хоч би то робила таємно, а то ж усенький білий світ знає!*», де «білий світ» символізує відкритість. Маємо те саме «білий світ», але вже з іншим значенням «...*Коли двійко діток із її лона випросилося на білий світ, вона цілу добу не повела й очима в їхній бік, не запитала, кого привела на світ і чицьки їм не дала.*», тут словосполучення символізує процес народження, появу на світ нової людини. Загалом з таким значенням налічуємо 6 речень.

Часто *білий* вживається як постійний епітет до деяких назв, авторка використовує цей прийом для портретного опису деталей зовнішності героїв, наприклад «*І Теофіла котить на їх білі личка сльози — і не втирає*». Елементами портретних характеристик з цією кольороназвою виступають опорні слова: *личко, тіло, зуби та ін.*, таких речень у тексті 4. Інше значення слова *білий* – на (у) якому є багато білих плям, вибілених предметів і т. ін. [4 : 181], ілюструють 2 речення, наприклад «*Густі, давно необрізувані дерева*

похмуру нависали над землею, тягнучи чорні костури гілля додолу; і лиш молоді вишні лопотіли округлою білою кроною в небо».

У структурі поняття *білий* також є значення «сивий», така асоціація білого з сивим об'єднується в поняття «старий», «людина поважного віку», наприклад: *«І так само раптово вогонь охоплює білі патли його відрослого за роки небуття волосся»*, таких речень також 2. У творі авторка часто вживає назву цього кольору в прямому значенні: *«А чорна завжди Маринька нахилилася над Кирилом беззвучно — в білих одежах і з усміхом на устах»*, *«Простирадло біле, бо нове, з білою мережкою по краях»*. Але зрідка можна простежити і вживання у переносному значенні: *«Хоч би то робила таємно, а то ж усенький білий світ знає!»*. Марія Матіос вживає також прикметник *біленький* (2 вживання) – пестливе до білий [4 : 180]: *«Тепер «дитинка» зроблена із біленької Дмитрикової сорочки, забутої ним на сіні на стайні тої ночі, коли Іван Варварчук вертав із війни додому, та повернув із Андрієм Чев'юком у жидівську корчму»*, *«Кирилові на мить здалося, що він бачить отару біленьких овечок, які бредуть хребтом Кісного»*.

Протилежністю білого кольору є *чорний* (39 вживань) – кольору сажі, вугілля, найтемніший [4 : 352]. Найчастіше виступає символом зла, жалоби, трагічних подій, порожнечі. У романі «Майже ніколи не навпаки» цей колір має традиційно – символічний сенс. У першому значенні вжитий у 13 реченнях. Найчастіше поєднаний з іменником *очі, очниці, волосся*: *«Грицько навіть тоді думав лише про свою обиду на Теофілу і гасив ненависть до двійка дітей, які дивилися на нього чужими — чорними, як вугля, очима, але говорили до нього його мовою...»* та елементами одягу: *костюм, хустка, спідниця, кептарик, лейбик, комір «...МАРИНЬКА-БОГОДУХА стояла на Варварчуковому подвір'ї — чорна, як черниця: в довгій чорній спідниці, в накинутій поверх чорного лейбика чорній великій хустці, із в'язкою жовтих свічок»*. Марія Матіос використовує в цьому реченні цікавий прийом нагромадження прикметника *чорний*, задля детальної характеристики зовнішнього вигляду героїні, такий ефект контрасту є невід'ємною складовою в художніх творах авторки. Почасти

вживає як однакові кольори так і різні, речення демонструє кількарізний повтор *чорного*, а також поєднання *чорного* та *жовтого*.

Маємо речення, у яких *чорний* уживається як постійний епітет до деяких назв, наприклад «чорна хвороба» – падуха хвороба; епілепсія «*Одні казали, що то чорна хвороба кидає Німим об землю, інші — що з нього виходять воєнні страхи й, мовляв, скоро чоловік заговорить*» (3 речення); «чорна злість» – дуже велика ненависть, ворожість «*Чорна злість розривала його груди — аж хотілося її вирвати з себе, ніби перший сивий волос із голови*» (2 речення). Марія Матіос вживає велику кількість порівнянь, зокрема «*Чорний, ніби вкрита пилюкою чорна смола*»; «*Грицько навіть тоді думав лише про свою обиду на Теофілу і гасив ненависть до двійка дітей, які дивилися на нього чужими — чорними, як вугля, очима, але говорили до нього його мовою...*»; «*Далекий, давно забутий Кириловий запах проривається чи то крізь траву з-під хітанки... чи впливає із сонної хати, де, певно, додивляє сон богодуха жінка, яка навіть тепер, поморщена і згорблена, чорна, ніби земля, не дає спокою старіючому Олексі Німому*». Лексемою *чорний* у романі охарактеризовано воїна-гвалтівника, який робить життя Теофіли нестерпним. Авторка використовує опорні слова: *воjak, чоловік, чужинець –гвалтівник* «*Бо як тільки за ними закрипіли завіси дверей і стодола вкрилася напівморомом, із чорного чужинець–гвалтівника зробився звичайний чоловік, так само спраглий ласки, як спрагла в нічних своїх снах Теофіла після кількарічної розлуки з Грицьком*», таких речень 7.

Марія Матіос вживає також пестливе до *чорний* [4 : 352] – *чорненький* (1 вживання) «*Але коли з Кейванової хвіртки з радісним лепетанням назустріч кинулися чорненькі хлопчики-близнятка, а за ними, мовби квочка, подріботіла мовчазна Кейванова жінка Теофіла, привітавшись з Іваном низько опущеною головою, Варварчукові враз поломилася недавня воля*». На протипагу цьому використовує в тексті зовсім інше стилістично забарвлене – *чоренний* (1 вживання) «*Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою*

сорочкою, у винятково **чоренній** темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до покvapливого, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й нетривалого — нічного дійства плоти». Також є поодинокі використання кольороназви – **чорно-білий** – який поєднує в собі чорний і білий кольори [4 : 356]. «Перескакуючи через мурашині купини, їх наздоганяє веселий Дмитрик із батогом у руках і сопілкою за поясом, а ззаду мотиляє **чорно-білим** хвостом Гавчик».

Жовтий (5 вживань) у загальному та розповсюдженому значенні – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття [4 : 540]. У романі виявлено такі позначення прикметника **жовтий**: «золотий», «золотистий», той який своїм кольором схожий на золото; «брудно-жовтий». Пряме значення кольору жовтий виражене опосередковано, стосується предметів, які перебувають в асоціативних зв'язках із позначуваним компонентом:

1) назви предметів: «**МАРИНЬКА-БОГОДУХА** стояла на Варварчуковому подвір'ї — чорна, як черниця: в довгій чорній спідниці, в накинутій поверх чорного лейбика чорній великій хустці, із в'язкою **жовтих** свічок»; «Теофіла скидає очі догори — і насмішкуватий, осудливий погляд Божої Матері змушує колінопреклонну жінку вчинити нечуване (навіть у розумінні найбільшого грішника!) зухвальство: стиснути праву долоню в кулак і пригрозити ним жінці в **золотистому** німбі сумнівної непорочності, яка зі стіни мовчки засуджує Теофілу, не зазираючи їй у душу».

2) назви рослин: «А дитяча голова — з торішнього **жовтого** ранета»; «І вона, майже безтямна, ніби напоєна матриганом, {{ Матриган (діал.) — **золотий** корінь. }} і собі зсувається на землю — та так і падають, обоє, в мох чи зіпріле листя».

Сполуки кольоративу жовтий із компонентами, вжиті в переносному значенні, умовно можна поділити на конструкції з абстрактними об'єктами, наприклад, власне колір, таких речень 3: «Та ще лисячі **жовті** пуски востанне

*шкірять чорні свої зуби у обважніле хмарами небо, куди так само мертво, заюшеним кров'ю оком дивиться ще вчора гордий сокіл чи нахабний шуліка з яструбом». У прямому значенні колір вжито в реченні: «Лиш посередині видніється кілька **брудно-жовтих** плям, так, ніби хто харкав на нього, а потім стирав ті харки».*

Червоний (4 вживання) – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків [4 : 296]. Реалізація значень *червоного* Марією Матіос передусім вирізняється сполучуваністю з іменниками, які називають конкретні поняття. Пряме значення семантики кольору виражається опосередковано, стосуючись предметів, які перебувають в асоціативних зв'язках із позначуваним компонентом, зокрема це назви та елементи одягу: «Петруня пов'язує поверх **червоної** хустки чорну»; «Оксентій витягнув із пазухи полотняний згорток, пов'язаний **червоною** ниткою, і підніс його мало не перед самі Павлові очі».

Непряме значення кольоративу *червоний*, що вжите в романі «Майже ніколи не навпаки», визначається переважно метафоричними поняттями, які пов'язані із зовнішніми уявленнями зорового та слухового сприйняття: «Та ні, не побоювався, а таки боявся його лютого, коли той упирався перед себе **червоними**, як у бика, очима, роздував ніздрі й сопів ковальським міхом». Цікавим є авторський словотвірний оказіоналізм – *червонецький* (2 вживання), авторка використовує вигук та підсилювальну частку, що слугує додатковим засобом експресії: «Ох, же ж і смачна **червонецька**, аж бурячкова, буженина з річного оленя!».

Сивий (4 вживання) – який утратив своє забарвлення, став білим, срібlistим (про волосся) [4 : 153]. З опорним словом волосся маємо 2 речення: «Чорна злість розривала його груди – аж хотілося її вирвати з себе, ніби перший **сивий** волос із голови». У значенні сірого вживається в реченні: «А жменьку **сивого** попелу закопала в своєму саду під грушею». У прямому значенні колір стосується явищ природи та фізичних явищ: «І тільки луна ліниво відбивала людські голоси у **сиву** мряку далеких шпилів і вершин».

Зелений (4 вживання) має лише конкретне значення – один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним [4 : 553]. Функціонує в прямому значенні, де колір характеризує різні семантичні групи об'єктів, із якими вступає в асоціативні зв'язки:

1) назви одягу: *«Павло із зеленим капелюхом, затиснутим під правою пахвою, і заповітом у лівій руці мовчки втиснувся в кабінет і тупцював коло дверей»;*

2) назви рослин: *«А в саду так само, як тоді, коли їй шили весільний вінок, колишеться зелене гілля й цвірінькають якісь дурні пташки, перестрибуючи з дерева на дерево».*

Марія Матіос вживає з лексемо *зелений* поодиноким *зелено – бурячковий* у прямому значенні для характеристики елементів побуту: *«Подивіться! — й показує рукою в бік застеленого зелено-бурячковим ліжником ліжка».*

Синій (2 вживання) – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між голубим і фіолетовим [4 : 182]. Функціонування *синього* відображено в контексті прямого значення *«То хоч хай на тому світі цвіте йому синя квітка»*, зі змісту твору розуміємо, що синя квітка – це барвінок. Та непрямого – *«І сині його губи більше схожі на товчені сливи»*. Простежуємо також вживання поодиноким складного кольоративу *темно-синій* *«Густе кучеряве волосся вилося йому з-під легкої шапки-кубанки, а тонкий стан був підперезаний широким шкіряним паском поверх довгого темно-синього суконного строю без гудзиків, схожого на халат, бурку або кунтуш».*

Рожевий (2 вживання) – світло-червоний [4 : 598]. Аналізований колір набув символічного значення жіночої статі, у тексті так само стосується жінки *«Петруня боязко вивільняє з-під сорочки ліву цицьку, двома верхніми пальцями правої руки стискає її, а тоді тицяє рожевою пипкою в голову «дитини»».*

Карий (1 вживання) – темно-брунатний (про очі) [4 : 105], з таким значенням маємо речення: *«Дмитрик мовчки довго дивиться на неї великими й добрими карими очима, й сльози самі йому котяться лицем».*

Сірий (1 вживання) має традиційну та поширену семантику – колір, середній між білим і чорним; барва попелу [4 : 229]. У тексті вжитий у прямому значенні, де колір стосується явищ, які перебувають в асоціативних зв'язках із позначуваним компонентом, а саме назвою тварин: *«Куці й завжди боягузливі заячі хвости та спалі додолю колись пишні хвости дрохви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука»*.

Бурячковий (1 вживання) який має колір бурячка; темно-червоний з синюватим відтінком [4 : 263], функціонує в прямому значенні, наприклад: *«Ох, же ж і смачна червонецька, аж бурячкова, буженина з річного оленя!»*.

Як бачимо, в арсеналі художніх засобів Марії Матіос прикметники на позначення кольору відіграють важливу роль для створення яскравих та експресивних словесних образів. Зазвичай авторка звертається до використання такої групи прикметників у пейзажних описах, портретних характеристиках героїв, ліричних відступах. Прямі значення передусім виступають в описах назв предметів побуту та одягу, рослин та явищ природи, наприклад: *«Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці»* Переносні значення передають ментальні, темпоральні та емоційні стани, наприклад: *«Та ні, не побоювався, а таки боявся його лютого, коли той упирався перед себе червоними, як у бика, очима, роздував ніздрі й сопів ковальським міхом»*. За результатом зібраного матеріалу, колірний діапазон є достатньо широким і насиченим, найуживанішими в романі «Майже ніколи не навпаки» є назви білого, чорного серед ахроматичних кольорів, жовтого та червоного – хроматичних кольоронайменування. Часто прикметники вживаються як постійні епітети до сталих назв, наприклад «чорна хвороба» *«Одні казали, що то чорна хвороба кидає Німим об землю, інші — що з нього виходять воєнні страхи й, мовляв,*

скоро чоловік заговорить». Марія Матіос часто використовує прийом поєднання в одному реченні кількох прикметників, наприклад: *«Петруня пов'язує поверх червоної хустки чорну»*. Загалом виявлено 18 кольоративів та 112 вживань.

2.3. Відносні та присвійні прикметники

Прикметники з відносним значенням не лише досить чітко і влучно номінують нові явища об'єктивної дійсності, а й доповнюють або переосмислюють уже відомі поняття. У романі «Майже ніколи не навпаки» такі прикметники становлять другу за чисельністю групу, вони збагачують змістову структуру тексту, поглиблюють емотивно-оцінні значення. Марія Матіос вдається до найрізноманітніших відношень, а саме:

1. відносні ад'єктиви матеріально-речовинної групи можуть розвивати різні семантичні відтінки, зокрема: зроблений, виготовлений з чогось; складений, зібраний із чогось; такий, що є частиною чогось.

Репрезентантами цих значень є іменники на позначення:

- продуктів харчування та страв: *кукурудзяний* (2 вживання), *картопляний* (1 вживання), *бараболяний* (1 вживання), *маковий* (1 вживання), *пшеничний* (1 вживання) – 5 слів, 6 вживань, наприклад: приготований із кукурудзяного борошна [4 : 388]: *«А в тарчик — квашену капусту з опеньками; тоді вже пекла пісний малай — круглий кукурудзяний хлібець, варила бандулі — білу квасолу завбільшки півмізинного пальця й заправляла її смаженою на олії цибулею»*. Марія Матіос для колоритності тексту знову використовує діалекти, знайомить читача із специфічними реаліями та побутом певного регіону, зосібна авторка вживає гуцульський говір галицько-буковинської групи південно-західного наріччя, наприклад *бараболяний* [1 : 121]: *«А на суботу за їжу гризоти не мала ніколи: величкий кус пожовклої торішньої солонини, дві-три головки літнього часнику, два кулаки полонинської бринзи, бараболяна кулеша, десяток-два бараболі сирої»*.

- предметів одягу, елементів одягу: *полотняний* (3 вживання), *шкіряний* (3 вживання), *ляний* (2 вживання), *шовковий* (2 вживання), *козячий* (1 вживання) – 5 слів, 11 вживань, наприклад: *ляний* – пошитий з полотна, виготовленого з прядива льону [4 : 534]: «*Може, так би воно й сталося, що чоловік і жінка (одночасно несамовиті: він — у пристрасі, вона — в страху) побороти б одне одного — і навіки відскочили би нарізно, коли б ота дурна ляна спідниця поверх ляної сорочки, в шалі нерівного змагу, була не задерлася Теофілі вище колін і не оголила білі — нібито жінка жила в пивниці — ноги*»; *козячий* – пошитий із шкіри, хутра кози [4 : 213]: «*З кишені її чорного козячого кептарика визирала заплетена в косичку свічка, яку в горах тримають для смерті*»; *полотняний* - пошитий, виготовлений з полотна [4 : 98]: «*Він відвернув полотняний фіранок і притулив чоло до шиби*».

- меблів, елементів декору, предметів побуту: *дерев'яний* (9 вживань), *залізний* (2 вживання), *дубовий* (1 вживання), *полотняний* (1 вживання), *срібний* (1 вживання), *глиняний* (1 вживання) – 6 слів, 15 вживань, наприклад: *дерев'яний* – зроблений з дерева [4 : 247]: «— *Яку Бог дасть, така й буде, — байдуже відповів колієві Гаврило Дячук, підносячи дерев'яні корита-ночви для свіжини й розкладаючи їх по два боки від різника*»; *залізний* – зроблений із заліза [4 : 189]: «*Того дня селом ходили сторожинецькі цигани, й Маринька виміняла в них на великодню сорочку, мережану білими ружами по білому полотні, залізний чавун*».

Категорія ознаки, яку репрезентують прикметники, є неоднорідною в семантичному плані, тому більшість відносних легко розвивають якісні значення на основі метафоричного вживання, зокрема таку трансформацію спостерігаємо і в аналізованій групі прикметників, де *залізний* – дуже міцний, сильний [4 : 189], вжитий у переносному значенні «*Залізна рука відривала Теофілу від двох живих клубочків — а вона, намертво обвивши дітей руками, лише підставляла під удари голову, і збожжеволілий Грицько несамовито рвав її розплетене волосся, що жабуринням намотувалося на руки*».

• частини будови рослин: *виноградний* (2 вживання), *тютюновий* (2 вживання), *вишневий* (2 вживання), *барвінковий* (1 вживання), *яблуневий* (1 вживання), *бурячковий* (1 вживання) – 6 слів, 9 вживань, наприклад: *вишневий* – прикметник до вишня [4 : 543]: «...Коли закукурікав другий півень, Доця якраз ловила руками мальки форелі в загаті, зробленій Павловими руками десь чи не в їхньому саду, повному надокучливих бджіл і білого **вишневого** цвіту»; *виноградний* – прикметник до виноград [4 : 441]: «Підрізала ножичком **виноградну** мотузку, обвила-обв'язала один її бік круг шиї й почепилася за другий, той, що був прив'язаний до бука».

2. Прикметники, що вказують на пору доби: *нічний* (4 вживання), *вранішній* (2 вживання), *місячний* (2 вживання), *вечірній* (1 вживання), *передранішній* (1 вживання), *опівнічний* (1 вживання) – 6 слів, 11 вживань, наприклад: *нічний* – прикметник до ніч [4 : 430]: «А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання {{ Флинькання (діал.) — схлипування. }} своєї одиначки... Ой, кувала зозулечка Та й сіла на камінь. Цеї ночі опівночі Буде п... амініь — затуає в шопі хмільним голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і пізня нічна луна розносить сороміцьку весільну співанку по заспаних горбах і долах, налаштувуючи на завтрашній день незору округу хутора, затихлого на кілька годин для відпочинку», маємо також використання іншого значення – який літає та живиться вночі (про птахів, комах і т. ін.): «Так гаснуть у лісі **нічні** світляки, коли на них наступити навмисне ногою»; *ранішній* – стосується до ранку; *ранішній*, *ранковий* [4 : 758]: «Повні, настобурчені тупочки здригаються в такт дихання, так, ніби під повівом **вранішнього** вітру колишуться голівки лісових дзвіночків».

3. Прикметники, що позначають темпоральність природних циклів: *літній* (7 вживань), *осінній* (2 вживання), *зимовий* (1 вживання), *весняний* (1 вживання), *майовий* (1 вживання) – 5 слів, 12 вживань, наприклад *літній* вживається у трьох різних значеннях: «Раптовий жар обливає Доцьку з голови до ніг і живими, гарячими руками лапає під сорочкою: з-поза стіни **літньої**

кухні — свят-свят-свят! — до неї висувається Дмитрик», де літній – який використовується влітку, признач. для літа [4 : 530]: «А на **літнього** Івана Купала Варварчук згідливим голосом запросив двох Чев'юків — Андрія й Дмитрика — та ще свого товариша з війни Григорія Кейвана на храмове свято» – який буває влітку; «Дячук переймає келих біля самих губів, на radoщах обхоплює його цілою долонею — і відпущене рукою молодого дно несподівано проривається тонкою, але безперервною цівкою горілки так, як раптово проривається небо в час **літнього** короткочасного дощу-раптівки» – який буває влітку; теплий, гарячий. Майовий – майській [3 : 398] :«Ніби смакує **майовий** мед, а не люту слив'янку».

4. Прикметники, що вказують на часові відношення: *теперішній* (4 вживання), *торішній* (3 вживання), *завтрашній* (3 вживання), *сьогоднішній* (3 вживання), *колишній* (3 вживання), *учорашній* (2 вживання), *старосвітський* (2 вживання), *щоденний* (1 вживання), *цьогорічний* (1 вживання), *дотеперішній* (1 вживання), *вчорашній* (1 вживання), *тодішній* (1 вживання), *пізній* (1 вживання), *ранній* (1 вживання), *світовий* (1 вживання), *кількарічний* (1 вживання) – 16 слів, 29 вживань.

Такі прикметники покликані вказувати на події та явища в минулому чи майбутньому, а також на їхню актуальність у момент мовлення, наприклад: *теперішній* у тексті розвиває два значення – який є, існує, відбувається зараз, у момент мовлення; нинішній[4 : 76]: «Чи то лінувалися від учорашньої воєнної втоми й **теперішньої** раптової млости, чи вже й не могли встати з-за столу»; який живе тепер, у сучасний мовцеві період «Ти, Андрію, також дай раду своїм **теперішнім** дітям та ще трохи дітей зробиш». *Ранній* – який зацвітає або дозріває раніше за всі інші (про рослини, плоди, овочі) [4 : 450] :«Терпкий, як **ранній** атрус у колишньому татовому саду». *Торішній* – який зберігся, залишився від минулого року [4 : 204]: «Спочатку згребла сухе листя й повисмикувала **торішнє** бадилля на свекрушиній і свекровій могилі».

Підгрупу до часових відношень становлять прикметники на позначення календарних свят: *великодній* (3 вживання), *храмовий* (2 вживання), *різдвяний*

(1 вживання), *Вербний* (1 вживання), *йорданський* (1 вживання) – 5 слів, 8 вживань, наприклад: *великодній* – стосується до Великодня [4 : 320]: «Того дня селом ходили сторожинецькі цигани, й Маринька виміняла в них на **великодню** сорочку, мережану білими ружами по білому полотні, залізний чавун»; *храмовий* вживається з опорним свято і становить стале словосполучення, що означає – те саме, що храм [4 : 137]: «А на літнього Йвана Купала Варварчук згідливим голосом запросив двох Чев'юків — Андрія й Дмитрика — та ще свого товариша з війни Григорія Кейвана на **храмове свято**».

5. Прикметники на позначення релігійних понять: *Божий* (2 вживання), *християнський* (2 вживання), *Христовий* (1 вживання) – 3 слова, 5 вживань, наприклад: *Божий* – прикметник до Бог [4 : 211]: «Доця як стоїть — так падає перед образом **Божим** у покуті, міцно заплющує очі й майже вголос виказує одну за одною молитви за мертвих і живих, і ненарождених»; *християнський* – стосується до християнства [4 : 137]: «І Петруня безмовними словами звертається до свого серця, як колись зверталася до свого **християнського** Бога».

6. Прикметники на позначення просторових відношень: *сільський* (6 вживань), *довколишній* (6 вживань), *лісовий* (3 вживання), *сусідній* (2 вживання), *тутешній* (2 вживання), *нетутешній* (1 вживання), (1 вживання), *сторонський* (1 вживання), *гірський* (1 вживання), *місцевий* (1 вживання), *цвинтарний* (1 вживання) – 10 слів, 25 вживань.

Без локативного ад'єктива речення втрачає інформативну коректність, наприклад: *сільський* розвиває не лише основне просторове значення «Розказувала колись Гаврилові мама його мамі — покійна бабця Калина: вона, малолітня нерозумниця, зачувши, що батько віддає її за **сільського** війта-вдівця з трьома дітьми, бігала довкруг хати, як теля, випущене після зими на пашу, з радісними криками, підскакуваннями та вигойкуваннями: "Віддаюся! Я нарешті віддаюся!", де *сільський* – який живе, працює у селі [4 : 221], опорними словами є назви професій: *різник*, *писар*; «...ТЕОФІЛА З СЕСТРОЮ

*Анною підгортала в городі картоплю, трійко її старшеньких хлопчиків — Амбросій, Маковій і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли на безмовній **сільській** дорозі закурило пилюгою з-під численних кінських копит, а доколишня тиша заповнилася багатоголосим чужим шварґотінням», де сільський – який міститься на території села. Лісовий – який знаходиться в лісі, розташований у ньому [4 : 524]: «Вона тоді оббігала ті страшні **лісові** пожарища — так ніби обійшла живих погорільців». Тутешній – наявний у даному місці, характерний для даного місця; місцевий [4 : 329]: «Так зазвичай у кожному **тутешньому** селі повідомляли про пожежу, а отже, необхідність господарям-чоловікам брати порожні відра та лопати й чимдуж бігти туди, звідки валить дим». З двох просторових слів наведених у реченнях, саме прикметник несе основне навантаження в локалізації, виокремлюючи місце, назване іменником.*

7. Прикметники, що вказують на відношення до певного населеного пункту чи регіону: *вижницький* (1 вживання), *чернівецький* (1 вживання), *гуцульський* (1 вживання), *рівненський* (1 вживання) – 4 слова, 4 вживання, наприклад: *вижницький* «За вичиненими Стринадою кров'янками, лівером та домашніми ковбасами, заразом з якими можна було й пальці надгризти, запеченими в печі сальтисонами, залитими білосніжним смальцем сповиваннями, продимленими на запаших сливових дровах шинками, і салом, вимоченим у ропі з трав'яних масел і натертим часником із перчицею, **вижницькі** комерсанти-жиди прислали в Тисову Рівню не прості однокінні упряжки — а цілі фіакри, всередині обкладені навіть посеред літа льодами»; *чернівецький* «Розкішні фіакри, зазвичай призначені для прогулянок мастного панства, в упряжі з двома гарцьовитими кіньми-зм'яма, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-сальтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до **чернівецьких** ресторацій».

8. Прикметники на позначення суспільно-політичних, зокрема військових понять: *весільний* (14 вживань), *шлюбний* (6 вживань), *воєнний* (4 вживання), *державний* (3 вживання), *військовий* (2 вживання), *езуїтський* (2 вживання),

окупаційний (1 вживання), цивільний(1 вживання), мирний (1 вживання), політичний (1 вживання), нешлюбний (1 вживання), службовий (1 вживання), театральний (1 вживання), патріархальний (1 вживання), – 14 слів, 39 вживань, наприклад: *воєнний* – стосується до війни, пов'язаний з нею [4 : 724] *«А з Дмитриком Чев'юком трапилося те, що зазвичай трапляється з людьми не тільки в **воєнну** годину, а будь-якого року й будь-якої пори, коли одна половина видимого світу захлинається горем, а друга половина — шукає пригоди на свою захмелілу голову»*; *військовий* – стосується до війська [4 : 670]: *«Тому наш ясний Цісар і я, як представник його **військової** адміністрації, в цей небезпечний для краю час застерігаємо кожного з вас від необдуманих висловлювань та необачних вчинків, які можуть бути розцінені як підриє корони»*; *окупаційний* – який здійснює режим окупації [4 : 686]: *«...УЖЕ ТИСОВА РІВНЯ мовчки змирлася з третім, але таким самим нахабним від початку війни пришестям **окупаційного** війська на свою землю, уже відчитала молитви за трьома забитими насмерть жидами і розгребла руїни спалених ворогом домівок, поприбивала ногами пилуку від розграбованого збіжжя й фуражу, ще раз умилася слізьми від образи й лютості, і тепер рахувала на пальцях, чи це, третє, пришестя буде таким самим недовгим, як два перші, чи тільки коротким, але незмінно жорстоким»*; *весільний* – стосується до весілля [4 : 340], найчастіше опорними словами є: *гості, шопи, келишок, ритуал, вінок* *«А в саду так само, як тоді, коли їй шили **весільний** вінок, колишеться зелене гілля й цвірінькають якісь дурні пташки, перестрибуючи з дерева на дерево»*. Марія Матіос використовує словосполучення *весільний батько* – чоловік, який виконує на весіллі роль батька нареченого або нареченої *«Адже старосвітський гуцульський звичай приписував: наступного дня після першої шлюбної ночі, в присутності всіх **весільних** гостей старший **весільний** батько оголошує почесний тост молодого»*, знову спостерігаємо улюблений прийом Марії Матіос, а саме повтор слова у межах одного речення.

9. Прикметники, що вказують на відношення до певних національностей: *австрійський* (3 вживання), *німецький* (1 вживання), *румунський* (1 вживання),

російський (1 вживання) – 4 слова, 6 вживань, наприклад: *австрійський* – прикметник до австрійці і Австрія [4 : 10]: «З Кирилом Чев'юком Іван випив добрий могорич за поміч, а на прощання подарував надщербнутий кулею в далекій Сербії **австрійський** бінокль»; *німецький* – прикметник до німці і Німеччина [4 : 424]: «Ото й відхаркує Іван дотепер **німецьку** отруту».

10. Прикметники на позначення гендерної приналежності: *жіночий* (14 вживань), *чоловічий* (10 вживань), *дитячий* (1 вживання), *дитинячий* (1 вживання), *дівоцький* (1 вживання) – 5 слів, 27 вживань, наприклад: *жіночий* «Цей єзуїтський за своєю природою закон насильного і повсякчасного сорому засвоювався **жіночою** статтю ще задовго до шлюбу», маємо стале словосполучення *жіноча стать* – сукупність анатомо-фізіологічних ознак, що відрізняють жінку від чоловіка, самицю від самця [4 : 536]. Інше значення репрезентує речення: «Постойть отак, подивиться, подумки накіне на плечі гарячий лисячий хвіст, ущипне совиний чуб чи пугачевий дзьоб, попестить очима рябчика, подумає, як добре бути людиною, а не звіриною, якій будь-якої хвилини можна вкоротити віку, і лише після того береться до своєї **жіночої** роботи», де *жіночий* – призначений для жінок; стос. до жінок, найчастіше опорними словами виступають: *хустка, сорочка, коса, лоно, голова*. Знову спостерігаємо вживання авторкою діалектних слів, наприклад: *дитинячий* – *дитячий* [4 : 288]: «Петруня довго мовчить, лиш гладить Дмитрикове волосся та раз по раз цілує майже **дитиняче** — в м'якому пушку — обличчя».

11. Прикметники, що позначають відношення до людини або тварини: *людський* (8 вживань), *свинський* (7 вживань), *мисливський* (5 вживань), *царський* (4 вживання), *жидівський* (3 вживання), *овечий* (2 вживання), *кінський* (2 вживання), *нелюдський* (2 вживання), *синівський* (1 вживання), *борсуковий* (1 вживання), *мурашиний* (1 вживання), *циганський* (1 вживання), *оленевий* (1 вживання), *королівський* (1 вживання), *бабинський* (1 вживання), *бабський* (1 вживання), *ковальський* (1 вживання), *відьомський* (1 вживання), *козячий* (1 вживання) – 19 слів, 44 вживання.

Марія Матіос продуктивно використовує прикметник *людський* в кількох значеннях, наприклад: належний людям [4 : 570]: *«То тут, то там паслася людська худоба, раз по раз весело подзвонюючи дзвіночками-колокільцями»*; який є складовою частиною організму людини *«Жіноче білля недбало падало на підлогу, розплетене волосся плуталося між тремтячими пальцями, і шкіра, всяяна дрібними сіянцями пропасниці, зіщулювалася, як равлик під людськими руками»*, опорні слова: *язик, ноги, голос*; якого зазнають люди *«І з тієї хвилини все запалало в руках нещасної жінки, що окрім, як про скору свою кончину, не могла думати ні про що інше: ні дітей, ні людський осуд, ні про гріх, ні про совість»*; авторка використовує сталий вираз *про людське око* – для порядку, заради пристойності; для годиться [4 : 665]: *«Вона, Василина, лише сплеснула на те руками, а далі, більше про людське око, аніж насправді, билася кулаками в голову, час від часу приказуючи: "Ой, нуждочко моя гірка... за що на нас таке горе?"»*. На противагу цьому прикметнику маємо *нелюдський*, який також розвиває різні значення – не властивий людині, не характерний для людини, не такий, як у людей [4 : 333]: *«Контузія відібрала йому мову, але дала якийсь нелюдський нюх»*; який виходить на межі людських можливостей, дуже великий силою свого вияву, прояву; незвичайний *«Якби тоді був завалився дах чи розступилася земля, застряг ніж у горлі чи куля прострелила серце, вона би змирилася з цим легше, аніж мусила тепер зживатися з думкою, що одна-єдина мить нелюдської боротьби й короточасної покори, дала їй несамовиту й незнану досі мить насолоди»*.

Прикметники, які позначення відношення до тварин також розвивають у романі різні значення, наприклад: *кінський* – призначений для коней [4 : 166]: *«Грицько, не кажучи ні слова, скрутив податливому Дмитрикові руки й ноги кінською упряжжю»*; властивий коневі, коням *«...ТЕОФІЛА З СЕСТРОЮ Анною підгортала в городі картоплю, трійко її старшеньких хлопчиків — Амбросій, Маковій і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли на безмовній сільській*

дорозі закурило пилюгою з-під численних **кінських** копит, а довоколишня тиша заповнилася багатоголосим чужим шварґотінням».

12. Інші прикметники: *правий* (8 вживань), *лівий* (3 вживання), *вказівний* (2 вживання), *безсонний* (2 вживання), *однокорінний* (1 вживання), *другорядний* (1 вживання), *двоногий* (1 вживання), *багатоголовий* (1 вживання), *тонкий* (1 вживання) – 9 слів, 20 вживань, наприклад: *правий* – розташований на тому боці тіла, що протилежний лівому [4 : 502]: «*А подякувати татові — ось зараз подякує, бо вже береться **правою** рукою за дерев'яний келишок, заздалегідь, як годиться за звичаєм, покладений для цього на стіл самим молодим*», опорними словами найчастіше є: *рука, долоня, лікоть*. Марія Матіос використовує сталі словосполучення *по праву руку* – справа; *праворуч*: «*РОЗЧЕРВОНІЛИЙ ГАВРИЛО із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між весільними гостями, одночасно встигаючи давати команду музикам і кухарці, та ще перекинутися словом-другим із гістьми молодого, що якраз всідаються за стіл **по праву руку** від його єдиної радості — від весільної княгині*»; *вказівний палець* – другий палець на руці між великим і середнім [4 : 695]: «*Молодий правою рукою бере дерев'яний келишок, **вказівним пальцем** закриваючи дно, а весільний батько тимчасом наливає в келишок горілку по самі вінця*»; *тонка кишка* - частина кишкового каналу людини й хребетних тварин, розташована між шлунком і товстою кишкою «*Серце йому зараз рвалося, немов ота попечена свинським їдлом **тонка** кишка в Стринадових руках, яку різник щойно викинув у помийне відро*».

Після аналізу та класифікації відносних прикметників, які функціонують у романі, можемо зробити висновок, що вони охоплюють значну кількість предметних відношень, а також описують побут та життя тогочасних українців. Виявлено такі відношення ознаки до предмета: матеріально-речовинні, наприклад: «*Йому харкотить у грудях так само, як харкотить зараз у середині печі, де, мліючи, на жару доходять голубці з **бурякового** листу*»; темпоральні, наприклад: «*Та навіщося — як ніколи — вийшла аж за хвіртку, проводжаючи його в **холодний** осінній ранок*»; просторові, наприклад: «*Але на перший клич*

батька всі четверо чоловіків обійдуть-облазять близькі й далекі **довколишні** гори-доли, щоб вернутися домів утомленими й ситими» гендерні, наприклад: «У цім краю **жіноча** тяжба споконвіку належала до діла буденного» та інші. Часто відносні прикметники виступають компонентами сталих словосполучень, наприклад: «**РОЗЧЕРВОНІЛИЙ ГАВРИЛО** із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між весільними гостями, одночасно встигаючи давати команду музикам і кухарці, та ще перекинутися словом-другим із гістьми молодого, що якраз всідаються за стіл **по праву руку** від його єдиної радості — від весільної княгині». Загалом відносні охоплюють 12 груп, 122 слова та 271 вживання.

Присвійність, або посесивність є однією з універсальних понятійних категорій мови, що іменує відношення володіння та належності. Одним із виразників посесивності є присвійні прикметники. У романі Марія Матіос для вираження присвійності використовує такі прикметники:

1. Прикметники на позначення належності людині, утворені від:

- особових імен: *Василинин* (3 вживання), *Кирилів* (3 вживання), *Павлів* (2 вживання), *Дмитриків* (2 вживання), *Гаврилів* (2 вживання), *Іванів* (1 вживання), *Іванців* (1 вживання), *Петрунин* (1 вживання), *Настунин* (1 вживання) – 9 слів, 16 вживань. Через таку групу прикметників Марія Матіос знайомить читачів із тогочасними іменами та прізвищами. Більшість імен побутують і зараз, все рідше можна зустріти людину з іменем *Гаврило* «*Може, це ліпше, бо хай чують усі весільні гості, який шпаровитий {{ Шпаровитий (діал.) — удатливий. }}* тазда прийшов у **Гаврилову хату**»;

- назв осіб за різними ознаки: *батьків* (5 вживань), *мамин* (3 вживання), *свекрів* (2 вживання), *невістчин* (1 вживання), *свекрушин* (1 вживання), *цісаревий* (1 вживання), *жінчин* (1 вживання), *доньчин* (1 вживання) – 8 слів, 15 вживань, наприклад: *мамин* – прикметник до *мама*; належний *мамі*¹ [4 : 615]: «*Хіба то не є причина для втіхи, що твою доньку-одиначку, доньку-*

¹[Словник української мови: в 11 томах. — Том 4, 1973. — Стор. 615.](#)

сироту, яка росла без **маминої** ласки й **маминої** науки, за жінку бере такий поважний газда?»;

- прізвищ: *Чев'юковий* (1 вживання), *Варваруччин* (1 вживання), *Стринадовий* (1 вживання), *Дячуковий* (1 вживання) – 4 слова, 4 вживання, наприклад: *«Іншим разом від такої оказії, яка на днях чекає **Дячукову** господу, будь-котрому батькові серце в грудях ішло би несамовитої "гуцулки" чи розважливої "коса", а не глухо теленькало, нібито після безмовного плачу».*

2. Прикметники на позначення належності тварині: *лисячий* (2 вживання), *коров'ячий* (2 вживання), *овечий* (1 вживання), *собачий* (1 вживання), *оленевий* (1 вживання), *заячий* (1 вживання), *совиний* (1 вживання), *пугачевий* (1 вживання) – 8 слів, 10 вживань, наприклад: *коров'ячий* – прикметник до корова [4 : 295] : *«Андрія від Івановою запрошення роздувало на очах, як роздувається молоком **коров'яче** вим'я на останніх місяцях тільності»;* *заячий* – прикметник до заєць [4 : 426]: *«Куці й завжди боягузливі **заячі** хвости та спалі додолю колись пишині хвости дрохви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука».*

Оскільки межі між семантичними розрядами прикметників не є чіткими, спостерігає перехід присвійних прикметників у відносні, наприклад: *козячий* – пошитий із шкіри, хутра кози [4 : 213]: *«З кишені її чорного **козячого** кептарика визирала заплетена в косичку свічка, яку в горах тримають для смерті»;* *кінський* – призначений для коней [4 : 166]: *«Грицько, не кажучи ні слова, скрутив податливому Дмитрикові руки й ноги **кінською** упряжжю».* Отже, в першому реченні присвійний прикметник означає матеріал, з якого зроблений елемент одягу. Друге речення репрезентує ширше узагальнене значення, а тому не є присвійним.

Як бачимо, присвійні прикметники виражають приналежність предмета людині, наприклад: *«Коли б ото Васи́ліні зараз зустрівлася Маринька-богодуха, можна б і не журитися **невістчиною** тяжбою»* або тварині, наприклад: *«Ні **собачого** гавкоту».* Марія Матіос використовує весь потенціал прикметників, а

саме можливість переходити з одного семантичного класу в інший, наприклад: «Перескакуючи через **мурашині** купини, їх наздоганяє веселий Дмитрик із батогом у руках і сопілкою за поясом, а ззаду мотиляє чорно – білим хвостом Гавчик»; «Грицько, не кажучи ні слова, скрутив податливому Дмитрикові руки й ноги **кінською** упряжжю», найчастіше такий перехід характерний для прикметників утворених від назв тварин, що виражають узагальнення, а не присвійність. Такий розряд прикметників у романі становить незначну ланку, загалом виявлено та проаналізовано 2 групи, 29 слів та 45 вживань.

ВИСНОВКИ

Прикметники відіграють важливу роль у системі сучасної української літературної мови та мають великий стилетворчий потенціал. Аналіз прикметникової системи творів – один із засобів комплексного і ґрунтовного дослідження індивідуального мовного стилю автора. Постать Марії Матіос є непересічною в українській літературі, її письмо глибоко філософічне, україноцентричне, нерозривно пов'язане з історією та сучасністю народу, сповнене дослідження внутрішнього світу людини в різних ситуаціях – чи то суспільних, чи то особистих – і писане багатою народною мовою. У романі «Майже ніколи не навпаки» авторка широко використовує прикметник як інструмент не лише морфології, а й стилістики.

Ядро прикметникового тла роману становлять якісні прикметники, які за кількісним показником становлять 372 слова та 662 вживання. Лексичні одиниці на позначення позитивної характеристики є найпродуктивнішими в романі, у свою чергу кількісно меншою є підгрупа прикметників, які позначають негативні риси характеру, дають зневажливу, іронічну оцінку. Для урізноманітнення та виділення одного предмета серед інших авторка послуговується стилетворчою особливістю, яка притаманна якісним прикметникам, а саме ступенями порівняння. Домінантною в романі є форма найвищого ступеня, оскільки такий виклад думок більш лаконічний та природний для мови художніх творів. Почасти якісні прикметники входять до складу постійних епітетів.

Аналіз тексту показав, що в романі більшість прикметників вжиті в звичайні форми, яка виражає найстабільніші, усталені, водночас і розрізнявальні, індивідуальні властивості предметів. Для того, щоб надати слову особливого значення в тексті Марія Матіос використовує різноманітні суфікси на означення: пестливості, які стилістично нейтральним словам надають особливої теплоти, ліричності, найчастіше в описах вдачі та портретних характеристик персонажів; згрубілості, що вживаються для

наголошення сили, великого розміру, зневаги та презирства; зменшеності, що означають кількісно-оцінну характеристику.

Надзвичайно цікавими є якісні прикметники на позначення кольору, які відіграють важливу роль для створенні яскравих та експресивних словесних образів, дають змогу простежити колірні вподобання письменника. Зазвичай Марія Матіос звертається до використання такої групи прикметників у пейзажних описах, портретних характеристиках героїв, ліричних відступах. За результатом зібраного матеріалу, колірний діапазон є достатньо широким і насиченим, найуживанішими в романі «Майже ніколи не навпаки» є назви *білого, чорного* серед ахроматичних кольорів, *жовтого та червоного* – хроматичних кольоронайменування. Простежуємо вживання вторинних кольоративів, утворених від відносних прикметників, що первинно вказували на ознаку за відношення до речовини, матеріалів та ін. Загалом у тексті використано 18 кольорів та 112 вживань.

Щодо відносних прикметників, то вони становлять проміжну ланку тла роману та репрезентовані 122 словами та 271 вживанням. Ад'єктиви матеріально-речовинної групи можуть розвивають різні семантичні відтінки, зокрема: зроблений, виготовлений з чогось; складений, зібраний із чогось; такий, що є частиною чогось. Потужним смисловим навантаженням володіють прикметники, які виражають часові та просторові відношення, оскільки перші покликані вказувати на події та явища в минулому чи майбутньому, а також на їхню актуальність у момент мовлення, без других – речення втрачає інформативну коректність. Категорія ознаки, яку репрезентують прикметники, є неоднорідною в семантичному плані, тому часто відносні прикметники розвивають у романі якісні значення на основі метафоричного вживання. Значна кількість відносних ад'єктивів уживається як складова частина деяких ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів.

Присвійним прикметникам відведена найменша смислова роль, загалом 29 слів, 45 вживань. Переважаю ад'єктиви на позначення приналежності людині, утворені різними способами, зокрема: від особових імен, прізвищ, назв осіб за

різними ознаками. Відомо, що присвійні прикметники можуть входити до складу фразеологізмів та сталих словосполучень, але в тексті таких особливостей не виявлено. На противагу цьому спостерігаємо перехід присвійних у розряд відносних. Найчастіше таке взаємопроникнення характерне для прикметників утворених від назв тварин, що виражають узагальнення значення, а не посесивність.

Марія Матіос вдало поєднує літературну та діалектну мову, що свідчить про високу художню майстерність. Такий мовний шар насичує текст, знайомить читача із специфічними реаліями та побутом певного регіону, зосібна авторка вживає прикметники гуцульського говору галицько-буковинської групи південно-західного наріччя.

Уміння творчо використовувати мовні засоби дозволяє Марії Матіос продукувати в романі небуденні, оригінальні поняття – okazіonalіzmi. Вони є непередбачуваним та складним для аналізу явищем, оскільки, як власне творіння автора, вони відображають творчий задум, сприйняття світу та мови в цілому. Найчастіше okazіonalіzmu творенню у романі піддаються якісні прикметники, значно менше відносних та жодного присвійного.

Прикметникова парадигма роману «Майже ніколи не навпаки» є оригінальною та продуманою. У лексико-семантичній класифікації прикметників роману налічуємо 24 групи, 538 слів та 1090 вживань. Кількісно найбільшими є якісні ад'єктиви на позначення абстрактних понять та особистісних характеристик. Марія Матіос активно використовує прикметники на позначення кольорів, запахів, смаків. Дослідження показало, що мовотворчі засоби у романі мають певні особливості: влучне використання різних шарів усної словесності, вкраплення діалектів, оригінальних авторських новотворів та емоційно-експресивної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. Київ, 1993. 336 с.
2. Беценко Т. П. Структура і поетичні функції атрибутивних словосполучень у поезіях шістдесятників : автореф. дис. канд. філол. наук. Харків, 1999. 20 с.
3. Бондаренко А. І. Художній текст в інтерпретаційному вимірі (лінгвостилістичний аспект). Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 226 с.
4. Будяченко А. Д. Особливості функціонування кольоролексики в сучасній поезії. Рукопис. Кривий Ріг, 2018. 70 с.
5. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ: Пульсари, 2004. 398 с.
6. Гаврилюк Н. В. Семантична структура та функціонування індивідуально-авторських прикметників-кольороназв у творчому доробку неокласиків, 2002. №32 С. 332-334.
7. Голобородько Я. Буковинська орнаментика Марії Матіос. Вісник національної академії наук України, 2008. №3. С. 66-73.
8. Головченко Н. І. Література модернізму : художній стиль, методика вивчення. Київ: Освіта України, 2011. 236 с.
9. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ: Академія, 2004. 335 с.
10. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. АН УРСР; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1978. 207 с.
11. Дудик П. С. Стилістика української мови: Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
12. Євтушина Т. О. Соматична фразеологія як ознака ідіостилю західноукраїнських письменників. Наукові записки. Серія «Філологічна», 2013. Вип. 39. С. 148–151.

13. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ: Наукова думка, 1987. 245 с.
14. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80– 90-х років ХХ століття : дис. кандидата філол. Наук: Київ, 2003. 215 с.
15. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самойленко С. П., Слинько І. І. Історична граматики української мови: навч. посібник для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін.-тів. Київ: Вища шк., 1980. 318 с.
16. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Рад. шк., 1965. 422 с.
17. Іваськевич В. О. Сучасні підходи до вивчення авторського ідіолекту та ідіостилю. Гуманітарний вісник, 2007. № 11. С. 360 – 364.
18. Коваленко В. М. Вербалізація якісної семантики в українському поетичному дискурсі II половини ХХ століття: Нью – Йоркська група, Київ, 2018. 187 с.
19. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови 3-те вид., допов. і перероб. Київ: Вища шк., 1987. 351 с.
20. Косинська Н. Топос пограниччя у прозі Марії Матіос: міфопоетичний аспект. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2014. Вип. 60(2). С. 309-315.
21. Косинська Н. Топос пограниччя у прозі Марії Матіос: міфопоетичний аспект. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2014. Вип. 60(2). С. 309-315.
22. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. - Київ: Знання, 2008. 423 с.
23. Крохмальна Г. І. Окремі аспекти ідіостилю в художньому та науковому текстах. Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського Серія: Філологія (мовознавство). 2019. Вип. 28. С. 31 – 39.
24. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія. Київ, 1961. 332 с.

25. «Люблю негідників, яких вимальовую у своїх книжках». Молодий буковинець [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http : www.molbuk.com](http://www.molbuk.com)
26. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : [підручник]. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
27. Павлишин Г. Я. Традиційні та новаторські жанрові моделі у прозі Марії Матіос. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2011. Т. 168, Вип. 156. С. 86-90.
28. Панчук В. Ю. Перехід відносних прикметників у якісні. Українська мова і література в школі. 1964. №2.
29. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е видання, доповнене. Київ. Видавничий Дім «Слово». 2010. 328 с.
30. Поліщук О. Г. Художньо-виражальні функції індивідуально-авторських прикметників в українській поезії ХХ століття. 4 с.
31. Поліщук О. Г. Індивідуально-авторські прикметники-композиції у поетичному лексиконі ХХ століття. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. 2008. Вип. 10. С 109-115.
32. Пономаріва О. Д. Сучасна українська мова. Київ : Либідь, 1997. 399 с.
33. Попович А. С., Марчук Л. М. Стилїстика української мови: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
34. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 1–2. Москва : Учпедгиз, 1958. 536 с.
35. Редько О. Особливості творення ступенів порівняння індивідуально-авторських прикметників в українських поетичних текстах ХХ-ХХІ століття. Лінгвістичні студії, 2015. Вип. 2. 160 с.

36. Рудь О. М. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові ХХ століття: автореф. дис. канд. філол. наук. Київ, 2002. 247 с.
37. Самійленко С. П. З історичних коментарів до української мови. Прикметник . Українська мова і література в школі. 1953. №3.
38. Смаль-Стоцький Р. С. Нариси словотвору прикметників української мови. Прага, 1923. 85 с.
39. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. 583 с.
40. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича. Київ, 1999. 152 с.
41. Хлівна Т. Народна медицина у творі Марії Матіос «Черевички Божої матері». Науковий вісник ужгородського університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 2 С. 364-367.
42. Шевченко М. Дивацтва М. Матіос: [Про книги М. Матіос «Життя коротке» та «Нація»] . Чернівці, 2000.
43. Якімова С. Е. Символіка позначень кольору в іспанському та українському художньому текстах. Одеський лінгвістичний вісник. 2014. Вип. 3. С. 245-252.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцульські говірки: Короткий словник / За ред. Я. Закревської. Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1997. 232 с.
2. Матіос Марія. Майже ніколи не навпаки. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 176 с.
3. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 2, 398 С .
4. Словник української мови: В 11 т. Київ, 1970-1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

ДОДАТОК А

А

АВСТРІЙСЬКИЙ (3 вживання), прикметник

Прикм. до австрійці і Австрія.

*З Кирилом Чев'юком Іван випив добрий могорич за поміч, а на прощання подарував надщербнутий кулею в далекій Сербії **австрійський** бінокль. / Не знали німаки, що фронт був прорваний, що **австрійські** частини зайшли в тил русаків. / Начальник місцевих жандармів зітхнув на повні груди й заговорив коротко й тривожно, а від того — ще більш незрозуміло:— Мирні політичні стосунки між **австрійською** короною й Сербією доходять краю.*

АКУРА́ТНИЙ (2 вживання), прикметник

Який підтримується в порядку; старанно зроблений; точно виконуваний або виконаний (про предмет і дію).

*Йоган розвернув на столі обидва документи й показав кожному по черзі місце, де стояв підпис Кирила: великий хрестик із загнутими донизу всіма чотирма кряями і **акуратними** трьома цяточками на їхніх кінчиках. / Філігранно **акуратний**, вигадливо різьблений та ще більш вигадливо оздоблений білими пацьорками, розміром на три чверті вказівного пальця келишок із дерева м'якої породи красується зараз перед очима молодого на оздобленому такими ж чисто білими пацьорками підносі.*

Б

БАБІ́НСЬКИЙ (1 вживання), індивідуально-авторський прикметник

*Я тобі **бабинські** бесіди не переказую!*

БА́БСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Власт. бабам, жінкам; жіночий.

*Скільки того життя, щоби чоловікам про життя-буття по-чоловічому поговорити та порадитися, як не коло вечірньої ватри в лісі та ще без **бабського** вуха?*

БАГАТОГОЛО́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Який має кілька (багато) голів.

*Та не стає їй сили подужати хижого **багатоголового** звіра.*

БАГАТОЛІ́ТНІЙ (2 вживання), прикметник

Те саме, що багаторічний.

*Отож не було нічого дивного в тому, що **багатолітні** Грицькові досягання навпомацьки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою сорочкою, у винятково чоренній темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до покvapливого, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й нетривалого — нічного дійства плоті. / Він знав про дивну **багатолітню** звичку Мариньки хитатися на цій гойданці — а потім казати людям про їхнє життя.*

БАРАБО́ ЛЯНИЙ (1 вживання), діалектний прикметник

Картопляний.

*А на суботу за їжу гризоти не мала ніколи: величкий кус пожовклої торішньої солонини, дві-три головки літнього часнику, два кулаки полонинської бринзи, **бараболяна** кулеша, десяток-два бараболі сирії.*

БАРВІ́НКОВИЙ (1 вживання), прикметник

Зроблений з барвінку.

*Бо не мав хлопець **барвінкового** вінка на своїй голові.*

БА́ ТЬКІВ (5 вживань), прикметник

Належний батькові (в 1 знач.).

*Так і доніс на руках, безпам'ятного, під **батькову** хату. / І ця майже безформна й моторошна тінь чомусь тягне руки в бік батькової хати. / Тепер він уже показує на вогонь навкруг **батькової** хати. / Та із сердитого полум'я **батькової** хати чомусь вибігають живі-здорові, неушкоджені, до того ж радісні Андрій з Оксентієм і йдуть навприсядки колом довкіл охопленого вогнем Дмитрика. / Чи хоче притулитися до **батькових** грудей, щоб наперед пожалів свою дитину, яка ще й добре не зрозуміла, що за кілька днів має стати шлюбною жінкою?*

БЕЗГРІШНИЙ (1 вживання), прикметник

Який не має ніякої провини, ні в чому не винний; безвинний.

*А тут, Боже милосердний... **безгрішна** Маринька без сорому і без устиду кружляє тінню над Кириловими плечима, ніби просить до нього в пазуху.*

БЕЗДОННИЙ (1 вживання), прикметник

Перен. дуже глибокий .

*О, тепер Васирина також має **бездонні** й безсонні ночі.*

БЕЗЗУБІЙ (2 вживання), прикметник

Який не має всіх або багатьох зубів.

*Зате один — Андрієвий — язик не мав стриму між зубами, а другий — язик Івановий — не мав сили обертатися навіть у **беззубому** роті. / Стара рівнянська повитуха Марфа щось там шамкотіла **беззубим** ротом коло коліски, та поїла діточок трав'яними відварами, але годувати грудьми не силувала.*

БЕЗКОНЕЧНИЙ, розмовне БЕЗКІНЕЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Який не має видимих меж; безмежний.

*Нащо дитині до смерті дивитися на ці **безконечні** горби?*

БЕЗМÉ ЖНИЙ (1 вживання), прикметник

Який не має видимих меж; безкрай, безконечний.

*Скільки в неї було хітанок по всіх їхніх **безмежних** горах — а говорить з нею одна, оця, що тепер коло хати.*

БЕЗМÓ ВНИЙ (3 вживання), прикметник

1. Який виявляється без слів, не супроводжується мовленням.

*Іншим разом від такої оказії, яка на днях чекає Дячукову господу, будь-котрому батькові серце в грудях ішло би несамовитої "гуцулки" чи розважливої "коса", а не глухо теленькало, нібито після **безмовного** плачу. / І Петруня **безмовними** словами звертається до свого серця, як колись зверталася до свого християнського Бога.*

2. Перен. у якому не чути ніяких звуків; тихий.

*...ТЕОФЛА З СЕСТРОЮ Анною підгортала в городі картоплю, трійко її старшеньких хлопчиків — Амбросій, Маковій і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли на **безмовній** сільській дорозі закурило пилугою з-під численних кінських копит, а довоколишня тиша заповнилася багатоголосим чужим шварготінням.*

БЕЗПÁ М'ЯТНИЙ (2 вживання), прикметник

1. Який утратив свідомість; непритомний.

*Так і доніс на руках, **безпам'ятного**, під батькову хату.*

2. Дуже сильний, несамовитий.

*Сліпа і **безпам'ятна** ревність.*

БЕЗПÉ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Те саме, що безтурботний ; безжурний.

*Не будьте такі **безпечні**.*

БЕЗСИ́ ЛИЙ (1 вживання), прикметник

Нездатний або неспроможний що-небудь зробити, подолати.

*Гіркi й **безсилі** жіночі сльози котяться на зісохлий і зчорнілий, як і все його тіло, Дмитриків корінець.*

БЕЗСЛІ́ВНИЙ (1 вживання), прикметник

Без слів.

*По стількох роках... неспаних ночах... страхах... **безслівному** риданні.*

БЕЗСЛОВЕ́ СНИЙ (1 вживання), прикметник

Який робиться, відбувається без слів.

*Але Павло з Доцькою були якісь такі потайні, що мамі залишалася лише глибока лють та **безсловесний** подив, коли рано-вранці син із невісткою бралися до роботи так гостро, ніби хотіли швидше докотити день до вечора, аби разом ускочити в гарячу нічку.*

БЕЗСО́ ННИЙ (1 вживання), прикметник

Який проходить без сну

*О, тепер Василина також має бездонній й **безсонні** ночі.*

БЕЗТЯ́ МНИЙ (1 вживання), прикметник

Викликаний великим збудженням; несамовитий.

*І вона, майже **безтямна**, ніби напоєна матриганом, {{ Матриган (діал.) — золотий корінь. }} і собі зсувається на землю — та так і падаютьється, обоє, в мох чи зіпріле листя.*

БЕЗЦЕРЕМО́ННИЙ (1 вживання), прикметник

Який не додержується правил пристойності, ввічливості; надто розв'язний.

Як до проворних і безцеремонних його рук, що плуталися то в подолі, то в пазусі, так і до зазвичай повторюваної грубої сили, яка не зоставляла місця для лагідності чи розуміння жіночої природи, а токма, її бажання.

БІ́ДНИЙ (1 вживання), прикметник

Який живе в нужді, нестатках; убогий; протилежне багатий.

Чев'юки бідними не були ніколи

БІ́ЛІЕ НЬКІЙ (2 вживання), прикметник

Пестл. до білий.

Тепер «дитинка» зроблена із біленької Дмитрикової сорочки, забутої ним на сніні на стайні тої ночі, коли Іван Варварчук вертав із війни додому, та повернув із Андрієм Чев'юком у жидівську корчму. / Кирилові на мить здалося, що він бачить отару біленьких овечок, які бредуть хребтом Кісного.

БІ́ЛИЙ (40 вживань), прикметник

1. Який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний.

Як тільки за Андрієм зачинилися двері, вона закрила полотном вікна, вигнала дітей надвір, замкнулася зсередини, напарила отави й жмутиком молоді — найтоншої — вовни почала обмивати зболіле Дмитрикове тіло, стискаючи щелепи так міцно, що здавалося, ще трохи — й білі її зуби розсиплються в порох. / Дмитрик не Дмитрик — лише тінь його біла, ніби повісмо, обчухране вітром. / Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці. / Павло

білий, мов полотно, дивився на віїта. / ...ТОДОР УРСУЛЕСКУ, високий худий чоловік у випрасуваному чорному костюмі, в **білій** сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо. / Пам'ятаєш, покійний ваш тато носив **білий** кожушок із чорним коміром? / **Біла**, як туман після дощу над їхнім хутором. / Філігранно акуратний, вигадливо різьблений та ще більш вигадливо оздоблений **білими** пацьорками, розміром на три чверті вказівного пальця келишок із дерева м'якої породи красується зараз перед очима молодого на оздобленому такими ж чисто **білими** пацьорками підносі. / ЙОЙ, ПЕТРУНЮ, ЩО ЦЕ? — лякається Дмитрик, розгладжуючи **білу** жіночу сорочку зі свіжими слідами крові, а Петруня грає до нього очима — мало не сміється, та тупиться всім тілом, шукаючи гарячою рукою голі його груди. / Дмитрик, підігнувши голі ноги під поли своєї довгої **білої** сорочки, обома руками тримається за голову. / Ви подивіться! — скидає верхнє вкривало на підлогу й підносить мало не до Гаврилових очей **біле** полотно-простирадло. / Простирадло **біле**, бо нове, з **білою** мережкою по краях. / Андрій крутить перед обличчям **білий** шовковий шнур, яким підперезана його довга сорочка з **білим** шиттям коло пазухи. / І сорочка в неї не буденна, а мережана **білим**? / Того дня селом ходили сторожинецькі цигани, й Маринька виміняла в них на великодню сорочку, мережану **білими** ружами по **білому** полотні, залізний чавун. / Його **біла** — як сніг — Теофіла стояла посеред хати, стискаючи руку старшого сина. / Може, так би воно й сталося, що чоловік і жінка (одночасно несамовиті: він — у пристрасті, вона — в страху) поборили б одне одного — і навіки відскочили би нарізно, коли б ота дурна ляна спідниця поверх ляної сорочки, в шалі нерівного змагу, була не задерлася Теофілі вище колін і не оголила **білі** — нібито жінка жила в пивниці — ноги. / Не було ні думки... ні страху... лиш дивне **біле** розп'яття миготіло їй у голові, немовби в тумані. / **Біла**, невагома, ніби літня хмарка... вона чомусь напливала не на нього, Олексу, а на... Кирила, простираючи широкі рукави своєї небачено чудернацької одежі, й уповивала його, ніби зтягувала в себе. / А чорна завжди Маринька

нахилялася над Кирилом беззвучно — в **білих** одержах і з усміхом на устах. / Але нараз різко відсахнулася: мертва Маринька дихає запахом чоловічого тіла, в якому змішалися запахи толоченої отави й соленого поту, стиглих яблук і свіжого молока, запах шкірки молодого ягнятка й запах слизького Дмитрикового сім'я, колись розлитого по Петруниних **білих** стегах.

2. Уживається як постійний епітет до деяких назв.

То все її **біле** тіло і мій дурний розум... най думають далі, що я вправ із млина... / Хоч би то робила таємно, а то ж усенький **білий** світ знає! / Серед **білої** днини. / Бо опісля, по всьому, зів'яла було її рука знову щосили вдарила нападника в обличчя: дотепер лиш її чоловік знав, яке в неї тіло **біле**. / ...Коли двійко діток із її лона випросилося на **білий** світ, вона цілу добу не повела й очима в їхній бік, не запитала, кого привела на світ і цицьки їм не дала. / І Теофіла котить на їх **білі** личка сльози — і не втирає.

3. Посивілий, сивий, сивоволосий.

І так само раптово вогонь охоплює **білі** патли його відрослого за роки небуття волосся. Дмитрик весь **білий**, мов старець з-під великодньої церкви.

4. На (у) якому є багато білих плям, вибілених предметів і т. ін.

...Коли закукурікав другий півень, Доця якраз ловила руками мальки форелі в загаті, зробленій Павловими руками десь чи не в їхньому саду, повному надокучливих бджіл і **білого** вишневого цвіту. / Кирило ставав каменем, коли на Німого нападали корчі — і той качався по землі чи від болю, чи від миттєвого безпам'ятства, випускаючи з рота **біле** шумовиння. / Лиш довгий вогненний хвіст тонко потягнувся за Чев'юками — та й розтанув чи то над Бозною, чи над Бочковом, повившись у небо тонким **білим** пасмом туману. / Теофіла несміливо осідала в гарячу воду — й повільні, але рясні сльози стікали по її **білому** обличчі. / Густі, давно необрізувані дерева похмуру нависали над землею, тягнучи чорні костури гілля додолу; і лиш молоді вишні лопотіли округлою **білою** кроною в небо.

5. Уживається як складова частина ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів.

А в тарчик — квашену капусту з опеньками; тоді вже пекла пісний малай — круглий кукурудзяний хлібець, варила бандулі — білу квасолу завбільшки півмізинного пальця й заправляла її смаженою на олії цибулею.

БЛАЖЕ́ННИЙ (1 вживання), прикметник

Пройнятий щастям, радістю; який виражає щастя, радість.

*Але як він міг хотіти **блаженної** жінки, коли був Кирилові сином, а Маринька майже могла би йому бути мамою?*

БЛИЗЬКІ́Й (3 вживання), прикметник

1. Який є або відбувається на невеликій відстані; недалекий; протилежне далекий.

*Але на перший клич батька всі четверо чоловіків обійдуть-облазять **близькі** й далекі доколишні гори-доли, щоб вернутися домів утомленими й ситими.*

2. Який незабаром настане, наблизиться, здійсниться і т. ін.

*Але Доця на мить заплющує очі — й свіжі запахи **близької** смерті змішуються із запахами злежалого Дмитрикового тіла. Разить її велика радість, переполовинена тугою і **близькою** бідною.*

БЛЯ́ КЛИЙ (1 вживання), прикметник

Неяскравий; тьмянний, затьмарений.

*Якби Теофіла не була така статна... якби мала **бляклі** очі й усохлу пазуху... якби була боронила, а не розгортала своє тіло...*

БОГОДУ́ ХИЙ (3 вживання), індивідуально-авторський прикметник

*Тому й **богодухою** зветься — Богові душа її поки що не угодна. / (Але одна давня думка не дає спати Олексі й тепер: чому ця **богодуха** стара діва Маринька не сказала напередодні Німому не йти з Кирилом на полювання?! / Далекий, давно забутий Кириловий запах проривається чи то крізь траву з-під хітанки... чи випливає із сонної хати, де, певно, додивляє сон **богодуха** жінка, яка навіть тепер, поморщена і згорблена, чорна, ніби земля, не дає спокою старіючому Олексі Німому.*

БО́ ЖИЙ (2 вживання), прикметник

Прикм. до Бог.

*Та мені очі вилазили коло того дурного сапання, дитина вже просилася на світ **Божий**, а мама казали: "Гай, ще сапаємо два рядочки, та й буде. / Доця як стоїть — так падає перед образом **Божим** у покуті, міцно заплющує очі й майже вголос виказує одну за одною молитви за мертвих і живих, і ненарождених.*

БОРСУКО́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Зробл. з хутра або шкіри борсука.

*А Доцька дві осені й зими, кусаючи губи від жалю, міняла свіжу свинську оболонку на Дмитрикових грудях і плечах; поїла його гарячим молоком із **борсуковим** салом і золотим коренем та натирала жовтіючу шкіру трав'яними мазями й олією з арніки.*

БОЯГУ́ ЗЛИВИЙ (1 вживання), прикметник

Який виражає почуття страху; пройнятий страхом.

*Куці й завжди **боязливі** заячі хвости та спалі додолю колись пишні хвости дрохви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука.*

БРЕХЛІЙ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Який не відповідає правді, має в собі брехню; неправдивий.

Усе це брехлива брехня!

БРИДКІЙ Й (1 вживання), прикметник

Який викликає огиду; гидкий, огидний.

Маринька дивиться на чорне — гаряче й брудке — кипіння в балії, і її до шпіку {{ Шпік (діал.) — мозок. }} кісток пробирає страх.

БРУ́ ДНО-ЖО́ ВТИЙ (1 вживання), прикметник

Лиш посередині видніється кілька брудно-жовтих плям, так, ніби хто харкав на нього, а потім стирав ті харки.

БУДÉ ННИЙ (1 вживання), прикметник

Повсякденний, звичайний.

У цім краю жіноча тяжба споконвіку належала до діла буденного.

БУ́ ЙНИЙ (2 вживання), прикметник

Перен. невгамовний, нестримний.

Ти не годен утихомирити її буйну кров, аби не паскудила фамілію? / Бо до чужого чоловіка буйну кров має.

БУРЯЧКО́ ВІЙ (2 вживання), прикметник

1. Прикм. до бурячок

Йому харкотить у грудях так само, як харкотить зараз у середині печі, де, мліючи, на жару доходять голубці з бурякового листу.

2. який має колір бурячка; темно-червоний з синюватим відтінком.

«Ох, же ж і смачна червонецька, аж бурячкова, буженина з річного оленя!».

В

ВАРВАРУ́ ЧЧИН (1 вживання), прикметник

*Навіть лютий, як справжня йорданська студінь, **Варварчуччин** бик вже майже довірливо терся об Дмитрикове плече, не надто гостро реагуючи на будь-чию появу на подвір'ї.*

ВАСИЛІ́ НИН (3 вживання), прикметник

*А вона на хвилю заплющить очі — й уже їй ввижається, що то молодий неголений Кирило вернув додому із Шепота з лісозаготівлі і, не чекаючи вечора, тягне її на сіно на стайню, втикаючись колючим обличчям і всім своїм голодним тілом у таке ж зголодніле **Василинине** тіло... / Ще за небіжки Австрії під час щорічного полювання цісарської родини в Бергометі над Сіретом сам ясний престолонаслідник корони Франц-Фердинанд допитувався у **Василининого** свекра, ошелешеного від раптових високих запросин і незвично надмірної уваги: як то так його підданий пан Чев'юк уміє ходити на ведмедя — й ні разу не промахнутися, не поранитися, й ні разу не вийти з лісу з порожніми руками. / Він — дитя дурної крові **Василининої**.*

ВЕЛІ́ КИЙ (17 вживань), прикметник

1. Значний своїми розмірами, величиною; протилежне малий.

*Дмитрик мовчки довго дивився на неї **великими** й добрими карими очима, й сльози самі йому котилися лицем. / Який набагато переважає звичайний рівень, звичайну міру. / Йоган розвернув на столі обидва документи й показав кожному по черзі місце, де стояв підпис Кирила: **великий** хрестик із загнутими донизу всіма чотирма краями і акуратними трьома цяточками на їхніх кінчиках. / Гаврило сам пантрує двері із сіней у **велику** кімнату, де пішли спати молодий з молодюю. / Кілька разів торгає дерев'яний ключ, щоб пересвідчитись, чи добре замкнула, далі, так само глухо попричинявши двері з хоромів, {{ Хороми (діал.) — сіни. }} іде у **велику** — вікнами в сад — кімнату. / ...*

МАРИНЬКА-БОГОДУХА стояла на Варварчуковому подвір'ї — чорна, як черниця: в довгій чорній спідниці, в накинутій поверх чорного лейбика чорній **великій** хустці, із в'язкою жовтих свічок. / Блиск її **великих** очей холодний і моторошний. / І навіть усюдисущі цигани чомусь обминали їх **велику** й маєтну хату, ворота якої з певного часу завжди залишалися напівпрочиненими.

2. Який набагато переважає звичайний рівень, звичайну міру.

*Хоч і женився ти не з нашої волі й **великого** гонору нашої фамілії твоя жінка не робить, бо валандається потоками із плотогонами, як фіра без дишла. / Отож господарі, що стояли в черзі за різником напередодні зимового Миколая, Різдва, Великодня чи **великих** набутоків (як то — весіль чи хрестин), для Стринади припасали соду, яку в цих горах називали поташем. / Той, хто перший придумав цей хитрий у своїй бездоганності келишок, очевидно, був **великим** майстром інтриги й фантазії. / Чи прийде той звір із **великої** бойні, чи ні — її голова не болить. / Разить її **велика** радість, переполовинена тугою і близькою бідюю. / Біда **велика** може статися... — говорила, ніби голосила, Маринька, а Петруня стояла посеред хати снопом — ні жива ні мертва, лиш нагла думка біла в скроні: "Звідки вона знає, що я за ним умираю?!" / Воно, окаянне, трісне від **великого** жару — й забулькає несамовито на всю округу. / Тремтлива тінь її тріпотіла над Кирилом, як у **великій** радості, й хіба що лише не розпластувалася під спритним чоловічим тілом.*

3. Визначний за суспільним становищем.

*О, байка, що ви **великі** багачі!*

4. Який вийшов з дитячого віку; дорослий.

*Коло тата навіть **великі** діти стають або малими, або іншими.*

ВЕЛИКО́ ДНІЙ (3 вживання), прикметник

Стос. до Великодня.

*Дмитрик весь білий, мов старець з-під **великодньої** церкви. / Гаврило лічені рази на рік: як починається й закінчується різдвяний та **великодній** піст. / Того дня селом ходили сторожинецькі цигани, й Маринька виміняла в них на **великодню** сорочку, мережану білими ружами по білому полотні, залізний чавун.*

ВЕЛИЧЕ ЗНИЙ (1 вживання), прикметник

Надзвичайно великий розмірами.

*ДОКТОР ДАВИД ГОЛЬШТЕЙН сидів у масивному дерев'яному кріслі із вигнутою різьбленою спинкою посеред **величезного** світлого кабінету, широко розставивши в сторони ноги.*

ВЕЛІ ЧКИЙ (1 вживання), індивідуально-авторський прикметник

*А на суботу за їжу гризоти не мала ніколи: **величкий** кус пожовклої торішньої солонини, дві-три головки літнього часнику, два кулаки полонинської бринзи, бараболяна кулеша, десяток-два бараболі сирії.*

ВЕ РБНИЙ (1 вживання), прикметник

Стос. до верби.

Інша секунда кинула Василену в жар: в селі казали, що Маринька-богодуха пропала минулої, **Вербної**, неділі після служби Божої

ВЕСЕ ЛІЙ (3 вживання), прикметник

Сповнений веселощів (у 1 знач.), радісного, безтурботного настрою.

*Перескакуючи через мурашині купини, їх наздоганяє **веселий** Дмитрик із батогом у руках і сопілкою за поясом, а ззаду мотиляє чорно-білим хвостом Гавчик. / так само криком відповів так само **веселий** Оксентій, і легко дав батогом волам попід хвосту. / Сторонські гості особливо гамірні, **веселі**.*

ВЕСІЛЬНИЙ (16 вживань), прикметник

Стос. до весілля (в 1 знач.).

*І що м'ясар, який догоджає чи не самому цісаревому шлункові, не будь-кому, а простим Дячукам із найдальшого хутора Тисової Рівні запікатиме з м'яса **весільних** оленів і зайців? / РОЗЧЕРВОНІЛИЙ ГАВРИЛО із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між **весільними** гостями, одночасно встигаючи давати команду музикам і кухарці, та ще перекинутися словом-другим із гістьми молодого, що якраз всідаються за стіл по праву руку від його єдиної радості — від **весільної** княгині. / А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання {{ Флинькання (діал.) — схлипування. }} своєї одиначки... Ой, кувала зозулечка Та й сіла на камінь. Цеї ночі опівночі Буде п... амініь — затягує в шопі хмільним голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і пізня нічна луна разносить сороміцьку **весільну** співанку по заспаних горбах і долах, налаштовуючи на завтрашній день неозору округу хутора, затихлого на кілька годин для відпочинку. / А дальні гості повлягалися у **весільній** шопі {{ Шопи (діал.) — тимчасова споруда. }} на лавицях та столах — і раді, що господарі не всі наїдки в пивницю позабирали. / Може, це ліпше, бо хай чують усі **весільні** гості, який шпаровитий {{ Шпаровитий (діал.) — удатливий. }} газда прийшов у Гаврилову хату. / Такий дерев'яний келишок із секретним дном розказує **весільним** гостям про молоду без слів, пояснень, подяк чи криків. / Адже та довжелезна мить, якій передувала розв'язка найважливішої **весільної** інтриги, декому в цих горах коштувала навіть життя — не те що здоров'я. / Скільки в цих краях полумилося людських язиків, а скільки їх почервоніло чи спухло від бесід про цілий чи дірявий **весільний** келишок! / Адже старосвітський гуцульський звичай приписував: наступного дня після першої шлюбної ночі, в присутності всіх **весільних** гостей старший **весільний** батько оголошує почесний тост молодого. / Молодий правою рукою бере дерев'яний келишок, вказівним пальцем закриваючи дно, а **весільний** батько тимчасом наливає в келишок горілку по самі вінця. / Але якщо цнота її порушена... тоді в дію вступає отой єзуїтський секрет **весільного** ритуалу. / Бо **весільні** гості набувають так, нібито нічого не трапилося, а захмелілі*

*молодиці ріжуть Гаврилове серце без ножа, і не приховуючи, привселюдно насміхаються над розтерзаним ганьбою господарем, нібито навмисно виводячи безсердечну сороміцьку співанку на повен голос і на всі гори. / А в саду так само, як тоді, коли їй шили **весільний** вінок, колишеться зелене гілля й цвірінькають якісь дурні пташки, перестрибуючи з дерева на дерево. / Сидить, спершись плечима до дерева, насвистує **весільну** співанку та радісно пальцями орудує.*

ВЕСНЯ НІ Й (1 вживання), прикметник

Який буває, відбувається навесні.

ДЯКУВАТИ БОГУ, ЖИВИЙ-ЗДОРОВИЙ Іван Варварчук якоїсь-то **весняної** днини щодуху вертав із війни додому, аж курилося з-під обношених його постолів з онучами.

ВЕЧІРНІЙ (1 вживання), прикметник

Який відбувається, здійснюється, проходить або діє увечері.

*Скільки того життя, щоби чоловікам про життя-буття по-чоловічому поговорити та порадитися, як не коло **вечірньої** ватри в лісі та ще без бабського вуха?*

ВІ ДІ МИЙ (1 вживання),

прикметник Який можна бачити,

осягнути зором.

*А з Дмитриком Чев'юком трапилося те, що зазвичай трапляється з людьми не тільки в воєнну годину, а будь-якого року й будь-якої пори, коли одна половина **видимого** світу захлинається горем, а друга половина — шукає пригоди на свою захмелілу голову.*

ВИДЮ ЩИЙ (1 вживання),

прикметник Який дуже добре бачить

*А Дмитрик, що поїв із цебра корову, якраз на ту хвилину не скинув би догори голову, при тому не встигнувши заплющити невинні, але **видючі** очі не займаного ще парубка...*

ВІ ЖНИЦЬКИЙ (1 вживання), прикметник

*За вичиненими Стринадою кров'янками, лівером та домашніми ковбасами, разом з якими можна було й пальці надгризти, запеченими в печі сальтисонами, залитими білосніжним смальцем сповиванцями, продимленими на запашних сливових дровах шинками, і салом, вимоченим у ропі з трав'яних масел і натертим часником із перчицею, **вижницькі** комерсанти-жиди прислали в Тисову Рівню не прості однокінні упряжки — а цілі фіакри, всередині обкладені навіть посеред літа льодами.*

ВИНОГРА́ ДНИЙ (2 вживання), прикметник

Прикм. до виноград.

*Підрізала ножичком **виноградну** мотузку, обвила-обв'язала один її бік круг шиї й почепилася за другий, той, що був прив'язаний до бука.) - прикметник до виноград. / Не захотів Бог прийняти Мариньчину душу до себе — обірвалася **виноградна** мотузка.*

ВИСО́ КИЙ (2 вживання), прикметник

1. Який має висоту, більшу від звичайної, середньої.

*...ТОДОР УРСУЛЕСКУ, **високий** худий чоловік у випрасуваному чорному костюмі, в білій сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо.*

2. Дуже великий, значно більший від звичайного кількістю, інтенсивністю і т. ін.

Ще за небіжки Австрії під час щорічного полювання цісарської родини в Бергометі над Сіретом сам ясний престолонаслідник корони Франц-Фердинанд допитувався у Василюниного свекра, ошелешеного від раптових високих запросин і незвично надмірної уваги: як то так його підданий пан Чев'юк уміє ходити на ведмедя — й ні разу не промахнутися, не поранитися, й ні разу не вийти з лісу з порожніми руками.

ВИШНІ ВІЙ (2 вживання), прикметник

Прикм. до вишня.

Зірветься на ноги до схід сонця а хоч улітку, а хоч узимку, плесне непочатої води в заспане обличчя, пожує зірваний вишневий лист, стебельце м'яти чи роздушить у роті примерзлі ягоди калини — та й тихо всядеться на гойданку, незмінно застеливши її перед тим старою вовняною хусткою. / Побіліла на вишневий цвіт Анна дрижала позаду старшої сестри, намагаючись затулити груди, її засмагли руки також тремтіли — і від того вся вона скидалася на перелякану пташку.

ВІДЬО МСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до відьма.

Відьомська зваба непокритого тіла.

ВІЙСЬКО ВІЙ (2 вживання), прикметник

Стос. до війська.

Тому наш ясний Цісар і я, як представник його військової адміністрації, в цей небезпечний для краю час застерігаємо кожного з вас від необдуманих висловлювань та необачних вчинків, які можуть бути розцінені як підрив корони. / Всі чоловіки, народжені від 1 січня 1872 по 31 грудня 1895 років зобов'язані виконати свій цивільний обов'язок і записатися в ландштурм.

{{ Ландштурм — австрійські військові формування часів Першої світової війни, покликані нести оборону краю на час воєнних дій.

ВІЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Ніким, нічим не зайнятий, не заповнений.

*У вас є так багато **вільних** леїв?*

ВІЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Який постійно відбувається, існує, часто повторюється; безперестанний.

*Аж його неспішності позаздрив старий, вічно заклопотаний і у **вічних** роботах Чев'юк.*

ВІЩИЙ (1 вживання), прикметник

Який віщує що-небудь; пророчий.

*Через долоні перетікають чийсь **віщі** слова з хустки, щоб робити потім у Мариньчиній невинній голові колотнечу.*

ВКАЗІВНИЙ (2 вживання), прикметник

Який указує на що-небудь.

*Філігранно акуратний, вигадливо різьблений та ще більш вигадливо оздоблений білими пацьорками, розміром на три чверті **вказівного** пальця келишок із дерева м'якої породи красується зараз перед очима молодого на оздобленому такими ж чисто білими пацьорками підносі. / Молодий правою рукою бере дерев'яний келишок, **вказівним** пальцем закриваючи дно, а весільний батько тимчасом наливає в келишок горілку по самі віңця.*

ВОГНІННИЙ (1 вживання), прикметник

Перен. який має колір вогню; яскраво-червоний.

*Лиш **довгий** вогненний хвіст тонко потягнувся за Чев'юками — та й розтанув чи то над Бозною, чи над Бочковом, повившись у небо тонким білим пасмом туману.*

ВОГНІ СТИЙ (1 вживання), прикметник

Дуже гарячий, пекучий.

*І весь **вогнистий**, палахкий, гарячий.*

ВОЄННИЙ (6 вживання)

Стос. до війни, пов'язаний з нею.

*Одні казали, що то чорна хвороба кидає Німим об землю, інші — що з нього виходять **воєнні** страхи й, мовляв, скоро чоловік заговорить. / з Дмитриком Чев'юком трапилося те, що зазвичай трапляється з людьми не тільки в **воєнну** годину, а будь-якого року й будь-якої пори, коли одна половина видимого світу захлинається горем, а друга половина — шукає пригоди на свою захмелілу голову. / Чи то лінувалися від учорашньої **воєнної** втоми й теперішньої раптової млості, чи вже й не могли встати з-за столу. / І лиш по тому взялися **воєнні** побратими до запланованої роботи. / З боку Росії можливі недружні, в тому числі, **воєнні** дії. / Всі чоловіки, народжені від 1 січня 1872 по 31 грудня 1895 років зобов'язані виконати свій цивільний обов'язок і записатися в ландштурм. {{ Ландштурм — австрійські військові формування часів Першої світової війни, покликані нести оборону краю на час **воєнних** дії.*

ВОЛÓ ГИЙ (1 вживання), прикметник

Який містить у собі вологу; насичений вологою; вогкий.

*Та так відкрито, так згідливо й жагуче, що навіть черкес з несподіванки на мить одірвався від неї, щоб потім припасти, дрижачи, до тремтливого й **вологого**, ніби щойно скупаного, лона.*

ВПІЗНА́ ВАНИЙ (1 вживання), прикметник

Доступний для пізнавання, пізнання.

*Маринька ледве стримала крик — а вже той жар розпливався в голові чудними картинами... із картин робилися люди... і вони були **впізнаваними**...*

ВРА́НІШНІЙ (2 вживання), прикметник

Стос. до ранку; ранішній, ранковий.

*Для Мариньки щоденне гойдання — корисніше, ніж **вранішнє** вмивання-снідання. / Повні, настовбурчені пипочки здригаються в такт дихання, так, ніби під повівом **вранішнього** вітру колишуться голівки лісових дзвіночків.*

ВСЮДИСУ́ЩИЙ (1 вживання), прикметник

Який скрізь буває, є.

Всюдисущий

ВУЗÉНЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Зменш.-пестл. до вузький.

*Доктор Гольштейн повільно сів за стіл, перед тим так само поволі влізши в децю **вузеньку** камізельку із шовковою спинкою.*

ВУЗЬКІ́Й (1 вживання), прикметник

Який має невелику ширину; протилежне широкий.

*І Тодор Урсулеску з тонкою папкою паперів швиденько зник за широкими дверима в кінці довгого **вузького** коридору, випровадивши перед тим Павла із кабінету.*

ВЧОРА́ШНІЙ (1 вживання), прикметник

Який був, стався, відбувався в недалекому минулому, не так давно.

*А на дні важкої від здобичі підводи мирно вживаються **вчорашні** вороги і однокровні.*

Г

ГАВРІ́ЛІВ (2 вживання), прикметник

*Може, це ліпше, бо хай чують усі весільні гості, який шпаровитий {{ Шпаровитий (діал.) — удатливий. }} газда прийшов у **Гаврилову** хату. / Бо весільні гості набуваються так, нібито нічого не трапилося, а захмелілі молодиці ріжуть **Гаврилове** серце без ножа, і не приховуючи, привселюдно насміхаються над розтерзаним ганьбою господарем, нібито навмисно виводячи безсердечну сороміцьку співанку на повен голос і на всі гори.*

ГАМІРНІЙ Й (1 вживання), прикметник

Сповнений гамору.

*Сторонські гості особливо **гамірні**, веселі.*

ГАРЦЬОВІ ТИЙ (1 вживання), індивідуально-авторський прикметник

*Розкішні фіакри, зазвичай призначені для прогулянок маєтного панства, в упряжі з двома **гарцьовитими** кіньми-зм'ями, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-сальтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до чернівецьких ресторацій.*

ГАРЯ ЧИЙ (15 вживань), прикметник

1. Який має високу температуру; сильно нагрітий.

*А Доцька дві осені й зими, кусаючи губи від жалю, міняла свіжу свинську оболонку на Дмитрикових грудях і плечах; поїла його **гарячим** молоком із борсуковим салом і золотим коренем та натурала жовтіючу шкіру трав'яними мазями й олією з арніки. / І весь вогнистий, палахкий, **гарячий**. / Так, ніби жменю **гарячої** золи межі очі сипнула. / Вона довго гладить старе полотно руками, як **гарячою** праскою. / Маринька дивиться на чорне — **гаряче** й бридке — кипіння в балії, і її до шпіку {{ Шпик (діал.) — мозок. }} кісток пробирає страх. / Теофіла несміливо осідала в **гарячу** воду — й повільні, але рясні сльози стікали по її білому обличчі.*

2. Перен. сповнений енергії; енергійний, пристрасний.

Але Павло з Доцькою були якісь такі потайні, що мамі залишалася лише глибока лють та безсловесний подив, коли рано-вранці син із невісткою бралися до роботи так гостро, ніби хотіли швидше докотити день до вечора, аби разом ускочити в **гарячу** нічку. / А тоді самими кістками правої руки взяв її **гарячу** долоню й потягнув униз живота. / Дотепер вони існували якось окремо — дужий-здоровий Павловий батіг, який вона лише чула в собі **гарячими** поштовхами та пульсуванням тягучої чоловічої слини, і оцей зів'ялий Дмитриків пуп'янок, що завжди сумирно й байдуже лежав перед її очима між відбитих ніг, коли Доцька обмивала чи натирала хлопцеве всихаюче тіло. / Раптовий жар обливає Доцьку з голови до ніг і живими, **гарячими** руками лапає під сорочкою: з-поза стіни літньої кухні — свят-свят-свят! — до неї висувається Дмитрик. / Лиш не віддай мене знов у руки того звіра, — раптово схлипує хлопець в груди, і він чує, як холодна її сльоза котиться його **гарячим** тілом. / Оцю, за Іванцевою колибою, де зараз Кирило розпинає її **гарячими** руками, ніби й справді хоче вийняти з грудей серце, як не раз виймає із гнізд тремтливих сліпих пташенят. / Вона звела зі свого серця **гарячу** кров — і не побоялася стати мертвою.

3. Перен. про яскраву барву, відтінок.

Постоїть отак, подивиться, подумки накинє на плечі **гарячий** лисячий хвіст, ущипне совиний чуб чи пугачевий дзьоб, попестить очима рябчика, подумає, як добре бути людиною, а не звіриною, якій будь-якої хвилини можна вкоротити віку, і лише після того береться до своєї жіночої роботи.

4. Надзвичайно напружений.

— Як кров? — хлопець чомусь знічується й густо червоніє, аж Петруню саму нарешті заливає **гаряча** хвиля сорому.

ГІРСЬКІЙ Й (1 вживання), прикметник

Який знаходиться, росте або водиться в горах.

*А ці два поняття — гонор і честь — для патріархальної й надміру забобонної **гірської** людини важать не менше, ніж маєтки й статки.*

ГІРШИЙ (1 вживання), прикметник

Вищ. ст. до поганий.

*А швидше за все, якась двонога чортиця колись позаздрила їхнім синам — здоровим, як горіхові зерна, та й укоротила дні для Василюїної втіхи, напустивши на Кирила чоловічу неміч, **гіршу** від каліцтва, задовго до старості.*

ГЛИБО́ КИЙ (1 вживання), прикметник

Який досяг високого ступеня; сильний (про душевний стан, почуття і т. ін.

*Але Павло з Доцькою були якісь такі потайні, що мамі залишалася лише **глибока** лють та безсловесний подив, коли рано-вранці син із невісткою бралися до роботи так гостро, ніби хотіли швидше докотити день до вечора, аби разом ускочити в гарячу нічку.*

ГЛІ́ НЯНИЙ (1 вживання), прикметник

Зробл. з глини.

*Поскладала у **глиняний** глечик у головах.*

ГЛУХІ́ Й (2 вживання), прикметник

1. Який нічого не чує або недочуває.

— *Йогане!* — крикнув вїт так, ніби серед присутніх був **глухий**.

2. Перен. прихований.

*Діти жвавенько, як цуценятка, прицмокували пухкими губками коло її цицьок — і **глуха** неприязнь до живих клубочків поволі танула.*

ГОВІРЛІ́ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Те саме, що говіркий.

Кожному, леда хто в селі занедужає чи занепаде духом, Стринада, що був говірливий, як баба, давав незмінну пораду: — Згасить поташу, дайте випити — зразу попустить.

ГО́ ЛИЙ (4 вживання), прикметник

Який не має на собі одягу, без одягу; оголений (про людину).

*Він уже давно не встидався лежати **голим** перед невісткою. / Прийшла мало не з **голою** задницею на все його багатство. / ЙОЙ, ПЕТРУНЮ, ЩО ЦЕ? — лякається Дмитрик, розгладжуючи білу жіночу сорочку зі свіжими слідами крові, а Петруня грає до нього очима — мало не сміється, та тулиться всім тілом, шукаючи гарячою рукою **голі** його груди. / Дмитрик, підігнувши **голі** ноги під поли своєї довгої білої сорочки, обома руками тримається за голову.*

ГОЛО́ ДНИЙ (3 вживання), прикметник

1. Який відчуває голод (у 1 знач.).

*Перші хвилини з черкеса гарчав **голодний** самець, що був ладен розірвати самицю на шмаття.*

2. Який виражає голод *образно.

*А вона на хвильку заплющить очі — й уже їй ввижається, що то молодий неголений Кирило вернув додому із Шепота з лісозаготівлі і, не чекаючи вечора, тягне її на сіно на стайню, втикаючись колючим обличчям і всім своїм **голодним** тілом у таке ж зголодніле Васицине тіло... / І може, волочитимуть норовисті коні прив'язане до копит **голодне** жіноче тіло, а там десь і ворони склюють їй остеклі очі.*

ГОЛОСІ́ СТИЙ (1 вживання), прикметник

Який має сильний, дзвінкий голос (у 1, 3 знач.).

*У **голосистого** півня поліном кинув — леда ноги не перебив.*

ГО́РДИЙ (1 вживання), прикметник

Який має про себе надмірно високу думку і зневажливо, з висока ставиться до інших; пихатий.

*Та ще лисячі жовті пуски востаннє шкірять чорні свої зуби у обважніле хмарами небо, куди так само мертво, заюшеним кров'ю оком дивиться ще вчора **гордий** сокіл чи нахабний шуліка з яструбом.*

ГОСПОДАРОВІ́ ТИЙ (1 вживання), прикметник

Те саме, що хазяйновитий.

*Е-е-е, чого не вигадують люті заздрісники, коли вертається **господаровитий** чоловік із полювання, а підвода через усе село везе за ним забитого вепра, ведмедя або козичку.*

ГО́СТРИЙ (5 вживань), прикметник

1. Який має колючий кінець або ріжучий край; здатний колоти або різати.

*Тешу **гострий** кіл із стовбура ялиці, кінець добре розжарюю на вогні, й підбираюся до вуйка. / По тому вона вчула, як **гострі** й холодні зашпори заходять у ноги, як безвольними робляться руки.*

2. Який проходить або розвивається надзвичайно сильно; напружений.

*Єдину мить **гострого** торжества не розбудженої до того плоті.*

3. Який сильно діє на органи чуття (нюх, смак, зір, слух і т. ін.).

*Лиш глибоко вдихав **гостре** нічне повітря й думав. / Запах такий свіжий, **гострий** і рідний, що отетеріла Петруня, хрестячись одночасно обома руками, відступає в глиб саду, а далі кричить на все село голосом, що нагадує голос горлиці, пораненої в саме горло.*

ГОСТРОВЕ́РХИЙ (1 вживання), прикметник

З гострим верхом.

Гостроверхий.

ГОСТРОДЗЬО́ БИЙ (1 вживання),

прикметник З гострим дзьобом.

*Та де там пательню — то було так, наче тепер уже крізь неї, як через вушко голки, протягували не нитку — пекучий кіл... ніби її тіло намотували навколо стовбура — **гостродзьобого**, що мисливська піка.*

ГОТÓ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Який зробив необхідне приготування, підготувався до чого-небудь.

*Здавалося, що він **готовий** будь-якої миті вихопити його з-перед війта.*

ГРІШНИЙ (2 вживання), прикметник

Як постійний епітет при словах душа, тіло, що виражає визнання власних помилок, безсилості.

*Сповідатися я не буду, прости, Боже, мою **грішну** душу. / Прийми, Боже, **грішну** душу раба Божого Дмитра в царство Твоє небесне, а нас заступи-заборони від злого умислу й дурного діла...*

ГРУБÉ ЗНИЙ (1 вживання), прикметник

Дуже грубий (у 1, 4 знач.).

*Нотар швиденько підбіг до столу, розкрив якусь **грубезну** течку й швидко, так швидко, ніби лише й чекав такої нагоди, ткнув жирним пальцем в якийсь папір.*

ГРУ́ БИЙ (1 вживання), прикметник

1. Твердий, жорсткий, з нерівною поверхнею.

*Бо добра й **груба** з року в рік косовиця була там. / Та так і лишився лежати біля задраних догори Павлових постолів із **грубої** свинської шкіри. / Оленина — то вам не **грубе** свинське м'ясо.*

2. Який виходить за межі елементарних правил, заслуговує осудження.

*Як до проворних і безцеремонних його рук, що плуталися то в подолі, то в пазусі, так і до зазвичай повторюваної **грубої** сили, яка не зоставляла місця для лагідності чи розуміння жіночої природи, а токма, її бажання.*

3. Який має огрядне, гладке тіло.

*І лиш по тому думав про Петруню. Він навіть уже був би ладен дивитися, як чиясь **груба** чоловіча рука на його очах мацає його жінку.*

ГУСТІЙ Й (4 вживання), прикметник

1. Який складається з великої кількості близько розміщених один біля одного однорідних предметів, частин і т. ін.; протилежне рідкий.

***Густе** кучеряве волосся вилося йому з-під легкої шапки-кубанки, а тонкий стан був підперезаний широким шкіряним паском поверх довгого темно-синього суконного строю без гудзиків, схожого на халат, бурку або кунтуш. / З-під розпанаханої сорочки вибивався **густий** чорний жмут волосся на грудях. / Гольштейн високо звів **густі** брови, нібито від несподіваного здивування, ляснувши долонею об долоню.*

2. З великим вмістом, великою концентрацією чого-небудь.

*ІВАН ВАРВАРЧУК СИДИТЬ на пласкому камені перед порогом своєї хати й дивиться, як нічним подвір'ям розливається **густе** місячне світло.*

ГУЦУ́ ЛЬСЬКИЙ (2 вживання), прикметник

Прикм. до гуцули.

*Адже старосвітський **гуцульський** звичай приписував: наступного дня після першої шлюбної ночі, в присутності всіх весільних гостей старший весільний батько оголошує почесний тост молодого. / Бо де то хто видів таке на **гуцульському** весіллі, щоби молодий, прилюдно не подякувавши батькові за незайману доньку, клопотав про тешефт, а не про свій гонор?!*

ГУЧНІЙ Й (1 вживання), прикметник

Який дзвінко лунає, якого далеко чути; дзвінкий, голосний.

***Гучне** зітхання, схоже на грім серед ясної днини, потрясає притихлу було шопу.*

Г

ГАЗДОВІ ТИЙ (1 вживання), діалектний прикметник

Господарний.

*Так що молода хай тішиться, що їй дістався **газдовитий** та статечний чоловік, а не якийсь помело.*

ГРЄ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Який виражає шанобливість, увічливість.

*То справа **гречна**.*

Д

ДАЛІ КИЙ (5 вживання), прикметник

1. Який знаходиться, відбувається на великій відстані.

*З Кирилом Чев'юком Іван випив добрий могорич за поміч, а на прощання подарував надщербнутий кулею в **далекій** Сербії австрійський бінокль. / Але на перший клич батька всі четверо чоловіків обійдуть-облазять близькі й **далекі***

довколишні гори-доли, щоб вернутися домів утомленими й ситими. / І тільки луна ліниво відбивала людські голоси у сиву мряку **далеких** шпилів і вершин.

2. Який доноситься, лине здалека.

Сюди його привів нюх і якісь **далекі** й **забуті** голоси.

3. Віддалений великим проміжком часу; дуже давній.

Далекий, давно забутий Кириловий запах проривається чи то крізь траву з-під хітанки... чи випливає із сонної хати, де, певно, додивляє сон богодуха жінка, яка навіть тепер, поморщена і згорблена, чорна, ніби земля, не дає спокою старіючому Олексі Німому.

ДЕЛІКА́ТНИЙ (4 вживань), прикметник

Який потребує обережного і тактовного ставлення.

ОДОКІЯ, А ПО-ДОМАШНЬОМУ Доця, — вінчана жінка старшого Чев'юкового сина Павла — четверту дитину носила так тяжко, що сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу, яка в Тисовій Рівні ніколи не вважалася **делікатною**, оскільки не мала нічого спільного зі справами чоловічими. / Олена потребує **делікатного** підходу. / Я зараз доповім доктору Гольштейну про вашу **делікатну** справу. / Хіба що, може, двічі чи тричі на початках тієї **делікатної** справи у сні навідався сам газда Кирило.

ДЕРЖА́ВНИЙ (3 вживання), прикметник

1. Прикм. до держава.

У тому числі працівник **державної** установи, який може засвідчити особу клієнта, якщо був знайомий з ним раніше. / Прошу не забувати, що вип. Перебуваєте у високій **державній** установі.

2. Який бере безпосередню участь у керівництві державою.

Образа державного службовця під час виконання ним службових обов'язків за законами Румунської держави карається.

ДІЙ КИЙ (5 вживань), прикметник

1. Який перебуває у первісному природному стані, живе на волі, не приручений, на відміну від свійського (про тварин).

*А все на дичину велику: як підріжуть дорогу та вкоротять кулею рило **дикому** кабанові — вистачає того твердого свинського м'яса-сала не на один місяць. / Із **дикими** свинями Чев'ючка має свою потаємну історію. / Куці й завжди боягузливі заячі хвости та спалі додолю колись пишні хвости дрохви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — **дикої** кішки, вовка чи борсука.*

2. Який росте без втручання людини, некультивований, на відміну від садового, городнього (про рослини).

*А коли вже награться обоє до змори, коли віддихаються та трішки подрімають у тіні, Кирило, як іще має час, — плете їй хітанку з самого **дикого** винограду. / Щось його несло зночі в цей майже **дикий** сад і на цю гойданку, де забуті голоси ставали пізнаваними.*

ДИТИН'Я ЧИЙ (1 вживання), діалектний прикметник

Дитячий.

*Петруня довго мовчить, лиш гладить Дмитрикове волосся та раз по раз цілує майже **дитиняче**—в м'якому пушку — обличчя.*

ДИТ'Я ЧИЙ (1 вживання), прикметник

Власт. дитині; такий, як у дитини.

*А **дитяча** голова — з торішнього жовтого ранета.*

ДІВ'О ЦЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Те саме, що дівочий.

Дівоцька моя кров.

ДІРЯ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Зношений до дір (про одягу, взуття і т. ін.); драний, подертий.

Нібито не було в Тисовій Рівні для Андрія багачки, то привів з Підзахаричів таке діряве добро.

ДМІ ТРИКІВ (2 вживання), прикметник

Гірки й безсилі жіночі сльози котяться на зісохлий і зчорнілий, як і все його тіло, Дмитриків корінець. / Дотепер вони існували якось окремо — дужий-здоровий Павловий батіг, який вона лише чула в собі гарячими поштовхами та пульсуванням тягучої чоловічої слини, і оцей зів'ялий Дмитриків пуп'янок, що завжди сумирно й байдуже лежав перед її очима між відбитих ніг, коли Доцька обмивала чи натирала хлопцеве всихаюче тіло.

ДÓ БРИЙ (16 вживань), прикметник

1. Який доброзичливо, приязно, чуйно ставиться до людей; доброзичливий; протилежне лихий, поганий.

Кирило добрий за доброго, але міг би закатрунути своїми руками кожного, кому закортіло б обернути язик навиворіт про найменшого його сина, що пішов у глину парубком, не маючи й двадцяти років. / Але на перехід Маринька добра. / Навпаки, налюбить-нагладить вночі свого Кирила, аби добре серце мав, коли за плечима зброя, та й випровадить у передранішній холод. / Добрий такий та тихий. / — Не бійся, дочко, я з добрим серцем, — сказала Маринька й першою пішла до хати. / Добрий Кирило з розпростертими руками нібито пливе Грицькові назустріч.

2. Значний щодо розміру, обсягу, кількості і т. ін.

*З Кирилом Чев'юком Іван випив **добрий** могорич за поміч, а на прощання подарував надщербнутий кулею в далекій Сербії австрійський бінокль. / Бо **добра** й **груба** з року в рік косовиця була там. / А Оксентій пару раз дасть **добрих** буків своїй Єлені, то бігом їй попустить у тому місці, що свербить дуже.*

3. Який виражає доброту, щирість; сповнений ласки, приязні (про голос, усмішку, обличчя і т. ін.).

*Дмитрик мовчки довго дивився на неї великими й **добрими** карими очима, й сльози самі йому котилися лицем.*

4. Який має належні знання і навички для виконання чого-небудь; досвідчений.

*Ой, Гавчик... Скавучав після Дмитрикової смерті чомусь під Варварчуковою стайнею тиждень, аж поки чиясь **добра** рука не підстрелила псика.*

5. Який приносить добро, задоволення, радість і т. ін.

*Наступна секунда була мертва: навіть Маринька не могла зараз принести **добру** вістку на подвір'я Чев'юків. / Думали, навіки попрощалася з розумом їхня Маринька. Але вона вийде, було, на дорогу, постоїть — роззирнеться навколо та й попросить стрічного вернутися додому, бо дома, мовляв, його чекає **добра** вістка, а в дорозі — зла.*

6. Корисний, потрібний, в основі якого лежить бажання добра кому-небудь.

*Дитина — на те вона й дитина, щоб її вчити та на **добру** дорогу виводити.*

7. Уживається як постійний епітет до сл. люди, хлопці і т. ін.

*А той Іван... люди **добрі**, завжди неголений ходить, як циган-бляхар із сусіднього села. / Люди **добрі**.*

ДОВЖЕЛÉ ЗНИЙ (1 вживання), прикметник

Дуже довгий.

Адже та довжелезна мить, якій передувала розв'язка найважливішої весільної інтриги, декому в цих горах коштувала навіть життя — не те що здоров'я.

ДОВКО́ ЛИШНІЙ (4 вживання), прикметник

Який міститься навколо, поблизу; навколишній, околиць.

Але на першій кліч батька всі четверо чоловіків обійдуть-облазять близькі й далекі довколишні гори-доли, щоб вернутися додому утомленими й ситими. / Потім обійшов ліси довколишні. / І дивися — за мить літає гойданка з Маринькою понад дерева, та гойкає подобріла дівка в довколишню тишу, та тішиться несканному своєму щастю. / Але одночасно з негучною луною тривожний дзвін з долини колов довколишню літню тишу — й голови людей з верхів і низин спантеличено розверталися в село, в бік ураз ожилої церкви.

ДО́ НЬЧИН (1 вживання), прикметник

Належний доньці.

Гаврило відпускає доньчину руку, кидає на підлогу канчук і тремтячими долонями сам розправляє простирадло на ліжкові.

ДРУГО́РЯ́ ДНІЙ (1 вживання), прикметник

Не головний за значенням, не основний, менш істотний.

Можна сказати, майже другорядного.

ДУБО́ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Зробл. з дуба (у 1 знач.).

Три Чев'юкові сини — Павло, Андрій та Оксентій — однакові, як три краплі води, сиділи круг дубового столу посередині найбільшої — про гостя — кімнати.

ДУ ЖИЙ (1 вживання), прикметник

Який має велику фізичну силу; сильний.

*Не Дмитрика між дошками гамселили **дужі** Грицькові ноги.*

ДУЖИЙ-ЗДОРÓ ВИЙ (1 вживання), прикметник

*Дотепер вони існували якось окремо — **дужий-здоровий** Павловий батіг, який вона лише чула в собі гарячими поштовхами та пульсуванням тягучої чоловічої слини, і оцей зів'ялий Дмитриків пуп'янок, що завжди сумирно й байдуже лежав перед її очима між відбитих ніг, коли Доцька обмивала чи натурала хлопцеве всихаюче тіло.*

ДУРНІЙ Й (8 вживання), прикметник

1. Позбавлений розумного змісту; беззмістовний.

*Та мені очі вилазили коло того **дурного** сапання, дитина вже просилася на світ Божий, а мама казали: "Гай, ще сапаємо два рядочки, та й буде. / То, може, стільки того добра й зазнала жінка, що з Дмитриком... прости, Боже, таку **дурну** Доцину грішну гадку. / Треба було! А то ж піддався Гаврило своєму **дурному** думанню та жалісливим очам доньки-відданиці, та й накликав людей не стільки, скільки хотів.*

2. Розумово обмежений, тупий; не розумний; протилежне розумний.

*Він – дитя **дурної** крові Василюїної. / Або я **дурний**, або всі ми такі, шляк би його був трафив ще до народження. / А в саду так само, як тоді, коли їй шили весільний вінок, колишеться зелене гілля й цвірінькають якісь **дурні** пташки, перестрибуючи з дерева на дерево.*

3. Уживається як лайливе слово.

*То все її біле тіло і мій **дурний** розум... най думають далі, що я впав із млина... / Я хочу тобі відмолити твоє **дурне** серце.*

Є

ЄЗУЇТСЬКИЙ (2 вживання), прикметник

Власт. єзуїтам, характерний для них.

Цей єзуїтський за своєю природою закон насильного і повсякчасного сорому засвоювався жіночою статтю ще задовго до шлюбу. / Але якщо цнота її порушена... тоді в дію вступає отой єзуїтський секрет весільного ритуалу.

Ж

ЖА́ ЛІСЛИВИЙ (3 вживання), прикметник

Який виражає жаль, співчуття.

Треба було! А то ж піддався Гаврило своєму дурному думанню та жалісливим очам доньки-відданиці, та й накликав людей не стільки, скільки хотів. / А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання {{ Флинькання (діал.) — схлипування. }} своєї одиначки... Ой, кувала зозулечка Та й сіла на камінь. Цеї ночі опівночі Буде п... амінь — затуляє в шопі хмільним голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і пізня нічна луна розносить сороміцьку весільну співанку по заспаних горбах і долах, налаштовуючи на завтрашній день неозору округу хутора, затилого на кілька годин для відпочинку. / Заплакана донька дивиться на тата жалісливими очима, довго мовчить, а далі ледь чутно відповідає:— Мучив.

ЖИВІЙ Й (11 вживань), прикметник

1. Який існує, здійснює обмін речовин із зовнішнім середовищем, здатний рости, розмножуватися; протилежне мертвий.

А де вона візьме теплу, живу дитинку? / Живий Дмитро. / А Петруні, Боже прости, однаково, чи живий її Іван чи мертвий, чи птиці очі йому виклювали, чи десь догниває на полі та воронів годує. / А Дмитрик так само мовчки порядкує тепер на її обійсті, та худобу Варварчукову обходить, як живу

людину. / Вона тоді оббігала ті страшні лісові пожарища — так ніби обійшла **живих** погорільців. / Потворний страх знову розітнув Мариньчине тіло навпіл: **живі** люди, люди, яких вона знала, люди, які ще вчора віталися з нею, нараз ставали мертвими... ні-ні, вони ще ходили ондечки за її брамою, ще вона з гойданки переговорювалася з ними, а вже перед очима бачила їхню наглу смерть чи близьку напасть. / **Живої** душі близько не чути. / Отоді вона вже не зможе вборонитися від сорому мертвої плоті, як не змогла вборонити від неслави себе **живу**. / Діти жвавенько, як цуценятка, прицмокували пухкими губками коло її цицьок — і глуха неприязнь до **живих** клубочків поволі танула.

2. Який створюють рослини, тварини, люди.

Скільки **живого** добра бігає перед очима. / Бо Федорина хустка **жива**.

ЖИДІВСЬКИЙ (3 вживання), прикметник

А Чев'юків середульший син Андрій випадково, але ніс у ніс, перестрів його якраз коло самої **жидівської** корчми. / **РОЗПЛАСТАНОГО У ВОДІ** брата Дмитрика під **жидівським** млином знайшов... брат Андрій, вертаючи над ранок із сусіднього села від молодиці. / Тепер "дитинка" зроблена із біленької Дмитрикової сорочки, забутої ним на сіні на стайні тої ночі, коли Іван Варварчук вертав із війни додому, та повернув із Андрієм Чев'юком у **жидівську** корчму.

ЖІНО ЧИЙ (11 вживань), прикметник

1. Признач. для жінок; стос. до жінок.

Тому ходив, завитий **жіночою** вовняною хусткою, поверх якої носив капелюх із розігнутими крисами. / **ЙОЙ, ПЕТРУНЮ, ЩО ЦЕ?** — лякається Дмитрик, розгладжуючи білу **жіночу** сорочку зі свіжими слідами крові, а Петруня грає до нього очима — мало не сміється, та тупиться всім тілом, шукаючи гарячою рукою голі його груди. / Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацьки молодого тіла, схованого під довжелезною

жіночою сорочкою, у винятково чоренній темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до покvapливого, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й нетривалого — нічного дійства плоті.

2. Такий, як у жінок, власт., характерний для жінок.

В її голосі одночасно було стільки зневаги й зверхності, відчаю й неприхованого торжества, а у небачено розквітлому тілі — справжньої **жіночої** сили, що Варварчукові зробилося млісно. / **Жіноче** білля недбало падало на підлогу, розплетене волосся плуталося між тремтячими пальцями, і шкіра, всіяна дрібними сіянцями пропасниці, зіщулювалася, як равлик під людськими руками. / І може, волочитимуть норовисті коні прив'язане до копит голодне **жіноче** тіло, а там десь і ворони склюють їй остеклі очі. / Його побратим, намотавши на руку **жіночу** косу, що батоном випала з-під хустки, заштовхував старшу сестру в прочинені двері стодоли. / Вона ніколи була б і не подумала, що перша-ліпша чоловіча рука — чужа чоловіча рука! — може так легко вжалити раніше неприступне для чужого потайне її місце і так нагло підкосити тверду, як думала вона дотепер, **жіночу** волю. / Дразливий запах зрілого **жіночого** лона, що туманить чоловічу волю й твердь.

3. Який стосується жіночої статі, характеризує її.

Цей єзуїтський за своєю природою закон насильного і повсякчасного сорому засвоювався **жіночою** статтю ще задовго до шлюбу. / Як до проворних і безцеремонних його рук, що плуталися то в подолі, то в пазусі, так і до зазвичай повторюваної грубої сили, яка не зоставляла місця для лагідності чи розуміння **жіночої** природи, а токма, її бажання.

ЖІНЧИН (1 вживання), прикметник

Стос. до жінки.

Та ще в день **жінчиної** наглої смерті.

ЖÓ ВТИЙ (5 вживань), прикметник

1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра — середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття.

*Та ще лисячі **жовті** пуски востаннє шкірять чорні свої зуби у обважніле хмарами небо, куди так само мертво, заюшеним кров'ю оком дивиться ще вчора гордий сокіл чи нахабний шуліка з яструбом. / Він знає, що вона зараз підсунула ближче до вікна дерев'яний стільчик, розклала довкола себе кукурудзяні шульки, {{ Шульок (діал.) — качан. }} на коліна висадила кошик — і з-під прудких її рук посипалося **жовте** золото кукурудзяних зернят.*

2. Зблідлий, змарнілий, із жовтим відтінком; худий.

*Хіба що ще кивав головою та ворушив **жовтими** пальцями.*

3. Уживається як складова частина ботанічних назв, термінів.

*А дитяча голова – з торішнього **жовтого** ранета. / ...МАРИНЬКА-БОГОДУХА стояла на Варварчуковому подвір'ї — чорна, як черниця: в довгій чорній спідниці, в накинутій поверх чорного лейбика чорній великій хустці, із в'язкою **жовтих** свічок.*

ЖОРСТКІЙ (1 вживання), прикметник

Який має тверду, нерівну поверхню.

*Василина м'яко, майже навшипиньки, подовгу затримуючи крок, ступає до розстеленого ліжка — й **жорстка** непідстрижена щетина свинської шкіри твердо коле босі її підшви.*

З

ЗЎ ВТРАШНІЙ (3 вживання), прикметник

1. Який відбудеться, здійсниться наступного, другого дня (після сьогоднішнього).

Завтрашня молода із накрученим на дерев'яні палички волоссям ліниво снувала подвір'ям, як побита, шукаючи чи то місця, де б її ніхто не займав, чи якоїсь роботи.

2. Який настане наступного, другого дня після сьогоднішнього (про день, ранок і т. ін.

*Він так чекає завтрашнього дня, ніби сам ся сьогодні женить. / А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання {{ Флинькання (діал.) — схлипування. }} своєї одиначки... Ой, кувала зозулечка Та й сіла на камінь. Цеї ночі опівночі Буде п... амініь — затягує в шопі хмільним голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і пізня нічна луна розносить сороміцьку весільну співанку по заспаних горбах і долах, налаштовуючи на **завтрашній** день неозору округу хутора, затихлого на кілька годин для відпочинку.*

ЗАДІЙ ХАНИЙ (1 вживання), прикметник

Який задихався від швидкого бігу, втоми, хвилювання і т. ін.

*...КЕЙВАНОВА ТЕОФІЛА САДИЛА на зиму часник, коли **задихана** від швидкої ходи її сусіда Катерина Василящук раптово схилилася над саміським жіночим вухом і гаряче зашептала на весь город:— Чули'сте, Фільо?*

ЗА́ЙВИЙ (2 вживання), прикметник

Ще один до якоїсь кількості; додатковий.

*Тихий і робітний Дмитрик, з якого ніколи не чути було **зайвого** слова, зранку до вечора пантрував коров'ячі ясла та жолоби, не випускаючи з рук вила, лопату чи щітку для чищення худоби. / А тепер їм обом добре без **зайвого** клопоту.*

ЗАЛІ́ЗНИЙ (4 вживання), прикметник

1. Зробл. із заліза.

КРИЧИТЬ ГАВРИЛО ДЯЧУК у самі очі зятя, тримаючи в одній руці канчук із залізним надовбнем, а другою притримує пополотнілу Петруню. / Того дня селом ходили сторожинецькі цигани, й Маринька виміняла в них на великодню сорочку, мережану білими ружами по білому полотні, залізний чавун.

2. перен. дуже міцний, сильний.

Жінка лежала долілиць на колісці — а чоловік бив її залізними руками. / Залізна рука відривала Теофілу від двох живих клубочків — а вона, намертво обвивши дітей руками, лише підставляла під удари голову, і збожеволілий Грицько несамовито рвав її розплетене волосся, що жабуринням намотувалося на руки.

ЗАМО́ЖНИЙ (1 вживання)

Який володіє значними матеріальними цінностями, має велике майно; багатий.

*А рум'яні, ніби присоромлені, шинки й солонини, що їх можна було самими губами їсти, так само обкладені зусібіч кропивою чи льодами, щодуху летіли з Чернівців у вантажних вагонах швидкісних потягів до віденських крамниць і ринків, театральних буфетів та в маєтки особливо **заможних** громадян неозорої Дунайської монархії.*

ЗАПАШНІЙ (6 вживань), прикметник

Який має сильний приємний запах; ароматний, пахучий.

*За вичиненими Стринадою кров'янками, лівером та домашніми ковбасами, разом з якими можна було й пальці надгризти, запеченими в печі сальтисонами, залитими білосніжним смальцем сповиваннями, продимленими на **запашних** сливових дровах шинками, і салом, вимоченим у ропі з трав'яних масел і натертим часником із перчицею, вижницькі комерсанти-жиди присилали в Тисову Рівню не прості однокінні упряжки — а цілі фіакри, всередині обкладені навіть посеред літа льодами. / Неслухняно набивається в*

люльку — й лінивий, але **запашний** димок уже в'ється крізь шпари дровітня. / Чи то він лише так уміло прикидається напускною грізністю, а насправді радіє своїй **запашній** квітці? / Вона тулить **запашну** свою дитинку до грудей, та обнюхує **запашне** її личко, натерте м'ятою та рум'янком. / Серце моє очі має, то й видить усе, — ніби прочитала її думку й відповіла Маринька, обкурюючи Петруню якимсь **запашним** зіллям.

ЗАПЛА́КАНИЙ (2 вживання), прикметник

Із слідами сліз, змочений сльозами; розпухлий, почервонілий від плачу (про обличчя, очі).

Заплакана донька дивиться на тата жалісливими очима, довго мовчить, а далі ледь чутно відповідає:— Мучив. / Петруня обома долонями витирає **заплакане** лице, поправляє роздерту канчуком сорочку і стає перед тата з надією, що він її нарешті пожаліє.

ЗА́ЯЧИЙ (1 вживання)

Прикм. до заєць.

Куці й завжди боягузливі **заячі** хвости та спалі додола колись пишні хвости дροхви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука.

ЗВИЧА́ЙНИЙ (2 вживання), прикметник

Який нічим не виділяється серед інших, не має яких-небудь специфічних, визначних особливостей, якостей; простий.

Він лише на перший погляд **звичайний**. / Бо як тільки за ними заскрипіли завіси дверей і стодола вкрилася напівмороком, із чорного чужинця-гвалтівника зробився **звичайний** чоловік, так само спраглий ласки, як спрагла в нічних своїх снах Теофіла після кількарічної розлуки з Грицьком.

ЗГІДЛИВИЙ (1 вживання), прикметник

Який характеризується наявністю згоди, поступливості і т. ін.

А на літнього Йвана Купала Варварчук згідливим голосом запросив двох Чев'юків — Андрія й Дмитрика — та ще свого товариша з війни Григорія Кейвана на храмове свято.

ЗДОРÓ ВИЙ (7 вживань, прикметник)

1. Який свідчить про здоров'я, властивий нехворій людині.

*Тут від зачаття світу чоловічою турботою було **здорове** сім'я, а жіночою — витривале лоно. / А там усміхнений, молодий і **здоровий** Дмитрик сміється до неї такими чистими й нестямними очима, що Петруня знову туляється губами до його "дитини"-сорочки, закусуючи до болю зуби, щоб не закричати.*

2. Непошкоджений (про органи і частини тіла).

*А Йванові ноги, ще зранку **здорові** й прудкі, як в оленя шлюбної пори, позрадницьки нагло м'якли, нібито їх ловив раптовий параліч.*

3. Усталена формула прощання.

*Але, коли гість непевно прощався "бувайте **здорові!**", Дмитрик, зібравши всі свої сили, відповідав ледь чутним голосом завжди однаково: "Приходьте **здорові**... Дмитрик буде чекати".*

4. Міцної будови; сильний, дужий (про людину).

*Хоч би лягла така зморена від роботи, як убита, аби перевернулася до стіни мало не зомліла від Павлового **здорового** тіла, а вогонь сниться, хоч плач. / Слава Богові, вона **здорова** — як цвях.*

ЗЕЛÉ НИЙ (4 вживання), прикметник

Який має колір трави, листя, зелені.

Павло із зеленим капелюхом, затиснутим під правою пахвою, і заповітом у лівій руці мовчки втиснувся в кабінет і тупцював коло дверей. / Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці. / Кейван підвів голову в зеленому капелюсі, мовчки усміхнувся у вуса, закручені догори, й відповів:— Дякую. Боже, і вам помагай! / А в саду так само, як тоді, коли їй шили весільний вінок, колишеться зелене гілля й цвірінькають якісь дурні пташки, перестрибуючи з дерева на дерево.

ЗЕЛЕНО-БУРЯЧКО́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

*Подивіться! — й показує рукою в бік застеленого **зелено-бурячковим** ліжником ліжка.*

ЗИМО́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Стос. до зими (у 1 знач.).

*Отож господарі, що стояли в черзі за різником напередодні **зимового** Миколая, Різдва, Великодня чи великих набутків (як то — весіль чи хрестин), для Стринади припасали соду, яку в цих горах називали поташем.*

ЗМО́ ВНИЦЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Такий, як у змовника; таємничий.

*Сусідка на якусь мить замовкла, а далі дещо **змовницьким** тоном порадила: — Але перед тим відведіть, срібна Фільо, дітей до мами.*

ЗНАЙО́ МИЙ (2 вживання), прикметник

Який зустрічався або був відомий раніше і про якого вже склалося певне поняття.

У тому числі працівник державної установи, який може засвідчити особу клієнта, якщо був **знайомий** з ним раніше. / (— Бог у поміч, Одокійко! — **знайомий** чоловічий голос перелякав Доцю, видно, його господар довго стояв за її спиною.

ЗНАМЕНІ ТИЙ (3 вживання), прикметник

Який чим-небудь добре відомий.

Бо Ананій Чев'юк, Кириловий батько, мисливець був **знаменитий** на цілий їхній край, а може, й далі. / Майстер він на правду **знаменитий**. / Бо цей келишок — скромний витвір рук котрогось із **знаменитих** майстрів різьби — єдиний привселюдний показник честі чи безчестя молодії.

ЗНІЧЕНИЙ (2 вживання), прикметник

Який знітився, зігнувся, зіщулився.

Тепер нотар дивився на **зніченого** Павла більш приязно, ніж перед цим. / Мовчки клепає у саду косу, та інколи з-під чола зиркає на **зніченого** Йвана.

ЗРАДЛІ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Здатний на зраду, на підступний, віроломний вчинок.

І лише тоді вчула, як гостро кольнуло зліва під цицькою, а далі **зрадлива** млість розлилася по всьому тілові.

ЗРІЛИЙ (1 вживання), прикметник

Який досяг повного розвитку.

Дражливий запах **зрілого** жіночого лона, що туманить чоловічу волю й твердь.

І

ІВАНІВ (1 вживання), прикметник

*Зате один — Андрієвий — язик не мав стриму між зубами, а другий — язик **Івановий** — не мав сили обертатися навіть у беззубому роті.*

ІВА́ НЦІВ (1 вживання), прикметник

*У колибу на **Іванцевому** полі, й забирають татові кості, щоби поховати ще до Великодня.*

Й

ЙОРДА́ НСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

*Навіть лютий, як справжня **йорданська** студінь, Варварчуччин бик вже майже довірливо терся об Дмитрикове плече, не надто гостро реагуючи на будь-чию появу на подвір'ї.*

К

КА́ РИЙ (1 вживання), прикметник

Темно-брунатний (про очі).

*Дмитрик мовчки довго дивився на неї великими й добрими **карими** очима, й сльози самі йому котилися лицем.*

КАРТОПЛЯ́ НИЙ (1 вживання), прикметник

Засаджений картоплею.

*— Знов! — крикнула Теофіла, кидаючи сапу між **картопляні** ряди, й боляче сіпнула Анну за оголений лікоть.*

КИРІ́ ЛІВ (2 вживання), прикметник

*Бо Ананій Чев'юк, **Кириловий** батько, мисливець був знаменитий на цілий їхній край, а може, й далі. / **Кириловий** тато втесав своїй любасці дитинку в сімдесят п'ять років, а тут... / Далекий, давно забутий **Кириловий** запах проривається чи то крізь траву з-під хітанки... чи випливає із сонної хати, де,*

певно, додивляє сон богодуха жінка, яка навіть тепер, поморщена і згорблена, чорна, ніби земля, не дає спокою старіючому Олексі Німому.

КІЛЬКАРІЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Який триває (тривав або триватиме) кілька років. .

*Бо як тільки за ними заскрипіли зависи дверей і стодола вкрилася напівморомом, із чорного чужинця-гвалтівника зробився звичайний чоловік, так само спраглий ласки, як спрагла в нічних своїх снах Теофіла після **кількарічної** розлуки з Грицьком.*

КІНСЬКИЙ (вживань), прикметник

1. Признач. для коней.

*Грицько, не кажучи ні слова, скрутив податливому Дмитрикові руки й ноги **кінською** упряжжю. Й уклав його на підлогу, притиснувши подошвою груди.*

2. Власт. коневі, коням.

*...ТЕОФІЛА З СЕСТРОЮ Анною підгортала в городі картоплю, трійко її старшеньких хлопчиків — Амбросій, Маковій і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли на безмовній сільській дорозі закурило пилугою з-під численних **кінських** копит, а довколишня тиша заповнилася багатоголосим чужим шварготінням.*

КЛІЯ ТИЙ (1 вживання), прикметник

Такий, якого клянуть, проклинають; огидний, ненависний.

*Бо той **клятий** черкес із чорними, що земля, очима палав їй у очі й одною рукою пестив стегна, а другою перебирав пругкі груди. Його губи, теплі м'ясисті губи тягнули останні соки з її уст, ніби шукали там меду чи, може, навпаки: вливали меду в Теофілу...*

КОВА́ ЛЬСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Стос. до ковальства.

*Та ні, не побоювався, а таки боявся його лютого, коли той утирався перед себе червоними, як у бика, очима, роздував ніздрі й сопів **ковальським** міхом.*

КО́ ЗЯЧИЙ (1 вживання), прикметник

Пошитий із шкіри, хутра кози.

*З кишені її чорного **козячого** кептарика визирала заплетена в косичку свічка, яку в горах тримають для смерті.*

КОЛО́РІ ТНИЙ (1 вживання), прикметник

Своєрідний, характерний, яскраво виражений.

Колоритна.

КОЛЮ́ ЧИЙ (1 вживання), прикметник

Який має колючки; з колючками.

*Зазирає під **колючі** куці агрусу.*

КОРО́ В'ЯЧИЙ (2 вживання), прикметник

Власт. коровам.

*Андрія від Івановою запрошення роздувало на очах, як роздувається молоком **коров'яче** вим'я на останніх місяцях тільності. / Тихий і робітний Дмитрик, з якого ніколи не чути було зайвого слова, зранку до вечора пантрував **коров'ячі** ясла та жолоби, не випускаючи з рук вила, лопату чи щітку для чищення худоби.*

КОРОЛІ́ВСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до король і королева.

Куці й завжди боягузливі заячі хвости та спалі додолю колись тишні хвости дрохви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої

куріпки лоскочуть схололі ноги **королівської** здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука.

КОРОТКОЧА́ СНИЙ (3 вживання), прикметник

Який триває недовго.

*А розказати навіть вам не вмю, — відповідав хитрий Ананій, втішаючись **короткочасною** і єдиною своєю вищістю над престолонаслідником. / Дячук переймає келих біля самих губів, на radoцax обхоплює його цілою долонею — і відпущене рукою молодого дно несподівано проривається тонкою, але безперервною цівкою горілки так, як раптово проривається небо в час літнього **короткочасного** дощу-раптівки. / Так на дно пам'яті вона забила цвяхами своє серце, заплативши за **короткочасну** радість життям невинної душі.*

КРИВІ́Й (1 вживання), прикметник

Те саме, що хибний; неправильний (у 2 знач.), помилковий.

*Слова **кривого** чи впоперек Доця ніколи не подумала, не те що не сказала ні на Єлену, ні на Настуню.*

КРУ́ ГЛИЙ (3 вживання), прикметник

1. Який має форму круга, кулі, циліндра тощо або формою нагадує їх; округлий.

*З вікна виднілися горби, а найдальший горб, **круглий**, як місяць уповні, називався Кісний. А в тарчик — квашену капусту з опеньками; тоді вже пекла пісний малай — **круглий** кукурудзяний хлібець, варила бандулі — білу квасолю завбільшки півмізинного пальця й заправляла її смаженою на олії цибулею.*

2. Те саме, що весь 1 1; цілий (про відрізок часу).

*Барвінок буде зеленіти **круглий** рік, а канупер — пахнути.*

КУКУРУ́ ДЗЯНИЙ (2 вживання), прикметник

1. Прикм. до кукурудза.

*Він знає, що вона зараз підсунула ближче до вікна дерев'яний стільчик, розклала довкола себе **кукурудзяні** шульки, {{ Шульок (діал.) — качан. }} на коліна висадила кошик — і з-під прудких її рук посипалося жовте золото **кукурудзяних** зернят.*

2. Пригот. із кукурудзяного борошна.

*А в тарчик — квашену капусту з опеньками; тоді вже пекла пісний малай — круглий **кукурудзяний** хлібець, варила бандулі — білу квасолу завбільшки півмізинного пальця й заправляла її смаженою на олії цибулею.*

КУ́ ЦИЙ (1 вживання), прикметник

Короткий або обрубаний (про хвіст).

***Куці** й завжди боягузливі заячі хвости та спалі додолю колись пишні хвости дροхви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука.*

КУЧЕРЯ́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Який закручується (про волосся, шерсть).

*Густе **кучеряве** волосся вилося йому з-під легкої шапки-кубанки, а тонкий стан був підперезаний широким шкіряним паском поверх довгого темно-синього суконного строю без гудзиків, схожого на халат, бурку або кунтуш.*

Л

ЛАСКА́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

У якому виявляється доброзичливість, привітність.

Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках

рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці.

ЛИХІЙ Й (3 вживання), прикметник

Який чинить лихо, здатний чинити лихо.

*Давно нема **лихої** на весь світ свекрухи. / Ні, вона на тата серця **лихого** не має. / Іван навіть хотів би, аби хтось сказав бодай слово — **лихе** чи добре — про його жінку.*

ЛІВІЙ (2 вживання), прикметник

Розташований з того боку тіла, де міститься серце; протилежне правий.

*Тимчасом Цютка порівнялася в темряві з Чев'ючкою й ухопила її **правий** лікоть **лівою** долонею. / Павло із зеленим капелюхом, затиснутим під правою пахвою, і заповітом у **лівій** руці мовчки втиснувся в кабінет і тупцював коло дверей.*

ЛІНІЙ ВІЙ (2 вживання), прикметник

Який виражає, означає лінь.

*— Як спали, Василюк?! — чи то заспівала, чи запитала Чев'ючку Крива Качка, зненацька перервавши її **ліниве** думання. / Неслухняно набивається в люльку — й **лінивий**, але запашний димок уже в'ється крізь шпари дровітня.*

ЛІПШИЙ (1 вживання), прикметник

Вищ. ст. до добрий 1 і гарний; кращий.

*У Німого нюх на звірину **ліпший**, як у пса, тобі кажу.*

ЛІСОВІЙ Й (6 вживань), прикметник

1. Який знаходиться в лісі, розташований у ньому.

Іноді наймав його замість жандарма: вислідити злодія в своїх лісових угіддях. / Третій день три брати, перемерзлі й змучені, місили лісові стежки й нетрі. / Вона тоді оббігала ті страшні лісові пожарища — так ніби обійшла живих погорільців. / Він переймав її на дорозі і на лісовій стежці, пригощав яблуками чи ягодами.

2. Який водиться або росте в лісі.

Що вже вона вмiє й насолити, й заквасити, й смаженину зробити з лісової козички чи оленя, — то вмiє. / Повні, настобурчені пипочки здригаються в такт дихання, так, ніби під повівом вранішнього вітру колишуться голівки лісових дзвіночків.

ЛЛЯНИЙ Й (3 вживання), прикметник

Пошитий з полотна, виготовленого з прядива льону.

Лляне полотно сорочки-"дитини" зістаріло й пожовтіло разом із лицем Петруні. / Може, так би воно й сталося, що чоловік і жінка (одночасно несамовиті: він — у пристрасті, вона — в страху) побороли б одне одного — і навiки відскочили би нарізно, коли б ота дурна лляна спідниця поверх лляної сорочки, в шалі нерівного змагу, була не задерлася Теофілі вище колін і не оголила білі — нібито жінка жила в пивниці — ноги.

ЛЮ́ ТИЙ (5 вживань), прикметник

1. Надзвичайної сили вияву (про мороз, негоду тощо).

Навіть лютий, як справжня йорданська студінь, Варварчуччин бик вже майже довірливо терся об Дмитрикове плече, не надто гостро реагуючи на будь-чию появу на подвір'ї. / Бо найбільше любить, особливо лютої зими, снувати перед сном по вистеленій грубими свинськими шкірами підлозі кімнати-спальні. / Ніби смакує майовий мед, а не люту слив'янку.

2. Безжалісно жорстокий, нещадний (про людину).

*Е-е-е, чого не вигадують **люті** заздрісники, коли вертається господаровитий чоловік із полювання, а підвода через усе село везе за ним забитого вепра, ведмедя або козичку. / Та ні, не побоювався, а таки боявся його **лютого**, коли той упирався перед себе червоними, як у бика, очима, роздував ніздрі й сопів ковальським міхом.*

ЛЯКЛІ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Який легко лякається, усього боїться.

*Давид Гольштейн, мабуть, був людиною або дуже витриманою, або не дуже **лякливою**.*

М

МАЇТНИЙ (2 вживання), прикметник

Те саме, що багатий 1; заможний.

*Розкішні фіакри, зазвичай призначені для прогулянок **маєтного** панства, в упряжі з двома гарцьовитими кіньми-зм'ями, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-сальтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до чернівецьких ресторацій. / І навіть усюдисуці цигани чомусь обминали їх велику й **маєтну** хату, ворота якої з певного часу завжди залишалися напівпрочиненими.*

МАЙОВІЙ (1 вживання), прикметник

Майській.

*Ніби смакує **майовий** мед, а не люту слив'янку.*

МА́ КОВІЙ (1 вживання), прикметник

Одержаний із маку.

*Уже після двох дітей мала затуманену голову, як одного разу в молодості мала від маковиння, коли кількаденний зубний біль загасила молочком **макових** початків.*

МАЛÉ НЬКИЙ (3 вживання), прикметник

1. Невеликий віком (переважно про дітей); малолітній.

*А онде в дверях стодоли стоїть його котятко, мицька {{ Котятко, мицька (змени.) від слів "кішечка", "кицька". }} його **маленька**) — дитина його єдина. / Коли не раз дивилася через дорогу на сусідське обійстя, де колов дрова наймолодший Чев'юків хлопець, здавалося часом Петруні, що колисала би того Дмитрика, як потайки колише дитинку свою **маленьку**, та до грудей би прикладала його дрібне біленьке личко.*

2. Короткий, недовготривалий (про відрізок часу).

*Маринька отак бере її в руки — і за **маленьку** хвильку чує, як хустка починає з нею говорити.*

МАЛІЙ (2 вживання), прикметник

1. Який не має великого значення; неістотний.

*Хіба що трохи говорили про війну, а більше-таки — про цьогорічне дощове літо та **малі** надії на приплоди.*

2. Невеликий віком (переважно про дітей); малолітній.

*Коло тата навіть великі діти стають або **малими**, або іншими.*

МАЛОЗРОЗУМІЛИЙ (1 вживання), прикметник

Недостатньо зрозумілий.

*Для людей **малозрозумілою**.*

МА́ МИН (3 вживання), прикметник

Прикм. до мама; належний мамі.

*Хіба то не є причина для втіхи, що твою доньку-одиначку, доньку-сироту, яка росла без **маминої** ласки й **маминої** науки, за жінку бере такий поважний*

газда? / Тривога ссе її попід груди... так, певно, ссе дитина мамині цицьки... щось таке недобре звивається за пазухою, ніби гадина на теплій літній стежці.

МАСІ ВНИЙ (1 вживання), прикметник

Який має велику масу (у 1 знач.), об'єм.

ДОКТОР ДАВИД ГОЛЬШТЕЙН сидів у масивному дерев'яному кріслі із вигнутою різьбленою спинкою посеред величезного світлого кабінету, широко розставивши в сторони ноги.

МАСНІЙ (1 вживання), прикметник

Вимазаний, заяложений жиром, маслом.

Дві пари волів стояли, розвернуті масними чорними писками одна до одної, нібито мали намір боротися.

МАЦЮ ЦЬКИЙ (1 вживання), індивідуально-авторський прикметник

РОЗЧЕРВОНІЛИЙ ГАВРИЛО із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між весільними гостями, одночасно встигаючи давати команду музикам і кухарці, та ще перекинутися словом-другим із гістьми молодого, що якраз всідаються за стіл по праву руку від його єдиної радості — від весільної княгині.

МЄ НШЕНЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Песть. до менший.

...ТЕОФЛА З СЕСТРОЮ Анною підгортала в городі картоплю, трійко її старшеньких хлопчиків — Амбросій, Маковій і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли на безмовній сільській дорозі закурило пилугою з-під численних кінських копит, а довоколишня тиша заповнилася багатоголосим чужим шварготінням.

МÉ НШИЙ (1 вживання), прикметник

Молодший і наймолодший за віком.

Дмитрик ні зразу, ні потім і ніколи взагалі не сказав ані слова про свою пригоду ні татові, ні мамі, ні самому Павлові, який навідріз відмовився віддавати меншого брата для догляду навіть батькам.

МЕРТВÉ ЦЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Такий, як у мерця; власт. мерцеві.

З нього виходить самий-саміський мертвецький сопух, що заповнює хату, й Божі образи, і мабуть, саму Доцю.

МИЛОСÉРДНИЙ (1 вживання), прикметник

Уживається як постійний епітет до слів «господь», «бог».

А тут, Боже милосердний... безгрішна Маринька без сорому і без устиду кружляє тінню над Кириловими плечима, ніби проситься до нього в пазуху.

МІ́ РНИЙ (1 вживання), прикметник

Який відбувається в обстановці миру, не порушується війною.

*Начальник місцевих жандармів зітхнув на повні груди й заговорив коротко й тривожно, а від того — ще більш незрозуміло:— **Мирні** політичні стосунки між австрійською короною й Сербією доходять краю.*

МИСЛІ́ ВСЬКИЙ (5 вживань), прикметник

1. Власт. мисливцеві, мисливцям; такий, як у мисливця.

...МИСЛИВСЬКА ХІТЬ ДІСТАЛАСЯ Кирилові від його покійного тата, на якого, як побрїхували в Тисовій Рівні, звірина йшла сама, а не він ішов на неї. / ... Мисливська хіть від діда й батька передалася й Андрієві.

2. Який застосовується в мисливстві, належний мисливцям.

— НА ОЛЕНЯ ЗАВТРА БЕРУ лиш Андрія й Німого, — сказав Кирило Васи́ліні, розкладаючи звечора на лаві **мисливську** одежу. / Та де там пательню — то було так, наче тепер уже крізь неї, як через вушко голки, протягували не нитку — пекучий кіл... ніби її тіло намотували навколо стовбура — гостродзьобого, що **мисливська** піка. / А Теофіла, щойно переступивши поріг, заметалася від стіни до стіни, як мечеться звірина, що необачно потрапила в **мисливську** пастку.

МІСЦЕ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Який діє або має значення тільки в межах певної території, місцевості; не загальнодержавний.

*Начальник **місцевих** жандармів зітхнув на повні груди й заговорив коротко й тривожно, а від того — ще більш незрозуміло:— Мирні політичні стосунки між австрійською короною й Сербією доходять краю.*

МІСЯЧНИЙ (2 вживання), прикметник

Прикм. до місяць.

*Андрієва тінь під **місячним** світлом падала зі сходів стайні їм майже під ноги, але двоє вдурілих від любощів і відчаю того не бачили. / ІВАН ВАРВАРЧУК СИДИТЬ на пласкому камені перед порогом своєї хати й дивиться, як нічним подвір'ям розливається густе **місячне** світло.*

МОВЧАЗНІЙ (3 вживання), прикметник

1. Який не любить багато говорити, схильний мовчати; неговіркий.

*Але коли з Кейванової хвіртки з радісним лепетанням назустріч кинулися чорненькі хлопчики-близнятка, а за ними, мовби квочка, подріботіла **мовчазна** Кейванова жінка Теофіла, привітавшись з Іваном низько опущеною головою, Варварчукові враз поломилася недавня воля.*

2. Не сповнений звуками; безмовний.

У мовчазні стіни, які не розкажуть правди нікому. / Радше навпаки, хазяйновиті — безперешкодні — чоловікові домагання породжували мовчазну, добре приховувану відразу й непоказний спротив.

МО́ КРИЙ (3 вживання), прикметник

Просякнутий водою.

Мокра від поту й страху. / Василини, мовчки і якомсь дуже жалісно погладила мокре лице, а після того обтрусилася муку з її спідниці й навіщось обібрала з пальців прилипла тісто. / Петруня відгортає мокре волосся з чола й сідає на ліжку, підперта з усіх боків подушками.

МОЛОДІ́Й (13 вживань), прикметник

1. Який має небагато років, не досяг зрілого віку; юний.

КОЛИ ІВАНА ВАРВАРЧУКА, як і багатьох інших чоловіків із Тисової Рівні, взяли воювати за Франца-Йосифа, молода його дружина Петруня залишилася з немалим маєтком сама-саміська, коли добре, а коли й не дуже даючи раду розрослому своєму господарству. / Усе, певно, й до сьогодні було б так мирно та добре, якби одного осіннього полудня молода таздинька сама не полізла на горище стайні по сінце для теляток. / А вона на хвильку заплющить очі — й уже їй ввижається, що то молодий неголений Кирило вернув додому із Шепота з лісозаготівлі і, не чекаючи вечора, тягне її на сіно на стайню, втикаючись колючим обличчям і всім своїм голодним тілом у таке ж зголодніле Василинине тіло... / Ананій довго дивився на молодого цісаревича, ніби вагався, чи казати йому, чи ні, те, що думав старий мисливець. / До Кейвана Варварчук біг, перескакуючи сусідські межі, як молодий огир. / А там усміхнений, молодий і здоровий Дмитрик сміється до неї такими чистими й нестямними очима, що Петруня знову туляється губами до його "дитини"-сорочки, закусуючи до болю зуби, щоб не закричати.

2. Стос. до молодості, належний, власт. їй.

*Толочене **молодими** тілами сіно на стайні добре кришилося навіть і взимку. / Пам'ятає лиш свята й свої **молоді** роки.*

3. Який недавно з'явився, народився, почав існувати, рости.

*Як тільки за Андрієм зачинилися двері, вона закрила полотном вікна, вигнала дітей надвір, замкнулася зсередини, напарила отави й жмутиком **молодої** — найтоншої — вовни почала обмивати зболіле Дмитрикове тіло, стискаючи щелепи так міцно, що здавалося, ще трохи — й білі її зуби розсиплються в порошок. / Чи задрять, яке **молоде** й невинне добро йде в руки старого парубка, що нарешті відважився урвати своє надокучливе парубкування? / На повен голос гудуть бджоли й гостро пахне **молодою** м'ятою.*

4. Недавно приготовлений (про продукти).

*Але бо й файно є, як стешуть її домашні мисливці оленеві роги та ще **молодого** м'яся на вудження принесуть із полювання!*

5. З прізвищем, прізвиськом і т. ін. — означає дітей (на відміну від батьків).

*І коли в Дмитрикові під Кейвановими постоломи хруснуло останнє ребро — Іван ухопився за голову: а що, як набрехав **молодий** Чев'ючок?*

МУРАШІЙНИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до мурашка, мурашки.

*Перескакуючи через **мурашині** купини, їх наздоганяє веселий Дмитрик із батогом у руках і сопілкою за поясом, а ззаду мотилляє чорно-білим хвостом Гавчик.*

М'ЯКІЙ Й (2 вживання), прикметник

1. Тихий, приглушений, ледве чутний (про звуки).

*Петруніні **м'які**, ніби котячі, кроки відлунюють на горищі.*

2. Добрий, сердечний, чутливий.

ОДОКІЯ, А ПО-ДОМАШНЬОМУ Доця, — вінчана жінка старшого Чев'юкового сина Павла — четверту дитину носила так тяжко, що сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу, яка в Тисовій Рівні ніколи не вважалася делікатною, оскільки не мала нічого спільного зі справами чоловічими.

Н

НАГІЙ Й (1 вживання), прикметник

Голий.

*Теофіла — як є — падає на коліна й палко молиться образам, що, здається, й собі знітилися від небаченої сміливості **нагої** жінки.*

НАДМІРНИЙ (2 вживання), прикметник

Який перевершує міру, звичайну норму чого-небудь.

*Ще за небіжки Австрії під час щорічного полювання цісарської родини в Бергометі над Сіретом сам ясний престолонаслідник корони Франц-Фердинанд допитувався у Василючиного свекра, ошелешеного від раптових високих запросин і незвично **надмірної** уваги: як то так його підданий пан Чев'юк уміє ходити на ведмедя — й ні разу не промахнутися, не поранитися, й ні разу не вийти з лісу з порожніми руками. / А тоді його багрове від **надмірного** хвилювання обличчя набрало спокою й попередньої статечності.*

НАДОКУ́ ЧЛИВИЙ (3 вживання), прикметник

1. Який надокучає, набридає своїми діями, вчинками і т. ін.

*...Коли закукурікав другий півень, Доця якраз ловила руками мальки форелі в загаті, зробленій Павловими руками десь чи не в їхньому саду, повному **надокучливих** бджіл і білого вишневого цвіту. / Проте **надокучливий** хробак сьогодні точить батькове серце.*

2. Який не залишає в спокої; невідступний, настирливий.

*Чи заздрять, яке молоде й невинне добро йде в руки старого парубка, що нарешті відважився урвати своє **надокучливе** парубкування?*

НАЙДА́ ЛЬШИЙ (2 вживання), прикметник

*З вікна виднілися горби, а **найdaleший** горб, круглий, як місяць уповні, називався Кісний. / І що м'ясар, який догоджає чи не самому цесаревому шлункові, не будь-кому, а простим Дячукам із **найdaleшого** хутора Тисової Рівні запікатиме з м'яса весільних оленів і зайців?*

НАЙДОБРІ́ШИЙ (2 вживання), прикметник

*І то не через що інше, як через мовчазну, але тверду, мов камінь, любов до Доці свого найстаршого й **найдобрішого** сина Павла. / Навіть його **найдобріший** господар Кирило.*

НАЙДО́ ВШИЙ (1 вживання), прикметник

*В селі дехто лише на Різдво та на Великдень того скорому бачить, а Василичині внуки буженину хіба що тільки в **найдовший** піст не пробують.*

НАЙКРА́ ЩИЙ (2 вживання), прикметник

Найвищ. ст. до гарний 1—5, добрий 1—6, 8 і хороший; найліпший.

*Та й **найкращі** ґрунти вже Павлові. / Цесарівні будуть плести колиску **найкращі** племінники.*

НАЙМЕ́ НШЕНЬКИЙ (1 вживання), прикметник

*Отож вона мостила **найменшеньких** хлопчиків — двох зразу — по два боки переповнених молоком грудей.*

НАЙМЕ́ НШИЙ (2 вживання), прикметник

*Кирило добрий за доброго, але міг би закатрупити своїми руками кожного, кому закортіло б обернути язик навиворіт про **найменшого** його сина, що пішов у глину парубком, не маючи й двадцяти років. / Але відбиті печінки й*

груди **найменший** Чев'юк відхаркував не в тата-мама, а на печі в старшого брата Павла.

НАЙМОЛО́ ДШІЙ (1 вживання), прикметник

Коли не раз дивилася через дорогу на сусідське обійстя, де колов дрова **наймолодший** Чев'юків хлопець, здавалося часом Петруні, що колисала би того Дмитрика, як потайки колише дитинку свою маленьку, та до грудей би прикладала його дрібне біленьке личко.

НАЙПУСТІ́ШІЙ (1 вживання), прикметник

Навіть **найпустішу** невістку.

НАЙСТА́ РШІЙ (1 вживання), прикметник

І то не через що інше, як через мовчазну, але тверду, мов камінь, любов до Доці свого **найстаршого** й **найдобрішого** сина Павла.

НАЙТО́ ШІЙ (2 вживання), прикметник

Аж після того Іван поклав зверху на хлопця ще дві — **найширші**, але **найтонші** — дошки. / Як тільки за Андрієм зачинилися двері, вона закрила полотном вікна, вигнала дітей надвір, замкнулася зсередини, напарила отави й жмутиком молоді — **найтоншої** — вовни почала обмивати зболіле Дмитрикове тіло, стискаючи щелепи так міцно, що здавалося, ще трохи — й білі її зуби розсиплуться в порошок.

НАЙШІ́ РШІЙ (1 вживання), прикметник

Аж після того Іван поклав зверху на хлопця ще дві — **найширші**, але **найтонші** — дошки.

НАСІ́ ЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Який здійснюється всупереч чіімось бажанням, чийсь волі.

*Цей єзуїтський за своєю природою закон **насильного** і повсякчасного сорому засвоювався жіночою статтю ще задовго до шлюбу.*

НАСМІШКУВАТИЙ (1 вживання), прикметник

Який містить у собі, виражає, виявляє насмішку.

*Теофіла скидає очі догори — і **насмішкуватий**, осудливий погляд Божої Матері змушує колінопреклонну жінку вчинити нечуване (навіть у розумінні найбільшого грішника!) зухвальство: стиснути праву долоню в кулак і пригрозити ним жінці в золотистому німбі сумнівної непорочності, яка зі стіни мовчки засуджує Теофілу, не зазираючи їй у душу.*

НАСТУ́ НИН (1 вживання), прикметник

*Потім підрихтувала з боків **свіжий** Настунин гріб.*

НАСТУ́ ПНИЙ (2 вживання), прикметник

Який наступає (у 5 знач.), розташовується або з'являється слідом за ким-, чим-небудь; найближчий після когось, чогось.

***Наступна** секунда була мертва: навіть Маринька не могла зараз принести добру вістку на подвір'я Чев'юків. / Адже старосвітський гуцульський звичай приписував: **наступного** дня після першої шлюбної ночі, в присутності всіх весільних гостей старший весільний батько оголошує почесний тост молодого.*

НАХА́ БНИЙ (2 вживання), прикметник

Який виражає зухвалість, безцеремонність.

*Та ще лисячі жовті писки востаннє шкірять чорні свої зуби у обважніле хмарами небо, куди так само мертво, заюшеним кров'ю оком дивиться ще вчора гордий сокіл чи **нахабний** шуліка з яструбом. / (...УЖЕ ТИСОВА РІВНЯ мовчки змирлася з третім, але таким самим **нахабним** від початку війни пришестям окупаційного війська на свою землю, уже відчитала молитви за трьома забитими насмерть жидами і розгребла руїни спалених ворогом*

домівок, поприбивала ногами пилюку від розграбованого збіжжя й фуражу, ще раз умилася слізьми від образи й лютості, і тепер рахувала на пальцях, чи це, третє, прищестя буде таким самим недовгим, як два перші, чи тільки коротким, але незмінно жорстоким.

НЕБУДÉ ННИЙ (1 вживання), прикметник

Який чимось виділяється серед інших; незвичайний, особливий.

Ананій, задля такої **небуденної** нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці.

НЕВДОВÓ ЛЕНИЙ (1 вживання), прикметник

Який відчуває невдоволення.

*Ви чимось **невдоволені**?*

НЕВИМÓ ВНИЙ (1 вживання), прикметник

Який важко виразити, передати словами.

*І навіть пара з уст, донедавна німих, а тепер — роздертих **невимовною** втіхою, вилася попід холодний дах, як димок від щойно розпаленого вогнища.*

НЕВІДВОРÓ ТНИЙ (1 вживання), прикметник

Якого не можна відвернути, якому не можна перешкодити здійснитися.

*І саме перед **невідвортною** смертю.*

НЕВІСТЧИН (1 вживання), прикметник

Прикм. до невістка 1; належний невістці.

*Коли б ото Васи́ні́ зараз зустрі́лася Мари́нька-богоду́ха, можна б і не жури́тися **невістчи́ною** тяжбо́ю.*

НЕГО́ ЛЕНИЙ (2 вживання), прикметник

Який не поголився або якого не поголив хто-небудь (про обличчя, бороду і т. ін.).

*А вона на хви́лку заплю́щить о́чі — й уже їй **вви́жається**, що то **молодий него́лений** Кири́ло верну́в до́дому із Шепота́ з лісозаго́твілі і, не чекаю́чи **вечора**, **тягне** її на сіно на **стайню**, **втикаю́чись** колючим обличчям і всім своїм **голо́дним ті́лом** у таке ж зго́лодні́ле Васи́лини́не ті́ло... / А той Іва́н... **люди до́брі**, **завжди него́лений** **ходить**, як **циган-бляхар** із сусі́днього села́.*

НЕДО́ БРИЙ (4 вживання), прикметник

1. Який недоброзичливо, неприязно, нечуйно або вороже ставиться до інших (про риси вдачі людини).

*Ти вже забула своє **сирі́тство**, що така **недо́бра** до Доцьки?*

2. Який не приносить радості, добра, віщує біду або щось неприємне.

*Третю́ секунду Васи́лину звали́ла **раді́сть**: **іще** ніколи Мари́нька не **приходи́ла** до Чев'юків з **недо́брими** ві́стями. / (— Ні, — **засмія́лася** Петру́ня **якимсь недо́брим** **смі́хом** у са́мі о́чі **блаже́нної**. / **Тривога** **сеє** їй **попід** груди... **так, певно**, **сеє** **дитина** **маміні** **цицьки**... **щось** таке **недо́бре** **звивається** за **пазухою**, **ніби** **гадина** на **теплій** **літній** **стежці**.*

НЕДО́РЕ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Наявність, присутність якого небажана; зайвий, непотрібний.

*Так вона й **колі́нкує**, **розиматована** **недо́речною** **жагою** і **вкорі́неним жа́хом** **розпра́ви**.*

НЕДО́ТІ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

*Він дав Павлові виговоритися досхочу, кілька разів заплутатися в днях, числах і деталях, назвати масу імен, топонімів і **недотичних** до обговорюваної справи подій.*

НЕЗВІ́ ЧНИЙ (2 вживання), прикметник

До якого не звик хто-небудь, який не ввійшов у звичку.

***Незвичними** словами закінчив молитву старший Чев'юк і сів на своє місце. / Гаврилові від раптового, **незвичного** зворушення сльозяться очі.*

НЕЗЛІ́ЧЕ ННИЙ (1 вживання), прикметник

Який складається з великої кількості або має, становить велику кількість; незчислений.

*Жодного разу не обдивлялася себе так пильно, як тепер: заважав привитий із коліски сором, який, окрім багатьох інших приписів та **незліченних** забобонів, диктував один особливо суворий і неухильний припис для будь-якої тутешньої жінки.*

НЕЗМІ́ ГНИЙ (1 вживання), прикметник

*Петруня тримає на колінах "дитину" й довго **незмигними** очима дивиться у вікно.*

НЕЗМІ́ННИЙ (1 вживання), прикметник

Який не змінюється або не може змінюватись; такий самий.

*Кожному, леда хто в селі занедужає чи занепаде духом, Стринада, що був говірливий, як баба, давав **незмінну** пораду: — Згасить поташу, дайте випити — зразу попустить.*

НЕЛІ́О ДСЬКИЙ (2 вживання), прикметник

1. Який виходить на межі людських можливостей, дуже великий силою свого вияву, прояву; незвичайний.

*Якби тоді був завалився дах чи розступилася земля, застряг ніж у горлі чи куля прострелила серце, вона би змирилася з цим легше, аніж мусила тепер зживатися з думкою, що одна-єдина мить **нелюдської** боротьби й короткочасної покори, дала їй несамовиту й незнану досі мить насолоди. Єдину мить гострого торжества не розбудженої до того плоти.*

2. Не властивий людині, не характерний для людини, не такий, як у людей.

*Контузія відібрала йому мову, але дала якийсь **нелюдський** нюх.*

НЕМАЛІЙ Й (1 вживання), прикметник

Досить великий розміром, кількістю і т. ін.

*КОЛИ ІВАНА ВАРВАРЧУКА, як і багатьох інших чоловіків із Тисової Рівні, взяли воювати за Франца-Йосифа, молода його дружина Петруня залишилася з **немалим** маєтком сама-саміська, коли добре, а коли й не дуже даючи раду розрослому своєму господарству.*

НЕ́ МІЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Недостатньо сильний (про людину, частини її тіла, тварину); слабкий, безсилий.

*Навіть коли б сюди надійшов такий самий **немічний** (шляк його не трафив понині!) її Іван із канчуком у руках.*

НЕНА́ ВИСНИЙ (2 вживання), прикметник

Який викликає ненависть, огиду у кого-небудь.

*А Петруня, не відриваючи рук від **ненависної** їй кукурудзи, ковтає на горіщі сльози, вслухаючись, чи не піднімається сходами Іван. / Чи вилупилися б тоді з Теофіліної утроби оті **ненависні** діти?!*

НЕНАСІ́ ТНИЙ (2 вживання), прикметник

1. Надзвичайно великий щодо свого виявлення.

*І Доцька потихеньку висувається з-під ліжника — йде пити води. її так пече в грудях, ніби звідти щойно вирвали жмут **ненаситного** вогню.*

2. Те саме, що ненажерливий.

*Тепер можна йти плекати ті **ненаситні** коров'ячі й овечі голови та говорити з норовистими бугаями.*

НЕОБА́ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Який діє нерозсудливо, виявляє необережність у своїх діях, не думає про наслідки.

*Тому наш ясний Цісар і я, як представник його військової адміністрації, в цей небезпечний для краю час застерігаємо кожного з вас від необдуманих висловлювань та **необачних** вчинків, які можуть бути розцінені як підрив корони.*

НЕОБД́У МАНИЙ (1 вживання), прикметник

Зробл. поспішно, без достатнього обдумування, обмірковування; необачний, нерозсудливий.

*Тому наш ясний Цісар і я, як представник його військової адміністрації, в цей небезпечний для краю час застерігаємо кожного з вас від **необдуманих** висловлювань та необачних вчинків, які можуть бути розцінені як підрив корони*

НЕОЗО́ РИЙ (1 вживання), прикметник

Великий, необмежений щодо можливостей.

*А рум'яні, ніби присоромлені, шинки й солонини, що їх можна було самими губами їсти, так само обкладені зусібіч кропивою чи льодами, щодуху летіли з Чернівців у вантажних вагонах швидкісних потягів до віденських крамниць і ринків, театральних буфетів та в маєтки особливо заможних громадян **неозорої** Дунайської монархії.*

НЕПІДРО́ БНИЙ (1 вживання), прикметник

Природний, неудаваний, нефальшивий; справжній.

*Вона, здавалося, закам'яніла з сапою в руках від **непідробного** жаху й болю одночасно.*

НЕПОГÁ НИЙ (1 вживання), прикметник

Досить добрий.

*Та й день **непоганий**, хвала голові й ясному розуму розумного чоловіка, подумав про себе доктор.*

НЕПОКАЗНІ́Й (1 вживання), прикметник

Який нічим не виділяється серед інших, не приваблює своїми зовнішніми рисами; непривабливий.

*Радше навпаки, хазяйновиті — безперешкодні — чоловікові домагання породжували мовчазну, добре приховувану відразу й **непоказний** спротив.*

НЕПОСЛУХÉ ННИЙ (1 вживання), індивідуально – авторський прикметник.

*Ніколи не був такий **непослухений!***

НЕПОЧА́ ТИЙ (1 вживання), прикметник

Якого не починали, до якого не доторкувалися, не бралися.

*Зірветься на ноги до схід сонця а хоч улітку, а хоч узимку, плесне **непочатої** води в заспане обличчя, пожусе зірваний вишневий лист, стебельце м'яти чи роздушить у роті примерзлі ягоди калини — та й тихо всядеться на гойданку, незмінно застеливши її перед тим старою вовняною хусткою.*

НЕПРИСТУ́ ПНИЙ (1 вживання), прикметник

До якого дуже важко або зовсім неможливо підступити, наблизитися; недоступний.

Вона ніколи була б і не подумала, що перша-ліпша чоловіча рука — чужа чоловіча рука! — може так легко вжалити раніше **неприсутнє** для чужого потайне її місце і так нагло підкосити тверду, як думала вона дотепер, жіночу волю.

НЕПРИХО́ ВАНІЙ (2 вживання), прикметник

Який проявляється цілком відкрито.

Але нечувана сміливість його тихої, забитої страхом його Петруні, **неприхований** виклик, що кинула вона йому не проханням-наказом: "А ти розпечатай мене, то й будеш знати, чи була я тобі вірною!", розбудив у Йванові таку лють, що він по тому не раз ставав під град водоспаду охолодити вогонь у мозку: міг тоді би вбити а хоч рідного батька, якби він у нього був. / В її голосі одночасно було стільки зневаги й зверхності, відчаю й **неприхованого** торжества, а у небачено розквітлому тілі — справжньої жіночої сили, що Варварчукові зробилося млісно.

НЕРУХО́ МИЙ (1 вживання), прикметник

Який не рухається, залишається в одному й тому ж положенні.

Петруня заплющує очі — й уже з вікна горища, де вона терebить осоружну й нетребну їй тепер кукурудзу, видно, як уже майже **нерухомий** Дмитрик у Павловому саду під горіхом з останніх сил намагається бодай трохи звестися на лікті.

НЕСАМОВІ́ ТИЙ (4 вживання), прикметник

1. Дуже сильний, значний силою свого вияву.

Іншим разом від такої okazji, яка на днях чекає Дячукову госпoду, будь-котрому батькові серце в грудях ішло би **несамовитої** "гуцулки" чи розважливої "коса", а не глухо теленькало, нібито після безмовного плачу. / Коли плаче, забившись у пивниці обличчям у пахучі ранети, і надкушує їх, як надкушувала колись **несамовиту** радість на стайні на сіні.

2. Не здатний відповідати за свої вчинки, дії, контролювати їх.

*Може, так би воно й сталося, що чоловік і жінка (одночасно **несамовиті**: він — у пристрасті, вона — в страху) поборили б одне одного — і навіки відскочили би нарізно, коли б ота дурна лляна спідниця поверх лляної сорочки, в шалі нерівного змагу, була не задерлася Теофілі вище колін і не оголила білі — нібито жінка жила в пивниці — ноги. / Якби тоді був завалився дах чи розступилася земля, застряг ніж у горлі чи куля прострелила серце, вона би змирилася з цим легше, аніж мусила тепер зживатися з думкою, що одна-єдина мить нелюдської боротьби й короткочасної покори, дала їй **несамовиту** й незнану досі мить насолоди. Єдину мить гострого торжества не розбудженої до того плоти.*

НЕСПАСНИЙ (1 вживання), індивідуально-авторський прикметник

*Гріх вона має **неспасний**.*

НЕСПІШНИЙ (1 вживання), прикметник

Який здійснюється, протікає повільно, без поспішності; неквапливий.

ГОЙДАЄ порожню хітанку, {{ Хітанка (діал.) — гойданка. }} прив'язану до старезної груші мотуззям, — і груша, немовби натомлена життям людина, покійно й безвідмовно скрипить у такт **неспішному** своєму коливанню: "гой-да... гой-да".

НЕСПОДІВАНИЙ (2 вживання), прикметник

Якого не чекали; якого не можна було передбачити; непередбачений.

*Грицько Кейван, зачувши **несподівані** дзвони, легко, мало не по-парубочому, видряпався в горіх поза стайнею, звідки проглядалася вся рівнинна частина села ще й густо всіяні довколишні верхи з видолінками. / Лиш поволі вставала курява на сільському гостинцеві від квапливих людських ніг, покликаних **несподіваним** дзвоном до церкви.*

НЕСТЯ́ МНИЙ (1 вживання), прикметник

Надзвичайно сильний; несамовитий.

*А там усміхнений, молодий і здоровий Дмитрик сміється до неї такими чистими й **нестямними** очима, що Петруня знову туляється губами до його "дитини"-сорочки, закусуючи до болю зуби, щоб не закричати.*

НЕТРИВА́ ЛИЙ (1 вживання), прикметник

Який триває недовго, короткий час; недовготривалий, недовгочасний.

*Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою сорочкою, у винятково чоренній темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до покvapливого, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й **нетривалого** — нічного дійства плоті.*

НЕТУТЕШНІЙ (1 вживання), прикметник

Не поширений у цій місцевості; чужий.

***Нетутешня** змора й тиша висить над Тисовою Рівнею й над їхньою теплою хатою.*

НЕУХІ́ ЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Який не має відхилень від чого-небудь; незмінний, постійний.

*Жодного разу не обдивлялася себе так пильно, як тепер: заважав привитий із колиски сором, який, окрім багатьох інших приписів та незліченних забобонів, диктував один особливо суворий і **неухильний** припис для будь-якої тутешньої жінки.*

НЕУШКО́ ДЖЕНИЙ (2 вживання), прикметник

Який залишився цілим, здоровим, не пораненим (про людину і органи її тіла).

*Та із сердитого полум'я батькової хати чомусь вибігають живі-здорові, **неушкоджені**, до того ж радісні Андрій з Оксентієм і йдуть навприсядки колом довкіл охопленого вогнем Дмитрика. / **Неушкоджений**.*

НЕЧУ ВАНІЙ (2 вживання), прикметник

Надзвичайно великий.

*Але **нечувана** сміливість його тихої, забитої страхом його Петруні, неприхований виклик, що кинула вона йому не проханням-наказом: "А ти розпечатай мене, то й будеш знати, чи була я тобі вірною!", розбудив у Йванові таку лють, що він по тому не раз ставав під град водоспаду охолодити вогонь у мозку: міг тоді би вбити а хоч рідного батька, якби він у нього був. / Теофіла скидає очі догори — і насмішуватий, осудливий погляд Божої Матері змушує колінопреклонну жінку вчинити **нечуване** (навіть у розумінні найбільшого грішника!) зухвальство: стиснути праву долоню в кулак і пригрозити ним жінці в золотистому німбі сумнівної непорочності, яка зі стіни мовчки засуджує Теофілу, не зазираючи їй у душу.*

НЕШЛЮ́ БНИЙ (1 вживання), прикметник

Який не перебуває в юридично оформленому шлюбі.

*Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацьки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою сорочкою, у винятково чоренній темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до покvapливого, нібито й **не-шлюбного**, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й нетривалого — нічного дійства плоті.*

НЕЩАСЛІ́ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Позбавлений щастя, радості і т. ін.

*Ось він ще всіма силами намагається дихати, оце її **нещасливе** біднятко Дмитрик.*

НЕЩА СНИЙ (2 вживання), прикметник

Те саме, що нещасливий.

*Хіба знала Васирина наперед, як Доця буде обходитися з її **нещасним** сином? / І з тієї хвилини все запалало в руках **нещасної** жінки, що окрім, як про скору свою кончину, не могла думати ні про що інше: ні дітей, ні людський осуд, ні про гріх, ні про совість.*

НІ ЖНІЙ (1 вживання), прикметник

Який міститься внизу, нижче інших подібних предметів; протилежне верхній.

*Оксентій закусив **нижню** губу до крові.*

НІКЧЕ МНИЙ (1 вживання), прикметник

Незначний, несуттєвий.

***Нікчемною** виявилася Кейванова тайна, яка не була тайною для Одокії Чев'юкової.*

НІМЕ ЦЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до німці і Німеччина.

*Ото й відхаркує Іван дотепер **німецьку** отруту.*

НІМІЙ Й (1 вживання), прикметник

Мовчазний, тихий; безмовний.

*І навіть пара з уст, донедавна **німих**, а тепер — роздертих невимовною втіхою, вилася попід холодний дах, як димок від щойно розпаленого вогнища.*

НІЧНІЙ Й (5 вживань), прикметник

1. Який літає та живиться вночі (про птахів, комах і т. ін.).

Так гаснуть у лісі **нічні** світляки, коли на них наступити навмисне ногою.

2. Прикм. до ніч.

*А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання {{ Флинькання (діал.) — схлипування. }} своєї одиначки... Ой, кувала зозулечка Та й сіла на камінь. Цей ночі опівночі Буде п... амінь — затягує в шопі хмільним голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і пізня **нічна** луна розносить сороміцьку весільну співанку по заспаних горбах і долах, налаштувуючи на завтрашній день неозору округу хутора, затихлого на кілька годин для відпочинку. / Лиш глибоко вдихав гостре **нічне** повітря й думав.*

3. Який відбувається вночі.

*Бо як тільки за ними заскрипіли завіси дверей і стодола вкрилася напівмороком, із чорного чужинця-гвалтівника зробився звичайний чоловік, так само спраглий ласки, як спрагла в **нічних** своїх снах Теофіла після кількарічної розлуки з Грицьком. / Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацьки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою сорочкою, у винятково чореній темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до покvapливого, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й нетривалого — **нічного** дійства плоті.*

НОВІЙ Й (2 вживання), прикметник

Який недавно виник, з'явився, не існував раніше; недавно зроблений, створений і т. ін.

*Але ж ви не принесли **новий** документ. / Коли вона вперше вместилася на дощечки **нової** гойданки в саду, тієї ж миті страшний холод шугнув їй під самий мозок.*

НОРОВІ СТИЙ (2 вживання), прикметник

Якого важко приборкувати, непокірний, неслухняний (про тварину).

*Валандається доти, доки не виловить її Оксентій десь у корчмі чи в такої самої, як вона, газдиньки, та не порахує їй добре ребра батогом, наче **норовистій** худобині. / І може, волочитимуть **норовисті** коні прив'язане до копит голодне жіноче тіло, а там десь і ворони склюють їй остеклі очі.*

НУТРЯНІЙ Й (1 вживання), прикметник

Який міститься всередині кого-, чого-небудь; внутрішній.

*Лють свою люту і **нутрянний** вогонь свій непогашений топтав.*

О

ОВЕ́ ЧИЙ (2 вживання), прикметник

1. Прикм. до вівця.

*Тепер можна йти плекати ті ненаситні коров'ячі й **овечі** голови та говорити з норовистими бугаями.*

2. Який складається з овець.

*О, свою тодішню нетерплячку за чоловіком зганяла, де могла: в пастівнику, в **овечій** кошарі, в кукурудзинні, на сіні.*

ОДНОКОРІ́ННИЙ (1 вживання), прикметник

*За вичиненими Стринадою кров'янками, лівером та домашніми ковбасами, разом з якими можна було й пальці надгризти, запеченими в печі сальтисонами, залитими білосніжним смальцем сповиваннями, продимленими на запаших сливових дровах шинками, і салом, вимоченим у ропі з трав'яних масел і натертим часником із перчицею, вижницькі комерсанти-жиди присилали в Тисову Рівню не прості **однокінні** упряжки — а цілі фіакри, всередині обкладені навіть посеред літа льодами.*

ОКА́Я ННИЙ (1 вживання), прикметник

Грішний, проклятий.

Воно, **окаянне**, трісне від великого жару — й забулькає несамовито на всю округу.

ОКУПАЦІЙНИЙ (1 вживання), прикметник

Який здійснює режим окупації.

*...УЖЕ ТИСОВА РІВНЯ мовчки змирилася з третім, але таким самим нахабним від початку війни пришестям **окупаційного** війська на свою землю, уже відчитала молитви за трьома забитими насмерть жидами і розгребла руїни спалених ворогом домівок, поприбивала ногами пилюку від розграбованого збіжжя й фуражу, ще раз умилася слізьми від образи й лютості, і тепер рахувала на пальцях, чи це, третє, пришестя буде таким самим недовгим, як два перші, чи тільки коротким, але незмінно жорстоким.*

О ЛЕНЕВИЙ (1 вживання), прикметник

*Але бо й файно є, як стешуть її домашні мисливці **оленеві** роги та ще молодого м'яся на вудження принесуть із полювання!*

ОПІВНІЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Який буває або відбувається опівночі.

Ніби вона ходить **опівнічним** цвинтарем.

ОСІННІЙ (2 вживання), прикметник

Який буває восени; власт. осені.

*Усе, певно, й до сьогодні було б так мирно та добре, якби одного **осіннього** полудня молода таздинька сама не полізла на горище стайні по сінце для теляток. / Та навіщось — як ніколи — вийшла аж за хвіртку, проводжаючи його в холодний **осінній** ранок.*

ОСОБЛІ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Який чимось виділяється серед інших, не такий, як інші, не схожий на інші; незвичайний, винятковий.

*Чоловіки **особливої** бесіди між собою не провадили.*

ОСОРУ́ ЖНИЙ (2 вживання), прикметник

Остогидлий, немилий.

*Вона так само скакала би а хоч із горба на горб, не те що з гілки на гілку, аби лиш не чути тої **осоружної** музики, що надривається за стінами, як скажений пес цяхкотінням. / Петруня заплющує очі — й уже з вікна горища, де вона терebить **осоружну** й неtreбну їй тепер кукурудзу, видно, як уже майже нерухомий Дмитрик у Павловому саду під горіхом з останніх сил намагається бодай трохи звестися на лікті.*

ОСТА́ ННІЙ (6 вживань), прикметник

1. Який завершує собою який-небудь цикл, певну працю і т. ін.

*Андрія від Івановою запрошення роздувало на очах, як роздувається молоком коров'яче вим'я на **останніх** місяцях тільності.*

2. Те саме, що передсмертний.

*Гріх — не уважити **останню** волю того, в кого завтра волі вже не буде ніякої.*

3. Який втрачаючись, вичерпуючись, підходить до кінця.

*Адже після першої ночі молодий заходив у комору, забирав обидва келихи й потрібний йому клав перед себе на стіл, до **останньої** хвилини тримаючи таємницю про честь чи безчестя своєї, як правило, юної дружини. / Петруня заплющує очі — й уже з вікна горища, де вона терebить осоружну й неtreбну їй тепер кукурудзу, видно, як уже майже нерухомий Дмитрик у Павловому саду під горіхом з **останніх** сил намагається бодай трохи звестися на лікті. / Його губи, теплі м'ясисті губи тягнули **останні** соки з її уст, ніби шукали там меду чи, може, навпаки: вливали меду в Теофілу...*

4. Який закінчує собою ряд однорідних предметів, явищ, дій і т. ін.; такий, після якого немає іншого подібного; протилежне перший.

*І коли в Дмитрикові під Кейвановими постолами хруснуло **останнє** ребро — Іван ухопився за голову: а що, як набрехав молодий Чев'ючок?*

ОСЎ ДЛИВИЙ (1 вживання), прикметник

Який виражає, осуд, несхвалення; недобррозичливий (про погляд, очі, жест, слово і т. ін.).

*Теофіла скидає очі догори — і насмішкуватий, **осудливий** погляд Божої Матері змушує колінопреклонну жінку вчинити нечуване (навіть у розумінні найбільшого грішника!) зухвальство: стиснути праву долоню в кулак і пригрозити ним жінці в золотистому німбі сумнівної непорочності, яка зі стіни мовчки засуджує Теофілу, не зазираючи їй у душу.*

П

ПА́ ВЛІВ (2 вживання), прикметник

*Проте, коли до **Павлової** хати навідувався середульший — між Оксентієм і Дмитриком — брат Андрій, Дмитрик щоразу, як би йому не було тяжко, всім тілом, а коли лише головою відвертався до стіни. / Дотепер вони існували якось окремо — дужий-здоровий **Павловий** батіг, який вона лише чула в собі гарячими поштовхами та пульсуванням тягучої чоловічої слини, і оцей зів'ялий Дмитриків пуп'янок, що завжди сумирно й байдуже лежав перед її очима між відбитих ніг, коли Доцька обмивала чи натирала хлопцеве всихаюче тіло.*

ПАТРІАРХА́ ЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Який залишається вірним старим традиціям, відповідає їм.

*А ці два поняття — гонор і честь — для **патріархальної** й надміру забобонної гірської людини важать не менше, ніж маєтки й статки.*

ПАХУ́ ЧИЙ (2 вживання), прикметник

Який має, видає сильний запах.

*Пересохлий, та все ще **пахучий** тютюновий лист податливо хрускає під пальцями. / Коли плаче, забившись у пивниці обличчям у **пахучі** ранети, і надкушує їх, як надкушувала колись несамовиту радість на стайні на сіні.*

ПЕКУ́ ЧИЙ (1 вживання), прикметник

Який надмірно гріє, палить; дуже гарячий, жаркий.

*Та де там пательню — то було так, наче тепер уже крізь неї, як через вушко голки, протягували не нитку — **пекучий** кіл... ніби її тіло намотували навколо стовбура — гостродзьобого, що мисливська піка.*

ПЕРЕДРА́ НІШНІЙ (1 вживання), прикметник

Те саме, що передранковий.

*Навпаки, налюбить-наглядить вночі свого Кирила, аби добре серце мав, коли за плечима зброя, та й випровадить у **передранішній** холод.*

ПЕСТЛІ́ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Який виявляє ласку, любов, ніжність до кого-небудь.

*ПЕТРУНЯ ПРИКЛАДАЄ до набряклих грудей свою "дитинку", сповиту в шовкову матерію, нахилється до її "личка" — й тиха, й **пестлива** мова ледь чутно пливе посутенілою кімнатою із завішаними вікнами.*

ПІ́ ШНІЙ (1 вживання), прикметник

Густий, пушистий.

Куці й завжди боягузливі заячі хвости та спалі додолу колись **пишні** хвости дрохви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука.

ПІ́ЗНІЙ (1 вживання), прикметник

Який діє, мав місце і т. ін. дуже пізно увечері, вночі.

*А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання {{ Флинькання (діал.) — схлипування. }} своєї одиначки... Ой, кувала зозулечка Та й сіла на камінь. Цеї ночі опівночі Буде п... амінь — затуляє в шопі хмільним голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і **пізня** нічна луна розносить сороміцьку весільну співанку по заспаних горбах і долах, налаштуваючи на завтрашній день неозору округу хутора, затихлого на кілька годин для відпочинку.*

ПЛАСКІЙ Й (1 вживання), прикметник

Який не має заглиблень і підвищень на поверхні; з рівною поверхнею.

*ІВАН ВАРВАРЧУК СИДИТЬ на **пласкому** камені перед порогом своєї хати й дивиться, як нічним подвір'ям розливається густе місячне світло.*

ПОВА́ ЖНИЙ (2 вживання), прикметник

Який заслуговує, вартий поваги; який користується повагою.

*Хіба то не є причина для втіхи, що твою доньку-одиначку, доньку-сироту, яка росла без маминої ласки й маминої науки, за жінку бере такий **поважний** газда? / Гаврило — чоловік **поважний**.*

ПО́ ВЕН (1 вживання), прикметник

Який звучить на всю силу; не приглушений, не ослаблений (про звук, голос).

*Бо весільні гості набуваються так, нібито нічого не трапилося, а захмелілі молодиці ріжуть Гаврилове серце без ножа, і не приховуючи, привселюдно насміхаються над розтерзаним ганьбою господарем, нібито навмисно виводячи безсердечну сороміцьку співанку на **повен** голос і на всі гори.*

ПО́ ВНИЙ (4 вживання), прикметник

1. У сполуч. з деякими ім. вживається на означення великої міри вияву дії, ознаки і т. ін.

Начальник місцевих жандармів зітхнув на **повні** груди й заговорив коротко й тривожно, а від того — ще більш незрозуміло:— Мирні політичні стосунки між австрійською короною й Сербією доходять краю. / Кирило глибоко вдихнув і так само на **повні** груди видихнув: — Нас із мамою дотримувати буде Павло з Одокією.

2. Цілком проїнятий, охоплений чим-небудь; сповнений чимсь.

Усе довкіл дихало **повним** життям — лише Маринька то відмирала, то оживала, аж поки не вчула, що в ній самій умерло серце. / **Повні**, настобурчені пипочки здригаються в такт дихання, так, ніби під повівом вранішнього вітру колишуться голівки лісових дзвіночків.

ПОВСЯКЧА СНИЙ (1 вживання), прикметник

Який є, буває, має місце, відбувається і т. ін. постійно, завжди.

Цей єзуїтський за своєю природою закон насильного і **повсякчасного** сорому засвоювався жіночою статтю ще задовго до шлюбу.

ПОДА́ ГЛИВИЙ (2 вживання), прикметник

1. Який легко, без опору піддається дії чого-небудь (про предмети).

Уже вона чує пучками пальців **податливу** м'якість сипучої цвинтарної глини.

2. Який легко піддається впливу (про людину); згідливий, поступливий.

Грицько, не кажучи ні слова, скрутив **податливому** Дмитрикові руки й ноги кінською упряжжю. Й уклав його на підлогу, притиснувши підошовою груди.

ПОКВА́ ПЛИВИЙ (1 вживання), прикметник

Сповнений квапливості; в якому виявляється квапливість; який відбувається, виконується, робиться квапливо, з поспіхом; поквапний.

Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацьки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою сорочкою, у

винятково чоренній темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до **поквапливого**, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й нетривалого — нічного дійства плоті.

ПОКІЙНИЙ (4 вживання), прикметник

Який помер, померлий.

...МИСЛИВСЬКА ХІТЬ ДІСТАЛАСЯ Кирилові від його **покійного** тата, на якого, як побріхували в Тисовій Рівні, звірина йшла сама, а не він ішов на неї. / Можеш мене тут убити, але це я свідчив замість **покійного** Кирила. / Пам'ятаєш, **покійний** ваш тато носив білий кожушок із чорним коміром? / Розказувала колись Гаврилові мама його мами — **покійна** бабуся Калина: вона, малолітня нерозумниця, зачувши, що батько віддає її за сільського вїйта-вдівця з трьома дітьми, бігала довкруг хати, як теля, випущене після зими на пашу, з радісними криками, підскакуваннями та вигойкуваннями: "Віддаюся! Я нарешті віддаюся!"

ПОЛІТІ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Пов'язаний з політикою, з питаннями політики.

Начальник місцевих жандармів зітхнув на повні груди й заговорив коротко й тривожно, а від того — ще більш незрозуміло:— Мирні **політичні** стосунки між австрійською короною й Сербією доходять краю.

ПОЛОТНЯНИЙ (3 вживання), прикметник

1. Прикм. до полотна.

Оксентій витягнув із пазухи **полотняний** згорток, пов'язаний червоною ниткою, і підніс його мало не перед самі Павлові очі.

2. Пошитий, вигот. з полотна.

Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих **полотняних** штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках

*рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед ясновельможним паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці. / Він відвернув **полотняний** фіранок і притулив чоло до шиби.*

ПОПЕРЕ́ ДНІЙ (2 вживання), прикметник

1. Не доведений до кінця, здійснений не до кінця; неостаточний.

*Коли клієнт змінює **попередні** умови свого заповіту, він це також робить у присутності свідків.*

2. Такий, як і був, той самий.

*А тоді його багрове від надмірного хвилювання обличчя набрало спокою й **попередньої** статечності.*

ПОРО́ ЖНІЙ (4 вживання), прикметник

1. Нічим не наповнений, пустий (про посудину, вмістище і т. ін.).

*Та ще з **порожніми** відрами.*

2. Ніким, нічим не зайнятий; вільний.

*ГОЙДАЄ **порожню** хітанку, {{ Хітанка (діал.) — гойданка. }} прив'язану до старезної груші мотуззям, — і груша, немовби натомлена життям людина, покірно й безвідмовно скрипить у такт неспішному своєму коливанню: "гой-да... гой-да".) - Нічим не наповнений, пустий (про посудину, вмістище і т. ін.*

3. Позбавлений змісту, убогий змістом; беззмістовний, пустий.

*А тайна про Дмитрика виявилася **порожнім** звуком.*

4. Без засобів життя.

*— Тебе, Оксентію, з **порожніми** руками не лишу також. / Ще за небіжки Австрії під час щорічного полювання цісарської родини в Бергометі над*

*Сіретом сам ясний престолонаслідник корони Франц-Фердинанд допитувався у Василюниного свекра, ошелешеного від раптових високих запросин і незвично надмірної уваги: як то так його підданий пан Чев'юк уміє ходити на ведмедя — й ні разу не промахнутися, не поранитися, й ні разу не вийти з лісу з **порожніми** руками.*

ПОТАЄМНИЙ (1 вживання), прикметник

Який навмисне приховують від інших, тримають у таємниці; про який ніхто не повинен знати, дізнатися; таємний.

*Із дикими свинями Чев'ючка має свою **потаємну** історію.*

ПОТАЙНІЙ (2 вживання), прикметник

1. Відомий небагатьом або тільки комусь одному.

*Вона ніколи була б і не подумала, що перша-ліпша чоловіча рука — чужа чоловіча рука! — може так легко вжалити раніше неприступне для чужого **потайне** її місце і так нагло підкосити тверду, як думала вона дотепер, жіночу волю.*

2. Який навмисне приховують від інших, тримають у таємниці; таємний.

*Чи загрожує **потайним** коханчикам.*

ПОТВОРНИЙ (1 вживання), прикметник

Який не є нормальним, природним; протиприродний.

***Потворний** страх знову розітнув Мариньчине тіло навіл: живі люди, люди, яких вона знала, люди, які ще вчора віталися з нею, нараз ставали мертвими... ні-ні, вони ще ходили ондечки за її брамою, ще вона з гойданки переговорювалася з ними, а вже перед очима бачила їхню наглу смерть чи близьку напасть.*

ПОХА ПЛИВИЙ (1 вживання), прикметник

Сповнений поспішливості; який свідчить про поспіх, про бажання швидше щось зробити, вчинити і т. ін.; поспішливий.

*Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою сорочкою, у винятково чоренній темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до поквалливого, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно **похапливого** й нетривалого — нічного дійства плоті*

ПРА́ ВИЙ (8 вживань), прикметник

Розташований на тому боці тіла, що протилежний лівому.

*Тимчасом Цютка порівнялася в темряві з Чев'ючкою й ухопила її **правий** лікоть лівою долонею. / Павло із зеленим капелюхом, затиснутим під **правою** пахвою, і заповітом у лівій руці мовчки втиснувся в кабінет і тупцював коло дверей. / Павло нерозуміюче розвів руками, і з-під **правої** пахви у нього випав капелюх. / РОЗЧЕРВОНІЛИЙ ГАВРИЛО із мацюцьким келишком, до половини наповненим горілкою, снує між весільними гостями, одночасно встигаючи давати команду музикам і кухарці, та ще перекинутися словом-другим із гістьми молодого, що якраз всідаються за стіл по **праву** руку від його єдиної радості — від весільної княгині. / А подякувати татові — ось зараз подякує, бо вже береться **правою** рукою за дерев'яний келишок, заздалегідь, як годиться за звичаєм, покладений для цього на стіл самим молодим. / Молодий **правою** рукою бере дерев'яний келишок, вказівним пальцем закриваючи дно, а весільний батько тимчасом наливає в келишок горілку по самі вінця. / Теофіла скидає очі догори — і насмішуватий, осудливий погляд Божої Матері змушує колінопреклонну жінку вчинити нечуване (навіть у розумінні найбільшого грішника!) зухвальство: стиснути **праву** долоню в кулак і пригрозити ним жінці в золотистому німбі сумнівної непорочності, яка зі стіни мовчки засуджує Теофілу, не зазираючи їй у душу. / Отоді черкесові руки раптово розімкнулися — й **права** його долоня, гаряча, мов грань, спочатку завмерла на внутрішній стороні стегна, а далі — небавом, але сміливо поповзла догори.*

Р

РА́ННІЙ (1 вживання), прикметник

Який зацвітає або дозріває раніше за всі інші (про рослини, плоди, овочі).

*Терпкий, як **ранній** агрус у колишньому татовому саду.*

РАПТО́ ВІЙ (5 вживань), прикметник

Який відбувся, настав несподівано, непередбачено.

*А Йванові ноги, ще зранку здорові й прудкі, як в оленя шлюбної пори, позрадницьки нагло м'якли, нібито їх ловив **раптовий** параліч. / **Раптовий** жар обливає Доцьку з голови до ніг і живими, гарячими руками лапає під сорочкою: з-поза стіни літньої кухні — свят-свят-свят! — до неї висувається Дмитрик. / Ще за небіжски Австрії під час щорічного полювання цісарської родини в Бергометі над Сіретом сам ясний престолонаслідник корони Франц-Фердинанд допитувався у Василюка свекра, ошелешеного від **раптових** високих запросин і незвично надмірної уваги: як то так його підданий пан Чев'юк уміє ходити на ведмедя — й ні разу не промахнутися, не поранитися, й ні разу не вийти з лісу з порожніми руками. / А якогось-то разу, перестрівши коло ріки, раптово погладив Мариньчину голову своєю грубою рукою і подивився прямо в очі, відчуваючи, як **раптова** блискавка стинає його чоловічу силу. / Гаврилові від **раптового**, незвичного зворушення сльозяться очі.*

РІВНЯНСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

*Стара **рівнянська** повитуха Марфа щось там шамкотіла беззубим ротом коло колиски, та поїла діточок трав'яними відварами, але годувати грудьми не силувала.*

РІДЕ́ НЬКИЙ (2 вживання), прикметник

Пестл. до рідкий 2, 3, 5—7.

Загладжує милуваннями-любуваннями своє **ріденьке** віно, з яким прийшла в невістки. / Вода стікає тілом долі — і прозора калюжка розростається круг неї, ніби обгороджує кам'яним муром чи просто **ріденьким** тином розтерзану страхом жінку.

РІДНИЙ (3 вживання), прикметник

1. Який має кровну спорідненість, кровний зв'язок із ким-небудь.

Але нечувана сміливість його тихої, забитої страхом його Петруні, неприхований виклик, що кинула вона йому не проханням-наказом: "А ти розпечатай мене, то й будеш знати, чи була я тобі вірною!", розбудив у Йванові таку лють, що він по тому не раз ставав під град водоспаду охолодити вогонь у мозку: міг тоді би вбити а хоч **рідного** батька, якби він у нього був. / Бо ми всі **рідні** брати.

2. В якому народився, виріс хто-небудь або який пов'язаний з чиїмсь місцем народження.

Запах такий свіжий, гострий і **рідний**, що отетеріла Петруня, хрестячись одночасно обома руками, відступає в глиб саду, а далі кричить на все село голосом, що нагадує голос горлиці, пораненої в саме горло.

РОБІТНИЙ (2 вживання), прикметник

Працьовитий.

Тихий і **робітний** Дмитрик, з якого ніколи не чути було зайвого слова, зранку до вечора пантрував коров'ячі ясла та жолоби, не випускаючи з рук вила, лопату чи щітку для чищення худоби. / Отоді проклинав свої ґрунти й худобу, задля яких і оженився на **робітній** та тихій Петруні.

РОЖЕ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Світло-червоний.

*Зморщене личко-ранет холодить Петрунину **рожеву** пипочку — і та вкривається дрібними сирітками.*

РОЗКІШНИЙ (2 вживання), прикметник

Багатий, красивий.

*Василина любить найперше схилитися над здобиччю й усім зором довго потриматися за **розкішну**, але вже збайдужілу красу колишніх володарів лісу, впокорених навіки дробом. / **Розкішні** фіакри, зазвичай призначені для прогулянок маєтного панства, в упряжі з двома гарцьовитими кіньми-зміями, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-сальтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до чернівецьких ресторацій.*

РОЗУ́МНИЙ (3 вживання), прикметник

Який має ясний розум (у 1, 2 знач.).

*Павле, ти **розумний**. / Та й день непоганий, хвала голові й ясному розуму **розумного** чоловіка, подумав про себе доктор. / Петруня до тої справи... ну, тої, яка стрімголов пустила не одного **розумного** чоловіка, цікавості не має, бо не знає, що то таке.*

РОСІЙСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до росіяни і Росія.

*Через рік, коли фронт ходив туди-сюди, як таздинька без чоловіка, **російське** військо тримало тут оборону цілий рік і ще трошки.*

РУМ'Я́НИЙ (1 вживання), прикметник

Який має червонуватий, золотисто-коричневий відтінок (про страви, кулінарні вироби після смаження або випікання).

*А **рум'яні**, ніби присоромлені, шинки й солонини, що їх можна було самими губами їсти, так само обкладені зусібіч кропивою чи льодами, щодуху летіли з*

Чернівців у вантажних вагонах швидкісних потягів до віденських крамниць і ринків, театральних буфетів та в маєтки особливо заможних громадян неозорої Дунайської монархії.

РУМ'ЯНКÓ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Доця поволі обмиває Дмитрика теплою рум'янковою водою, не перестаючи гладити зморщену шкіру.

РУМУ́ НСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до румуни і Румунія.

Образа державного службовця під час виконання ним службових обов'язків за законами Румунської держави карається.

РЯСНІ́ Й (2 вживання), прикметник

1. Багатий, високий (про урожай).

Щось рясний, як ніколи, цього року канупер зійшов.

2. Який складається з крапель або часток, що безперервно падають (про дощ, сльози, піт).

Теофіла несміливо осідала в гарячу воду — й повільні, але рясні сльози стікали по її білому обличчі.

С

САМОРО́ БНИЙ (1 вживання), прикметник

Зроблений власноручно, виготовлений кустарним способом.

Ними підперезана до груші саморобна хітанка.

СВАВІ́ЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Який діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовільний.

*Але тепер слизький гадючий страх звивається в її розпареному купелю лоні — й вкриті дрібними сирітками стегна мимоволі змикаються одне з одним, немовби й справді бороняться від чиєїсь **свавільної** сили.*

СВЕКРЎ ШИН (1 вживання), прикметник

Прикм. до свекруха; належний свекрусі.

*Спочатку згребла сухе листя й повисмикувала торішне бадилля на **свекрушиній** і свекровій могилі.*

СВІ НСЬКИЙ (7 вживань), прикметник

Прикм. до свиня.

*А Доцька дві осені й зими, кусаючи губи від жалю, міняла свіжу **свинську** оболонку на Дмитрикових грудях і плечах; поїла його гарячим молоком із борсуковим салом і золотим коренем та натирала жовтіючу шкіру трав'яними мазями й олією з арніки. / А все на дичину велику: як підріжуть дорогу та вкоротять кулею рило дикому кабанові — вистачає того твердого **свинського** м'яса-сала не на один місяць. / Бо найбільше любить, особливо лютої зими, снувати перед сном по вистеленій грубими **свинськими** шкірами підлозі кімнати-спальні. / Василина м'яко, майже навипиньки, подовгу затримуючи крок, ступає до розстеленого ліжка—й жорстка непідстрижена щетина **свинської** шкіри твердо коле босі її підощви. / Оленина — то вам не грубе **свинське** м'ясо. / Та так і лишився лежати біля задраних догори Павлових постолів із грубої **свинської** шкіри. / Серце йому зараз рвалося, немов ота попечена **свинським** їдлом тонка кишка в Стринадових руках, яку різник щойно викинув у помийне відро.*

СВІЖИЙ (7 вживань), прикметник

1. Який не втратив своїх природних властивостей, своєї якості.

*А Доцька дві осені й зими, кусаючи губи від жалю, міняла **свіжу** свинську оболонку на Дмитрикових грудях і плечах; поїла його гарячим молоком із*

борсуковим салом і золотим коренем та натурала жовтіючу шкіру трав'яними мазями й олією з арніки. / Але нараз різко відсахнулася: мертва Маринька дихає запахом чоловічого тіла, в якому змішалися запахи толоченої отави й соленого поту, стиглих яблук і **свіжого** молока, запах шкірки молодого ягнятка й запах слизького Дмитрикового сім'я, колись розлитого по Петруниних білих стегнах.

2. Нічим не зіпсований, чистий, який постійно або часто оновлюється (про повітря).

Але Доця на мить заплющує очі — й **свіжі** запахи близької смерті змішуються із запахами злежалого Дмитрикового тіла. / Запах такий **свіжий**, гострий і рідний, що отетеріла Петруня, хрестячись одночасно обома руками, відступає в глиб саду, а далі кричить на все село голосом, що нагадує голос горлиці, пораненої в саме горло.

3. Який недавно або тільки що виник, з'явився; який недавно або тільки що зробили.

Потім підрихтувала з боків **свіжий** Настунин гріб. / Садила **свіжий** барвінок на Дмитриковім гробу. / ЙОЙ, ПЕТРУНЮ, ЩО ЦЕ? — лякається Дмитрик, розгладжуючи білу жіночу сорочку зі **свіжими** слідами крові, а Петруня грає до нього очима — мало не сміється, та тулиться всім тілом, шукаючи гарячою рукою голі його груди.

СВІЖОТЄ САНІЙ (1 вживання), прикметник

Який недавно або тільки що обтесали.

Вже нудить від запаху живиці на вінку і **свіжотесаного** хреста в сінях.

СВІТОВІЙ Й (1 вживання), прикметник

Стос. до світу.

*Всі чоловіки, народжені від 1 січня 1872 по 31 грудня 1895 років зобов'язані виконати свій цивільний обов'язок і записатися в ландштурм. {{ Ландштурм — австрійські військові формування часів Першої **світової** війни, покликані нести оборону краю на час воєнних дій.*

СВЯТІЙ Й (2 вживання), прикметник

1. Морально чистий, благородний, бездоганний у житті, поведінці тощо.

*Маринька – **свята** душа.*

2. Освячений високою метою.

*Що це **свята** правда!*

СЕ́ КРІВ (2 вживання), прикметник

Прикм. до свекор; належний свекрові.

*І Доці зараз добре видно, як **свекровим** бляшаним дахом раптово скочується вогонь під Дмитрикові ноги. / Спочатку згребла сухе листя й повисмикувала торішнє бадилля на свекрушиній і **свекровій** могилі.*

СЕРДÉ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Добрий, чулий (про людину та її вдачу).

*Він у нас людина **сердечна**. — Урсулеску усміхнувся я кутиком губів.*

СЕРДІ́ ТИЙ (1 вживання), прикметник

Дуже великої сили прояву (про мороз, вітер і т. ін.).

*Та із **сердитого** полум'я батькової хати чомусь вибігають живі-здорові, неушкоджені, до того ж радісні Андрій з Оксентієм і йдуть навприсядки колом довкіл охопленого вогнем Дмитрика.*

СЕРÉ ДНІЙ (1 вживання), прикметник

Який міститься, знаходиться в середині, між двома особами, предметами, смугами і т. ін.; який однаково віддалений від кінців, країв чого-небудь.

*Руками був міцно опертий на коліна, так що розстебнулося два **середні** гудзики сорочки.*

СЕРЕДУ́ ЛЬШИЙ (2 вживання), прикметник

Те саме, що середній.

*А Чев'юків **середульший** син Андрій випадково, але ніс у ніс, перестрів його якраз коло самої жидівської корчми. / Проте, коли до Павлової хати навідувався **середульший** — між Оксентієм і Дмитриком — брат Андрій, Дмитрик щоразу, як би йому не було тяжко, всім тілом, а коли лише головою відвертався до стіни.*

СІ́ ВІЙ (4 вживання), прикметник

1. Який утратив своє забарвлення, став білим, срібlistим (про волосся).

*Так і до **сивого** волосу доходилася. / Чорна злість розривала його груди — аж хотілося її вирвати з себе, ніби перший **сивий** волос із голови.*

2. Сірувато-білий, білястий, білуватий.

*А жменьку **сивого** попелу закопала в своєму саду під грушею. / І тільки луна ліниво відбивала людські голоси у **сиву** мряку далеких шпилів і вершин.*

СИНІ́ВСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до син 1, 2, 7; притаманний, власт. синові.

*А четверта крапля такої самої води — батько — мовчки ходив круг них, подовгу затримуючись за **синівськими** плечима й коротко поплескував кожного по шиї.*

СІ́ НІЙ (2 вживання), прикметник

1. Який має обличчя, шкіру такого кольору (про людину).

І сині його губи більше схожі на товчені сливи.

2. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра — середній між голубим і фіолетовим.

То хоч хай на тому світі цвіте йому синя квітка.

СИПУ́ ЧИЙ (1 вживання), прикметник

Те саме, що сипкий.

Уже вона чує пучками пальців податливу м'якість сипучої цвинтарної глини.

СІ́ ТИЙ (1 вживання), прикметник

Який не відчуває голоду, наївся.

Але на перший клич батька всі четверо чоловіків обійдуть-облазять близькі й далекі довколишні гори-доли, щоб вернутися домів утомленими й ситими.

СІЛЬСЬКІЙ (7 вживань), прикметник

1. Який живе, працює у селі.

Я письменний, — відповідав на те сільський писар, намагаючись якомога дужче вирівняти поламану спину, що йому, проте, не вдавалося, бо Йоган скривився від болю, ніби з'їв кислцю. / Проте Гаврило Дячук чесног сільського різника Михайла Стринади сьогодні не згадував навіть про себе. / Розказувала колись Гаврилові мама його мами — покійна бабця Калина: вона, малолітня нерозумниця, зачувши, що батько віддає її за сільського війта-вдівця з трьома дітьми, бігала докруз хати, як теля, випущене після зими на пашу, з радісними криками, підскакуваннями та вигойкуваннями: "Віддаюся! Я нарешті віддаюся! / Сільські чоловіки без команди обступили їх тісним півколом, повідсувавши бабів подалік та тихцем перешіптуючись між собою.

2. Власт. селу, жителям села.

Лиш поволі вставала курява на сільському гостинцеві від квапливих людських ніг, покликаних несподіваним дзвоном до церкви. / (...А Теофіла видивляла всі свої очі на сільському гостинцеві, де ще не раз стовпом ставала курява під копитами чужих коней.

3. Який міститься на території села.

...ТЕОФІЛА З СЕСТРОЮ Анною підгортала в городі картоплю, трійко її старшеньких хлопчиків — Амбросій, Маковій і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли на безмовній сільській дорозі закурило пилугою з-під численних кінських копит, а довколишня тиша заповнилася багатоголосим чужим шварготінням.

СІРИЙ (1 вживання), прикметник

Із шерстю, що має барву попелу (про тварин).

Куці й завжди боягузливі заячі хвости та спалі додолю колись пишні хвости дрохви, глухарки чи тетерки укупі із змарнілим пір'ячком рябчика чи сірої куріпки лоскочуть схололі ноги королівської здобичі — дикої кішки, вовка чи борсука.

СКАЖЕ НИЙ (1 вживання), прикметник

Хворий на сказ; який сказився.

Вона так само скакала би а хоч із горба на горб, не те що з гілки на гілку, аби лиш не чути тої осоружної музики, що надривається за стінами, як скажений пес цяхкотінням.

СКÓ РИЙ (1 вживання), прикметник

Який повинен з'явитися, відбутися, статися через короткий проміжок часу, незабаром.

*І з тієї хвилини все запалало в руках нещасної жінки, що окрім, як про **скору** свою кончину, не могла думати ні про що інше: ні дітей, ні людський осуд, ні про гріх, ні про совість.*

СКУПІЙ Й (1 вживання), прикметник

Стриманий, слабкий у своєму вияві.

*ОДОКІЯ, А ПО-ДОМАШНЬОМУ Доця, — вінчана жінка старшого Чев'юкового сина Павла — четверту дитину носила так тяжко, що сам свекор Кирило, м'який серцем, але **скупий** язиком, був змушений втрутитися в справу, яка в Тисовій Рівні ніколи не вважалася делікатною, оскільки не мала нічого спільного зі справами чоловічими.*

СЛАБІЙ Й (1 вживання), прикметник

Хворий, недужий.

Слабий чоловік.

СЛАБО́ НЬКИЙ (1 вживання), діалектний прикметник

Слабенький.

*А Дмитрик, який він не був **слабонький**, а сам сказав: "Тату... простіть мене... подаруйте мені цю провину, тату... але я буду вмирати в Павла.*

СЛИЗЬКІЙ Й (2 вживання), прикметник

1. Дуже гладкий, який майже не утворює тертя, на якому важко втриматися, встояти; який ледве утримує на собі кого-, що-небудь; ковзкий.

*Але нараз різко відсахнулася: мертва Маринька дихає запахом чоловічого тіла, в якому змішалися запахи толоченої отави й соленого поту, стиглих яблук і свіжого молока, запах шкірки молодого ягнятка й запах **слизького** Дмитрикового сім'я, колись розлитого по Петруниних білих стегнах.*

2. У якому приховане щось небезпечне, двозначне, сумнівне і т. ін.

*Але тепер **слизький** гадючий страх зивається в її розпареному купелю лоні — й вкриті дрібними сирітками стегна мимоволі змикаються одне з одним, немовби й справді бороняться від чиєїсь свавільної сили.*

СЛШІЙ Й (2 вживання), прикметник

1. Який не помічає, не розуміє того, що відбувається навколо; нездатний правильно оцінити, осягнути що-небудь.

*Ти **сліпа**, що невістка нидіє на очах, а слова не скаже?*

2. Який не має розумних підстав (про почуття, переживання і т. ін.).

***Сліпа** і безпам'ятна ревність.*

СЛУЖБО́ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Стос. до служби (у 2 знач.).

*Образа державного службовця під час виконання ним **службових** обов'язків за законами Румунської держави карається.*

СМАЧНІЙ Й (4 вживання), прикметник

1. Приємний на смак.

*Ох, же ж і **смачна** червонецька, аж бурячкова, буженина з річного оленя! / Інакше свіжина буде не така **смачна**, якщо не догодиш м'ясареві.*

2. Який дає задоволення (не про їжу).

*Петруня повільно й ліниво підводиться з лежанки — і **смачний** запах наново тертої отави б'є в ніздрі двом збентеженим коханцям. / Вдихати **смачний** буковий димок.*

СМЕРДЮ́ ЧІЙ (1 вживання), прикметник

Який має неприємний, поганий запах; сморідний.

*Та лиш **смердючий** дим ітиме з вашого нечистого тіла.*

СМЕРТÉ ЛЬНИЙ (2 вживання), прикметник

Який досяг найвищого ступеня свого вияву; надзвичайно сильний.

Це був смертельний холод, укупі зі смертельним страхом.

СМІЛІ ВІЙ (1 вживання), прикметник

Сміливе ранкове сонечко крізь лист пробивається в затінок прохолодного зночі саду.

СОБА́ ЧИЙ (1 вживання), прикметник

Власт. собаці; такий як у собаки.

Ні собачого гавкоту.

СОВІ́ НИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до сова.

Постоїть отак, подивиться, подумки накинє на плечі гарячий лисячий хвіст, ущипне совиний чуб чи пугачевий дзьоб, попестить очима рябчика, подумає, як добре бути людиною, а не звіриною, якій будь-якої хвилини можна вкоротити віку, і лише після того береться до своєї жіночої роботи.

СОЛÓ ДКІЙ (1 вживання), прикметник

Сповнений достатку, щастя, радості, задоволення; щасливий.

Ще коли б у неї такі невістки були, як сини її солодкі!

СÓ ННИЙ (3 вживання), прикметник

1. Який спить, перебуває у стані сну.

ДМИТРИКУ... ЧУЄШ, ДМИТРИКУ... — торсала за плечі сонного хлопця.

2. Власт. тому або який буває в того, хто спить.

*Одне дитинятко, розбуджене різким рухом, нараз закліпало **сонними** очима й завовтузилося, намагаючись виборсатися з-під покривала.*

3. Охоплений сном; у якому всі сплять.

*Далекий, давно забутий Кириловий запах проривається чи то крізь траву з-під хітанки... чи випливає із **сонної** хати, де, певно, додивляє сон богодуха жінка, яка навіть тепер, поморщена і згорблена, чорна, ніби земля, не дає спокою старіючому Олексі Німому.*

СПІЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Який здійснюється, проводиться і т. ін. разом із ким-небудь.

Чи раді, що Гаврило не перечив робити спільне весілля, бо нащо то двічі витрачатися, як можна зробити по-людськи одну забаву, та таку, якої світ не видів? / ОДОКІЯ, А ПО-ДОМАШНЬОМУ Доця, — вінчана жінка старшого Чев'юкового сина Павла — четверту дитину носила так тяжко, що сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу, яка в Тисовій Рівні ніколи не вважалася делікатною, оскільки не мала нічого спільного зі справами чоловічими.

СПРА́ ВЖНІЙ (1 вживання), прикметник

Який відповідає певним вимогам, який є досконалістю, взірцем, ідеалом чого-небудь.

*В її голосі одночасно було стільки зневаги й зверхності, відчаю й неприхованого торжества, а у небачено розквітлому тілі — **справжньої** жіночої сили, що Варварчукові зробилося млісно.*

СПРА́ ГЛІЙ (1 вживання), прикметник

Який виражає пристрасть, сильне почуття; гарячий.

*Бо як тільки за ними заскрипіли завіси дверей і стодола вкрилася напівмороком, із чорного чужинця-гвалтівника зробився звичайний чоловік, так само **спраглий***

ласки, як спрагла в нічних своїх снах Теофіла після кількарічної розлуки з Грицьком.

СПРІ́ТНИЙ (1 вживання), прикметник

Швидкий, вправний у роботі, діях (про людину); меткий, моторний.

*Тремтлива тінь її тріпотіла над Кирилом, як у великій радості, й хіба що лише не розпластувалася під **спритним** чоловічим тілом.*

СРІ́БНИЙ (1 вживання), прикметник

Зробл. із срібла або покритий, оздоблений сріблом.

*...ТОДОР УРСУЛЕСКУ, високий худий чоловік у випрасуваному чорному костюмі, в білій сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши **срібний** ланцюжок за праве вухо.*

СТАРÉЗНИЙ (1 вживання), прикметник

Який дуже давно народився, з явився, почав рости (про тварин, рослини).

*ГОЙДАЄ порожню хітанку, {{ Хітанка (діал.) — гойданка. }} прив'язану до **старезної** груші мотуззям, — і груша, немовби натомлена життям людина, покірною й безвідмовно скрипить у такт неспішному своєму коливанню: "гой-да... гой-да".*

СТАРІ́Й (10 вживань), прикметник

1. Уживається на позначення батьків на відміну від дітей у сполуч. з ім'ям, прізвищем, прізвиською і т. ін..

***Старі** Чев'юки живуть через дорогу від Павла. / Аж його неспішності позаздрив **старий**, вічно заклопотаний і у вічних роботах Чев'юк.*

2. Який прожив багато років, який досяг старості; протилежне молодий.

*Ананій довго дивився на молодого цісаревича, ніби вагався, чи казати йому, чи ні, те, що думав **старий** мисливець. / **Стара** рівнянська повитуха Марфа щось там шамкотіла беззубим ротом коло колиски, та поїла діточок трав'яними відварами, але годувати грудьми не силувала. / Але одна давня думка не дає спати Олексі й потепер: чому ця богодуха **стара** діва Маринька не сказала напередодні Німому не йти з Кирилом на полювання?! / Якби Говдя міг говорити, він би пошкрібся у вікно до **старої** Мариньки і запитав би її, що вона мала до його Кирила?*

3. Який має людина похилого віку.

*Почорнілий ураз, батько молодої стоїть, розіп'ятий двома розірваними полотнинами сорочки з розведеними у два боки руками, і чорна хмара небаченої ганьби накриває його не **стару** ще голову хвилию миттєво помутнілого розуму.*

4. Який довго був у вжитку, став ветхим, іноді навіть непридатним для користування; протилежне новий.

*Вона довго гладить **старе** полотно руками, як гарячою праскою. / Зірветься на ноги до схід сонця а хоч улітку, а хоч узимку, плесне непочатої води в заспане обличчя, пожує зірваний вишневий лист, стебельце м'яти чи роздушить у роті примерзлі ягоди калини — та й тихо всядеться на гойданку, незмінно застеливши її перед тим **старою** вовняною хусткою. / Під стіною, коло постелі, прив'язана до сволока, повільно гойдалася **стара** колиска.*

СТАРОСВІТСЬКИЙ (2 вживання), прикметник

Який був поширений, прийнятний і т. ін. у старі часи; старовинний.

*Адже **старосвітський** гуцульський звичай приписував: наступного дня після першої шлюбної ночі, в присутності всіх весільних гостей старший весільний батько оголошує почесний тост молодого. / В розгойданій **старосвітській** колисці, потемнілій від часу, подекуди поточеній шашелем, на Кейвана соніло двійко діточок.*

СТА́ РШЕНЬКИЙ (2 вживання), прикметник

Пестл. до старший.

*...ТЕОФІЛА З СЕСТРОЮ Анною підгортала в городі картоплю, трійко її **старшеньких** хлопчиків — Амбросій, Маковії і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли на безмовній сільській дорозі закурило пилугою з-під численних кінських копит, а довколишня тиша заповнилася багатоголосим чужим шварготінням. / А **старшенький**, Амбросій, вхопив його за руки: — Убивайте і нас із ними, тату.*

СТА́РШИЙ (8 вживань), прикметник

1. Який стоїть вище за званням, посадою, чином, службовим становищем у порівнянні з ким-небудь.

*Але відтоді, як Доцька навмисне обходила Дмитрика, наче рідного, дужче не злюбила **старшу** невістку. / Адже старосвітський гуцульський звичай приписував: наступного дня після першої шлюбної ночі, в присутності всіх весільних гостей **старший** весільний батько оголошує почесний тост молодого. / Поки не виповів правду **старшій** Чев'юковій невістці Одокійці.*

2. Який прожив більше років, ніж інші; більший за віком серед кого-небудь; протилежне молодший.

*Що **старший** молодий від молодої вдвоє і ще трошки, то правда. / Його біла — як сніг — Теофіла стояла посеред хати, стискаючи руку **старшого** сина. / Нарешті, втомившись від побоїв, Грицько сів на припічку й притягнув до себе **старшого** сина. / Побіліла на вишневий цвіт Анна дрижала позаду **старшої** сестри, намагаючись затулити груди, її засмаглі руки також тремтіли — і від того вся вона скидалася на перелякану пташку. / Його побратим, намотавши на руку жіночу косу, що батогом випала з-під хустки, заштовхував **старшу** сестру в прочинені двері стодоли.*

СТАТÉ ЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Розсудливо-серйозний, розважливий у вчинках; з позитивними якостями (про людину); поважний.

*Так що молода хай тішиться, що їй дістався газдовитий та **статечний** чоловік, а не якийсь помело.*

СТА́ТНИЙ (1 вживання), прикметник

Стрункий, з гарною, пропорційно складеною фігурою.

*Якби Теофіла не була така **статна**... якби мала бляклі очі й усохлу пазуху... якби була боронила, а не розгортала своє тіло...*

СТІ́ГЛИЙ (1 вживання), прикметник

Який став спілим, дозрілим (про фрукти, овочі, злаки і т. ін.).

*Але нараз різко відсахнулася: мертва Маринька дихає запахом чоловічого тіла, в якому змішалися запахи толоченої отави й соленого поту, **стиглих** яблук і свіжого молока, запах шкірки молодого ягнятка й запах слизького Дмитрикового сім'я, колись розлитого по Петруниних білих стегнах.*

СТОРО́НСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Який прийшов, з'явився і т. ін. з іншого місця, іншої місцевості тощо.

Сторонські гості особливо гамірні, веселі.

СТРИНА́ДОВИЙ (1 вживання), прикметник

*Серце йому зараз рвалося, немов ота попечена свинським їдлом тонка кишка в **Стринадових** руках, яку різник щойно викинув у помийне відро.*

СУВÓРИЙ (1 вживання), прикметник

Який не припускає відхилень від прийнятих норм, правил.

Жодного разу не обдивлялася себе так пильно, як тепер: заважав привитий із колиски сором, який, окрім багатьох інших приписів та незліченних забобонів,

диктував один особливо **суворий** і неухильний припис для будь-якої тутешньої жінки.

СУМНІЙ (2 вживання), прикметник

Який виражає сум, журбу; власт. людині, яка сумує.

*І чи то від болю, чи просто так надовго заплющує **сумні** свої очі. / Дивиться на тата очима не веселими, але й не **сумними** — і ніби що хоче йому сказати.*

СУМНІВНИЙ (1 вживання), прикметник

Який викликає сумнів щодо своєї істинності, вірогідності.

*Теофіла скидає очі догори — і насмішуватий, осудливий погляд Божої Матері змушує колінопреклонну жінку вчинити нечуване (навіть у розумінні найбільшого грішника!) зухвальство: стиснути праву долоню в кулак і пригрозити ним жінці в золотистому німбі **сумнівної** непорочності, яка зі стіни мовчки засуджує Теофілу, не зазираючи їй у душу.*

СУСІДНІЙ (2 вживання), прикметник

Розташований поруч, поблизу кого-, чого-небудь.

*РОЗПЛАСТАНОГО У ВОДІ брата Дмитрика під жидівським млином знайшов... брат Андрій, вертаючи над ранок із **сусіднього** села від молодиці. / А кризь відхилені двері із **сусідньої** кімнати посопують та плямкають губами діти.*

СЬОГО ДНІШНІЙ (3 вживання), прикметник

Який існує, відбувається сьогодні, зараз, стосується нинішнього дня.

*А вже який йому гонор робить **сьогоднішня** молода! / (Насправді келишок має простий, але водночас бездоганно винахідливий секрет, від розкритої таємниці якого залежить майбутнє **сьогоднішньої** княгині. / На людях підтверджена*

молодим честь його дружини підтверджує не стільки гонор сьогоднішньої молодої, скільки гордість і честь її батьків.

Т

ТАЄМНИЙ (1 вживання), прикметник

Який навмисне приховують від інших, відомий небагатьом або тільки кому-небудь одному.

Таємним.

ТВЕРДІЙ (3 вживання), прикметник

1. Який важко піддається стискуванню, згинанню, різанню тощо; протилежне м'який.

*А все на дичину велику: як підріжуть дорогу та вкоротять кулею рило дикому кабанові — вистачає того **твердого** свинського м'яса-сала не на один місяць.*

2. Непохитний, духовно сильний, зі стійкими переконаннями (про людину).

*Свекор у неї хоч і був **твердий** дуже, але ніколи не давав зобидити невісток.*

3. Який має велику силу або свідчить про неї (про частини організму людини або тварини).

*І **твердий** кулак таки поволі м'якне, але не розправляється.*

ТЕАТРА́ЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Пов'язаний з театром, його діяльністю, присвячений театру.

*А рум'яні, ніби присоромлені, шинки й солонини, що їх можна було самими губами їсти, так само обкладені зусібіч кропивою чи льодами, щодуху летіли з Чернівців у вантажних вагонах швидкісних потягів до віденських крамниць і ринків, **театральних** буфетів та в маєтки особливо заможних громадян неозорої Дунайської монархії.*

ТЕНДІТНИЙ (1 вживання), прикметник

Приємний на вигляд завдяки тонким рисам, досконалій формі; витончений.

Бо тендітна її постать залишається так само нерухомою в проїмі дверей стодоли.

ТЕПЕ РІШНІЙ (4 вживання), прикметник

1. Який живе тепер, у сучасний мовцеві період.

Ти, Андрію, також дай раду своїм теперішнім дітям та ще трохи дітей зробиш.

2. Який є, існує, відбувається зараз, у момент мовлення; нинішній.

Ні за Кирила, ні за теперішню свою видючість не винна. / Чи минулий страх сильніший за теперішню радість? / Чи то лінувалися від учорашньої воєнної втоми й теперішньої раптової млості, чи вже й не могли встати з-за столу».

ТЕ ПЛІЙ (7 вживань), прикметник

1. Який має досить високу температуру; середній між гарячим і холодним.

Доця поволі обмиває Дмитрика теплою рум'янковою водою, не перестаючи гладити зморщену шкіру.

2. Який добре зберігає тепло, наповнений теплом (про приміщення).

Нетутешня змора й тиша висить над Тисовою Рівнею й над їхньою теплою хатою. / Так що ломіть ноги домів, поки ще ніч, поки ще жінка в теплій постелі крутиться, — приказувала Фіра, одночасно штурхаючи Йвана надвір за плечі.

3. З досить високою температурою повітря.

*ЗИМА БУДЕ ТЕПЛА. / Тепла зима ніколи не є на добре. / Тривога ссе її погід груди... так, певно, ссе дитина мамині цицьки... щось таке недобре звивається за пазухою, ніби гадина на **теплій** літній стежці.*

4. Який має тепло, властиве живому організму.

*Його губи, **теплі** м'ясисті губи тягнули останні соки з її уст, ніби шукали там меду чи, може, навпаки: вливали меду в Теофілу...*

ТЕРПКІЙ Й (2 вживання), прикметник

Який викликає відчуття стягування в роті (про смак деяких плодів, вин тощо).

*Деренівка була децю **терпкою**, однак доктор того не завважив і налив собі другу. / **Терпкий**, як ранній агрус у колишньому татовому саду.*

ТІ ХИЙ (5 вживань), прикметник

1. Який звичайно не проявляє різко або бурхливо своїх почуттів; спокійний, лагідний.

***Тихий** і робітний Дмитрик, з якого ніколи не чути було зайвого слова, зранку до вечора пантрував коров'ячі ясла та жолоби, не випускаючи з рук вила, лопату чи щітку для чищення худоби. / Добрий такий та **тихий**.*

2. Який виражає спокій, лагідність.

*ПЕТРУНЯ ПРИКЛАДАЄ до набряклих грудей свою "дитинку", сповиту в шовкову матерію, нахилється до її "личка" — й **тиха**, й нестлива мова ледь чутно пливе посутенілою кімнатою із завішаними вікнами. / Отоді проклинав свої ґрунти й худобу, задля яких і оженився на робітній та **тихий** Петруні. / Але нечувана сміливість його **тихої**, забитої страхом його Петруні, неприхований виклик, що кинула вона йому не проханням-наказом: "А ти розпечатай мене, то й будеш знати, чи була я тобі вірною!", розбудив у Йванові таку лють, що він по тому не раз ставав під град водоспаду*

охолодити вогонь у мозку: міг тоді би вбити а хоч рідного батька, якби він у нього був.

ТІСНІЙ Й (1 вживання), прикметник

Не досить просторий для вміщення чого-небудь, розташування когось.

*Сільські чоловіки без команди обступили їх **тісним** півколом, повідсувавши бабів подалік та тихцем перешіптуючись між собою.*

ТОДІШІЙ (1 вживання), прикметник

Такий, яким хто-небудь був або що-небудь було раніше, в певний момент чи період в минулому.

*О, свою **тодішню** нетерплячку за чоловіком зганяла, де могла: в пастівнику, в овечій кошарі, в кукурудзинні, на сіні.*

ТОНКІЙ Й (8 вживань), прикметник

1. Не повний, вузький у кості (про людину, її стан, частини тіла).

*...ТОДОР УРСУЛЕСКУ, високий худий чоловік у випрасуваному чорному костюмі, в білій сорочці, з метеликом під **тонкою** шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо. / Густе кучеряве волосся вилося йому з-під легкої шапки-кубанки, а **тонкий** стан був підперезаний широким шкіряним паском поверх довгого темно-синього суконного строю без гудзиків, схожого на халат, бурку або кунтуш.*

2. Який має невелику, незначну товщину; протилежне товстий (у 1 знач.).

*І Тодор Урсулеску з **тонкою** папкою паперів швиденько зник за широкими дверима в кінці довгого вузького коридору, випровадивши перед тим Павла із кабінету. / Видиш, яка **тонка** селезінка в свині? — каже Михайло Стринада, трусячи перед очима господаря паруючими тельбухами. / Серце йому зараз*

*рвалося, немов ота попечена свинським їдлом **тонка** кишка в Стринадових руках, яку різник щойно викинув у помийне відро.*

3. Який має невеликий, незначний діаметр поперечного перерізу, малий в обхваті; протилежне товстий (у 2 знач.).

*Дячук переймає келих біля самих губів, на radoщах обхоплює його цілою долонею — і відпущене рукою молодого дно несподівано проривається **тонкою**, але безперервною цівкою горілки так, як раптово проривається небо в час літнього короткочасного дощу-раптівки.*

4. Високий за звучанням (про голос, звук).

*А в сусідському обійсті заклично ігагікає збуджений чийось запахом лошак, ніби змагається з **тонким** і надокучливим блянням овечки, випущеної до схід сонця на пашу.*

5. Не густий, з невеликою щільністю, прозорий.

*Лиш довгий вогненний хвіст тонко потягнувся за Чев'юками — та й розтанув чи то над Бозною, чи над Бочковом, повившись у небо **тонким** білим пасмом туману.*

ТОРІШНІЙ (3 вживання), прикметник

Який зберігся, залишився від минулого року.

*А на суботу за їжу гризоти не мала ніколи: величкий кус пожовклої **торішньої** солонини, дві-три головки літнього часнику, два кулаки полонинської бринзи, бараболяна кулеша, десяток-два бараболі сирої. / А дитяча голова — з **торішнього** жовтого ранета. / Спочатку згребла сухе листя й повисмикувала **торішнє** бадилля на свекрушиній і свекровій могилі.*

ТРЕМТЛІЙ ВІЙ (4 вживання), прикметник

1. Який нервово, від хвилювання, холоду тощо здригається, рухається.

*Оцю, за Іванцевою колибою, де зараз Кирило розпинає її гарячими руками, ніби й справді хоче вийняти з грудей серце, як не раз виймає із гнізд **тремтливих** сліпих пташенят. / **Тремтливий**, а все ж стиснутий чи то з відчаю, чи з лютості кулак тремтить перед Теофілиними очима й очима Матері Божої. / Та так відкрито, так згідливо й жагуче, що навіть черкес з несподіванки на мить одірвався від неї, щоб потім припасти, дрижачи, до **тремтливого** й вологого, ніби щойно скупаного, лона. / **Тремтлива** тінь її тріпотіла над Кирилом, як у великій радості, й хіба що лише не розпластувалася під спиритним чоловічим тілом.*

ТУГІШИЙ (1 вживання), прикметник

*Думала зіллям витравити з себе чорне сім'я... із стайні стрибала... тяжке піднімала... а туге її черево ставало **тугішим** і круглішим.*

ТУТІШНІЙ (2 вживання), прикметник

1. Який мешкає або працює в даному місці.

*Жодного разу не обдивлялася себе так пильно, як тепер: заважав привитий із колиски сором, який, окрім багатьох інших приписів та незліченних забобонів, диктував один особливо суворий і неухильний припис для будь-якої **тутешньої** жінки.*

2. Наявний у даному місці, характерний для даного місця; місцевий.

*Так зазвичай у кожному **тутешньому** селі повідомляли про пожежу, а отже, необхідність господарям-чоловікам брати порожні відра та лопати й чимдуж бігти туди, звідки валить дим.*

У

УСЕВІ ДЮЩИЙ (1 вживання), прикметник

Який здатний усе бачити, помічати; пильний.

*Бог **усевидющий**.*

УСМІХНЕНИЙ (2 вживання), прикметник

1. Який усміхається, усміхнувся.

А там усміхнений, молодий і здоровий Дмитрик сміється до неї такими чистими й нестямними очима, що Петруня знову туляється губами до його "дитини"-сорочки, закусуючи до болю зуби, щоб не закричати.

2. З усмішкою, який криє в собі усмішку.

ГРИЦЬКО ЗАПЛЮЩУЄ очі — й одразу звідкись із чорної темряви випливає до нього усміхнене обличчя ще не зовсім старого Кирила Чев'юка.

УЧОРА́ ШНІЙ (2 вживання), прикметник

Який був, стався, відбувався в недалекому минулому, не так давно.

Чи то лінувалися від учораинької воєнної втоми й теперішньої раптової млості, чи вже й не могли встати з-за столу. / Так би й просидів Варварчук у жида до передрання, аж корчмарева жінка Фіра мусила силою виштурхувати за поріг учораинього цісарського стрільця, аби нарешті показався на очі домашнім.

Ф

ФА́ ЙНИЙ (1 вживання), діалектний прикметник

Гарний.

Ви, файні Йванку, не з полювання вернулися, а з війни.

Х

ХІ́ ТРИЙ (2 вживання), прикметник

1. Який для досягнення чого-небудь діє непрямыми, обманними шляхами; підступний, лукавий.

*А розказати навіть вам не вмю, — відповідав **хитрий** Ананій, втішаючись короткочасною і єдиною своєю вищістю над престолонаслідником.*

2. Замаскований, прихований.

*Той, хто перший придумав цей **хитрий** у своїй бездоганності келишок, очевидно, був великим майстром інтриги й фантазії.*

ХИТРУВА́ ТИЙ (1 вживання), прикметник

Який виражає певну хитрість або свідчить про неї (про очі. погляд, обличчя і т. ін.).

*Але його усмішка, як здалося Павлові, була **хитруватою**.*

ХМІЛЬНІЙ Й (1 вживання), прикметник

Власт. тому, хто перебуває в такому стані.

*А він тоді зм'якнув серцем від жалісливого флинькання {{ Флинькання (діал.) — схлипування. }} своєї одиначки... Ой, кувала зозулечка Та й сіла на камінь. Цеї ночі опівночі Буде п... амінь — затягує в шопі **хмільним** голосом хтось із невтихомирених щедрим частуванням гостей, і пізня нічна луна розносить сороміцьку весільну співанку по заспаних горбах і долах, налаштувуючи на завтрашній день неозору округу хутора, затихлого на кілька годин для відпочинку.*

ХАЗЯЙНОВІ́ ТИЙ (1 вживання), прикметник

Який добре веде господарство, піклується про нього.

*Радше навпаки, **хазяйновиті** — безперешкодні — чоловікові домагання породжували мовчазну, добре приховувану відразу й непоказний спротив.*

ХУДІ́Й Й (1 вживання), прикметник

Який має виснажене, тонке, сухорляве тіло.

...ТОДОР УРСУЛЕСКУ, високий **худий** чоловік у випрасуваному чорному костюмі, в білій сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо.

ХУДІЙ-ХУДЮ СІНЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Дуже виснажений у сполученнях-повторах

Худих-худюських і перебитих, як сухе ломаччя.

ХОЛО́ ДНІЙ (6 вживань), прикметник

1. Позбавлений тепла, який викликає відчуття холоду.

*Лиш не віддай мене знов у руки того звіра, — раптово схлипує хлопцеві в груди, і він чує, як **холодна** її сльоза котиться його гарячим тілом. / Блиск її великих очей **холодний** і моторошний. / По тому вона вчула, як гострі й **холодні** зашпори заходять у ноги, як безвольними робляться руки. / Закривається Доцька руками — а ті гостролезі язики облизують її **холодне** від жаху тіло. / І навіть пара з уст, донедавна німих, а тепер — роздертих невимовною втіхою, вилася попід **холодний** дах, як димок від щойно розпаленого вогнища.*

2. Який характеризується низькою температурою повітря (про клімат, погоду)

*Сад іще не блистів росою, хоча трава була **холодна** від вологи. / Та навіщось — як ніколи — вийшла аж за хвіртку, проводжаючи його в **холодний** осінній ранок.*

ХРИПКІЙ Й (1 вживання), прикметник

Про сиплий людський голос, мовлення.

*Розмахував руками, виривав з горла несамовито **хрипкі** звуки або намагався плакати.*

ХРА́ МОВИЙ (2 вживання), прикметник

Стос. до храму (у 2 знач.).

*На набутку {{ Набуток (діал.) — веселоці, як-то весілля, **храмове** свято і т.і. }} від неї не відходить і до танцю з чужими чоловіками не дозволяє. / А на літнього Йвана Купала Варварчук згідливим голосом запросив двох Чев'юків — Андрія й Дмитрика — та ще свого товариша з війни Григорія Кейвана на **храмове** свято.*

ХРИСТІЯ́НСЬКИЙ (2 вживання), прикметник

Стос. до християнства.

*Вона **християнська** дитина. / І Петруня безмовними словами звертається до свого серця, як колись зверталася до свого **християнського** Бога.*

ХРИСТО́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Такий, як у Христа, власт. Христові.

*Але четверта за рахунком її тяж була **христовою** мукою: крім води і яблук, Доцька не могла їсти нічого.*

Ц

ЦВІ́НТАРНИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до цвинтар.

*Уже вона чує пучками пальців податливу м'якість сипучої **цвинтарної** глини.*

ЦИВІ́ЛЬНИЙ (1 вживання), прикметник

Який стосується правових відносин громадян між собою і з державними органами та організаціями.

*Всі чоловіки, народжені від 1 січня 1872 по 31 грудня 1895 років зобов'язані виконати свій **цивільний** обов'язок і записатися в ландштурм. {{ Ландштурм*

— австрійські військові формування часів Першої світової війни, покликані нести оборону краю на час воєнних дій.

ЦИГАНСЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Узвичаєний у циган (про одяг, прикраси).

*Та й пішла в темінь, наче привид, без "будь здоров", фойдаючи на всі боки широкою — майже **циганською** — спідницею.*

ЦІЛИЙ (7 вживань), прикметник

1. Не пошкоджений, не попсований, не зруйнований (про предмети).

*Скільки в цих краях поломалося людських язиків, а скільки їх почервоніло чи спухло від бесід про **цілий** чи дірявий весільний келишок! / Для цього, за звичаєм, у коморі батька біля **цілого** стояв іще один келишок, дерев'яне дно якого мало невидимий для ока отвір.*

2. Означає вищий ступінь виявлення якості, стану і т. ін.

*Дячук переймає келих біля самих губів, на radoщах обхоплює його **цілою** долонею — і відпущене рукою молодого дно несподівано проривається тонкою, але безперервною цівкою горілки так, як раптово проривається небо в час літнього короткочасного дощу-раптівки. / Бо Ананій Чев'юк, Кириловий батько, мисливець був знаменитий на **цілий** їхній край, а може, й далі.*

3. Весь від початку до кінця (про певний проміжок часу).

*І відбивається вона **цілу** ніч від пожеару, як від нападника, проте не плаче й не кричить, лиш б'є голими руками. / ...Коли двійко діток із її лона випросилося на білий світ, вона **цілу** добу не повела й очима в їхній бік, не запитала, кого привела на світ і цицьки їм не дала. / Він і справді **цілими** днями не спускав очей із дверей.*

ЦІСАРЕВИЙ (1 вживання), прикметник

*І що м'ясар, який догоджає чи не самому **цісаревому** шлункові, не будь-кому, а простим Дячукам із найдалшого хутора Тисової Рівні запікатиме з м'яса весільних оленів і зайців?*

ЦІСАРСЬКИЙ (4 вживання), прикметник

1. Пов'язаний з політичним режимом на чолі з цісарем; монархічний, самодержавний.

*Німим вернувся з **цісарської** війни. / Я ще в **цісарському** війську навчився робити чужі підписи.*

2. Прикм. до цісар; належний цісареві.

*Ще за небіжки Австрії під час щорічного полювання **цісарської** родини в Бергометі над Сіретом сам ясний престолонаслідник корони Франц-Фердинанд допитувався у Василюниного свекра, ошелешеного від раптових високих запросин і незвично надмірної уваги: як то так його підданий пан Чев'юк уміє ходити на ведмедя — й ні разу не промахнутися, не поранитися, й ні разу не вийти з лісу з порожніми руками. / Так би й просидів Варварчук у жида до передрання, аж корчмарева жінка Фіра мусила силою виштурхувати за поріг учорашнього **цісарського** стрільця, аби нарешті показався на очі домашнім.*

ЦЬОГОРІЧНИЙ (1 вживання), прикметник

Цього року.

*Хіба що трохи говорили про війну, а більше-таки — про **цьогорічне** дощове літо та малі надії на приплоди.*

Ч

ЧЕВ'ЮКО́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

*ОДОКІЯ, А ПО-ДОМАШНЬОМУ Доця, — вінчана жінка старшого **Чев'юкового** сина Павла — четверту дитину носила так тяжко, що сам*

свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу, яка в Тисовій Рівні ніколи не вважалася делікатною, оскільки не мала нічого спільного зі справами чоловічими.

ЧЕРВОНЕ́ ЦЬКИЙ (2 вживання), індивідуально-авторський прикметник

*Та такий **червонецький**, як розбризкана на снігу кров із замерзлої калини. / Ох, же ж і смачна **червонецька**, аж бурячкова, буженина з річного оленя!*

ЧЕРВÓ НИЙ (4 вживання), прикметник

1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків.

*Оксентій витягнув із пазухи полотняний згорток, пов'язаний **червоною** ниткою, і підніс його мало не перед самі Павлові очі. / Розжарить дно до **червоного** — а тоді кине туди застиглий кус смоли. / Петруня пов'язує поверх **червоної** хустки чорну.*

2. Який став, зробився темно-рожевим від припливу крові.

*Та ні, не побоювався, а таки боявся його лютого, коли той упирався перед себе **червоними**, як у бика, очима, роздував ніздрі й сопів ковальським міхом.*

ЧЕРНІВÉ ЦЬКИЙ (1 вживання), прикметник

*Розкішні фіакри, зазвичай призначені для прогулянок маєтного панства, в упряжі з двома гарцьовитими кіньми-зм'яями, в Тисовій Рівні набивали ковбасами-сальтисонами, і неслися вони, немов навіжені, до **чернівецьких** ресторацій.*

ЧÉ СНИЙ (2 вживання), прикметник

1. Сумісний з поняттями честі, чесності, з правилами честі.

*Навіть коли би признався в своїй чоловічій немочі, Гаврило не забрав би доньку назад: Іванові маєтки жоден тазда не проміняв би на **чесне** ім'я своєї дитини.*

2. Який відзначається високими моральними якостями.

*Бачте, на очах у всього **чесного** люду, навіть на власному весіллі дбає про родинне багатство!*

ЧОЛОВІЧИЙ (12 вживань), прикметник

1. Признач. для чоловіка, чоловіків.

*ОДОКІЯ, А ПО-ДОМАШНЬОМУ Доця, — вінчана жінка старшого Чев'юкового сина Павла — четверту дитину носила так тяжко, що сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу, яка в Тисовій Рівні ніколи не вважалася делікатною, оскільки не мала нічого спільного зі справами **чоловічими**.*

2. Такий, як у чоловіків, власт. чоловікам.

*Дотепер вони існували якось окремо — дужий-здоровий Павловий батіг, який вона лише чула в собі гарячими поштовхами та пульсуванням тягучої **чоловічої** слини, і оцей зів'ялий Дмитриків пуп'янок, що завжди сумирно й байдуже лежав перед її очима між відбитих ніг, коли Доцька обмивала чи натирала хлопцеве всихаюче тіло. / Доцька, хоч має двоє дітей, вперше в дотеперішньому своєму житті побачила живий **чоловічий** страм при світлі, лише доглядаючи потовченого Дмитрика. / (— Бог у поміч, Одокійко! — знайомий **чоловічий** голос перелякав Доцю, видно, його господар довго стояв за її спиною. / Навіть коли би признався в своїй **чоловічій** немочі, Гаврило не забрав би доньку назад: Іванові маєтки жоден тазда не проміняв би на чесне ім'я своєї дитини. / І лиш по тому думав про Петруню. Він навіть уже був би ладен дивитися, як чиясь груба **чоловіча** рука на його очах мацає його жінку. / Вона ніколи була б і не подумала, що перша-ліпша **чоловіча** рука — чужа чоловіча рука! — може так легко вжалити раніше неприступне для чужого потайне її місце і так нагло підкосити тверду, як думала вона дотепер, жіночу волю. / Дразливий запах зрілого жіночого лона, що туманить **чоловічу** волю й твердь. / Тремтлива тінь її тріпотіла над Кирилом, як у великій радості, й хіба*

що лише не розпластувалася під спритним **чоловічим** тілом. / А якогось-то разу, перестрівши коло ріки, раптово погладив Мариньчину голову своєю грубою рукою і подивився прямо в очі, відчуючи, як раптова блискавка стинає його **чоловічу** силу. / Але нараз різко відсахнулася: мертва Маринька дихає запахом **чоловічого** тіла, в якому змішалися запахи толоченої отави й соленого поту, стиглих яблук і свіжого молока, запах шкірки молодого ягнятка й запах слизького Дмитрикового сім'я, колісь розлитого по Петруниних білих стегнах. / Вистоював ночами під її хатою, терзаючи душу сумнівами, чи, бува, поночі не шкребеться яка **чоловіча** рука в її двері.

ЧОРÉ ННИЙ (1 вживання), прикметник

Отож не було нічого дивного в тому, що багатолітні Грицькові досягання навпомацки молодого тіла, схованого під довжелезною жіночою сорочкою, у винятково **чоренній** темряві та моторошній тиші, мале коли будили в Теофілі цікавість до покvapливого, нібито й не-шлюбного, а радше злодійкуватого — переважно похапливого й нетривалого — нічного дійства плоті.

ЧОРНÉ НЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Пестл. до чорний 1 – 4.

Але коли з Кейванової хвіртки з радісним лепетанням назустріч кинулися **чорненькі** хлопчики-близнятка, а за ними, мовби квочка, подріботіла мовчазна Кейванова жінка Теофіла, привітавшись з Іваном низько опущеною головою, Варварчукові враз поломилася недавня воля.

ЧО́ РНИЙ (39 вживань), прикметник

1. Кольору сажі, вугілля, найтемніший; протилежне білий.

Лиш очі, глибоко запалі в **чорні** очниці Дмитрикові очі, ще блимають благаанням жити. / Та ще лисячі жовті писки востаннє шкірять **чорні** свої зуби у обважніле хмарами небо, куди так само мертво, заюшеним кров'ю оком дивиться ще вчора гордий сокіл чи нахабний шуліка з яструбом. / З-під

розпанаханої сорочки вибивався густий **чорний** жмут волосся на грудях. / Почорнілий ураз, батько молодій стоїть, розіп'ятий двома розірваними полотнинами сорочки з розведеними у два боки руками, і **чорна** хмара небаченої ганьби накриває його не стару ще голову хвилиною миттєво помутнілого розуму. / Припадала до **чорної** землі. / Маринька дивиться на **чорне** — гаряче й бридке — кипіння в балії, і її до шпiku {{ Шпик (діал.) — мозок. }} кісток пробирає страх. / **Чорний**, ніби вкрита пилюкою **чорна** смола. / При боці **чорного** вояка гойдалася шабля у піхвах. / Думала зіллям витравити з себе **чорне** сім'я... із стайні стрибала... тяжке піднімала... а туге її черево ставало тугішим і круглішим. / ГРИЦЬКО ЗАПЛЮЩУЄ очі — й одразу звідкись із **чорної** темряви випливає до нього усміхнене обличчя ще не зовсім старого Кирила Чев'юка. / Грицько навіть тоді думав лише про свою обиду на Теофілу і гасив ненависть до двійки дітей, які дивилися на нього **чужими** — чорними, як вугля, очима, але говорили до нього його мовою... / Густі, давно необрізувані дерева похмуро нависали над землею, тягнучи **чорні** костури гілля додолю; і лиш молоді вишині лопотіли округлою білою короною в небо. / Далекий, давно забутий Кириловий запах проривається чи то крізь траву з-під хітанки... чи випливає із сонної хати, де, певно, додивляє сон богодуха жінка, яка навіть тепер, поморщена і згорблена, **чорна**, ніби земля, не дає спокою старіючому Олексі Німому.

2. Уживається як постійний епітет до деяких назв.

Одні казали, що то **чорна** хвороба кидає Німим об землю, інші — що з нього виходять воєнні страхи й, мовляв, скоро чоловік заговорить. / А далі Васирина вже лише слухала **чорну** біду. / — Ніхто! — **чорна** ненависть палає з її очей. / **Чорна** злість розривала його груди — аж хотілося її вирвати з себе, ніби перший сивий волос із голови. / Бо той клятий черкес із **чорними**, що земля, очима палав їй у очі й одною рукою пестив стегна, а другою перебирав пругкі груди. / Мсту свою **чорну**. / Якщо він цього не зробить — **чорна** хвороба зараз кине ним об землю.

3. Який має шерсть, пір'я такого кольору.

*Пара вгодованих **чорних** волів заходила на межу колишнього Кирилового, а тепер — Павлового поля на Лугах, коли з протилежного боку межі показала ще одна пара волів. / Дві пари волів стояли, розвернуті масними **чорними** писками одна до одної, нібито мали намір боротися.*

4. В одязі такого кольору.

*...ТОДОР УРСУЛЕСКУ, високий худий чоловік у випрасуваному **чорному** костюмі, в білій сорочці, з метеликом під тонкою шиєю, втретє протер скельця пенсне й закріпив його нарешті на переніссі, закинувши срібний ланцюжок за праве вухо. / ...ДОЦЬКА, ЗАВИТА **ЧОРНОЮ** ХУСТКОЮ погід самі очі, порядкувала на могилах Чев'юків. / Пам'ятаєш, покійний ваш тато носив білий кожушок із **чорним** коміром? / (...МАРИНЬКА-БОГОДУХА стояла на Варварчуковому подвір'ї — **чорна**, як черниця: в довгій **чорній** спідниці, в накинутій поверх **чорного** лейбика **чорній** великій хустці, із в'язкою жовтих свічок. / Петруня пов'язує поверх червоної хустки **чорну**. / З кишені її **чорного** козячого кептарика визирала заплетена в косичку свічка, яку в горах тримають для смерті.*

5. Темноволосий і смуглий; чорнявий.

*При боці **чорного** вояка гойдалася шабля у піхвах. / І цієї миті **чорний** чоловік ззаду плеснув долонею Анніні сідниці, далі обома руками розвернув її до себе обличчям і поклав руку на пазуху. / Бо як тільки за ними заскрипіли завіси дверей і стодола вкрилася напівмороком, із **чорного** чужинця-гвалтівника зробився звичайний чоловік, так само спраглий ласки, як спрагла в нічних своїх снах Теофіла після кількарічної розлуки з Грицьком. / Та це ж він послав їй **чорного** чоловіка? / Але коні із **чорними** людьми не вертали. / Так що вона ладна ловити за рукав будь-якого чоловіка, що минає дорогою її хату, ладна зазирати йому в очі та допитуватися: чи не видів він де **чорного** чоловіка? /*

*Задушити двох **чорних** байстрят. / А **чорна** завжди Маринька нахилилася над Кирилом беззвучно — в білих одежах і з усміхом на устах.*

ЧО РНО-БІЛИЙ (1 вживання), прикметник

Який поєднує в собі чорний і білий кольори.

*Перескакуючи через мурашині купини, їх наздоганяє веселий Дмитрик із батогом у руках і сопілкою за поясом, а ззаду мотиляє **чорно-білим** хвостом Гавчик.*

ЧУДЕРНА ЦЬКИЙ (1 вживання), прикметник

Незвичайний за формою, змістом; химерний, вигадливий.

*Біла, невагома, ніби літня хмарка... вона чомусь напливала не на нього, Олексу, а на... Кирила, простираючи широкі рукави своєї небачено **чудернацької** одежі, й уповивала його, ніби затягувала в себе.*

ЧУЖІЙ (19 вживань), прикметник

1. Не пов'язаний з ким-небудь родинними зв'язками; нерідний.

*Так двоє людей, іще вчора **чужі**, а сьогодні — збожеволілі від наглого пожару в крові, легко й бездумно позбулися своїх голів.*

2. Незнайомий, невідомий.

*Правда, й близитися до жінки не близився, поки не зрозумів, що черево її порожнє, а **чужим** чоловіком ні в хаті, ні під спідницею не пахне. / Бо до **чужого** чоловіка буйну кров має. / На набутку {{ Набуток (діал.) — веселоці, як-то весілля, храмове свято і т.і. }} від неї не відходить і до танцю з **чужими** чоловіками не дозволяє. / З **чужими** п'ють — говорять. / **Чужий** би побачив — сказав би: втратила розум. / Серце, коли любить, усе знає й чує без **чужого** розказу. / Не для **чужих**. / ...ТЕОФІЛА З СЕСТРОЮ Анною підгортала в городі картоплю, трійко її старшеньких хлопчиків — Амбросій, Маковій і Хризонт — неподалік пасли корови, а меншенькі — Танасій і Прокіп — бавилися поруч, коли*

на безмовній сільській дорозі закурило пилугою з-під численних кінських копит, а довколишня тиша заповнилася багатоголосим **чужим** шварготінням. / Вона ніколи була б і не подумала, що перша-ліпша чоловіча рука — **чужа** чоловіча рука! — може так легко вжалити раніше неприступне для чужого потайне її місце і так нагло підкосити тверду, як думала вона дотепер, жіночу волю. / А тепер знає й **чужий**. / Грицько ж бо не твалтував на війні **чужих** жінок, хоч би й розлягалися були перед ним! / Кирило в бік **чужої** жінки, окрім своєї Василюни, ніколи голови не розвертає. / Кому **чужі** діти в голові?

3. Власт. чомусь зовсім іншому; чужорідний.

Ніби вселився в середину хтось **чужий** і підмінив колишню Доцьку. / Я ще в цісарському війську навчився робити **чужі** підписи. / Грицько навіть тоді думав лише про свою обиду на Теофілу і гасив ненависть до двійка дітей, які дивилися на нього **чужими** — чорними, як вугля, очима, але говорили до нього його мовою...

4. Який не є батьківщиною або місцем постійного проживання для когонебудь.

Чи хоче дізнатися, як їй від завтра починати життя хоч і не в **чужій** стороні, а все ж не вдома?

5. Належний комусь іншому, не власний, не свій.

...А Теофіла видивляла всі свої очі на сільському гостинцеві, де ще не раз стовпом ставала курява під копитами **чужих** коней.

ЧУ́ТНИЙ (1 вживання), прикметник

Виразний, помітний, голосний.

Але, коли гість непевно прощався "бувайте здорові!", Дмитрик, зібравши всі свої сили, відповідав ледь **чутним** голосом завжди однаково: "Приходьте здорові... Дмитрик буде чекати".

Ш

ШАХРА́ ВИЙ (1 вживання), індивідуально-авторський прикметник

*Я би був **шахравим** чоловіком, коли б так дурих бідну тварину!*

ШВИДКІСНІЙ Й (1 вживання), прикметник

Признач. для швидкого пересування.

*А рум'яні, ніби присоромлені, шинки й солонини, що їх можна було самими губами їсти, так само обкладені зусібіч кропивою чи льодами, щодуху летіли з Чернівців у вантажних вагонах **швидкісних** потягів до віденських крамниць і ринків, театральних буфетів та в маєтки особливо заможних громадян неозорої Дунайської монархії.*

ШИРО́ КИЙ (4 вживання), прикметник

1. Великий у ширину, який не облягає тіла, не обмежує рухів (про одяг, взуття, меблі і т. ін.); просторий.

*Та й пішла в темінь, наче привид, без "будь здоров", фойдаючи на всі боки **широкою** — майже циганською — спідницею. / Біла, невагома, ніби літня хмарка... вона чомусь напливала не на нього, Олексу, а на... Кирила, простираючи **широкі** рукави своєї небачено чудернацької одежі, й уповивала його, ніби затягувала в себе.*

2. Який має велику ширину (у 1 знач.); протилежне вузький.

*І Тодор Урсулеску з тонкою папкою паперів швиденько зник за **широкими** дверима в кінці довгого вузького коридору, випровадивши перед тим Павла із кабінету. / Густе кучеряве волосся вилося йому з-під легкої шапки-кубанки, а тонкий стан був підперезаний **широким** шкіряним паском поверх довгого темно-синього суконного строю без гудзиків, схожого на халат, бурку або кунтуш.*

ШКІРЯНІЙ Й (3 вживання), прикметник

Вигот. із шкіри (у 2 знач.).

*Після такої команди Василина свою роботу знала напам'ять: на п'ятницю — пісний день — клала до грубого **шкіряного** рюкзака-заплечника дерев'яний гарчик-бочечку із різьбленим оленем на ручці. / Густе кучеряве волосся вилося йому з-під легкої шапки-кубанки, а тонкий стан був підперезаний широким **шкіряним** паском поверх довгого темно-синього суконного строю без ґудзиків, схожого на халат, бурку або кунтуш. / Я пізнала його по **шкіряному** паску, що висів на бантині.*

ШЛЮ́ БНИЙ (5вживань), прикметник

1. Стос. до шлюбу.

*А Йванові ноги, ще зранку здорові й прудкі, як в оленя **шлюбної** пори, позрадницьки нагло м'якли, нібито їх ловив раптовий параліч. / А молоді, що сиділи на своєму місці під образом Божим, по центру шопи, все не кликали тата до незмінного після **шлюбної** ночі ритуалу.*

2. Який перебуває в шлюбі.

*Чи хоче притулитися до батькових грудей, щоб наперед пожалів свою дитину, яка ще й добре не зрозуміла, що за кілька днів має стати **шлюбною** жінкою? / Ти тепер його **шлюбна** жінка і живи з ним, як із чоловіком. / Ти мій **шлюбний** чоловік. / А токма, перед **шлюбним** чоловіком.*

ШОВКО́ ВИЙ (2 вживання), прикметник

Зробл., пошитий з шовку (у 2—3 знач.).

*Андрій крутить перед обличчям білий **шовковий** шнур, яким підперезана його довга сорочка з білим шиттям коло пазухи. / Доктор Гольштейн повільно сів за стіл, перед тим так само поволі влізши в децю вузьку камізельку із **шовковою** спинкою.*

ШПАРОВІ́ ТИЙ (1 вживання), діалектний прикметник

Удачливий.

*Може, це ліше, бо хай чують усі весільні гості, який **шпаровитий** {{ Шпаровитий (діал.) — удачливий. }} газда прийшов у Гаврилову хату.*

Щ

ЩАСЛІ́ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Який має щастя, який зазнає щастя, радості.

*Але коли Кирило брав із собою Олексу на полювання, вони обидва були **щасливі**: бо тільки там Німий почував себе повноцінною людиною — жодного разу в лісі його не ловили корчі.*

ЩОДÉ ННИЙ (1 вживання), прикметник

Який буває, відбувається, повторюється щодня

*Для Мариньки **щоденне** гойдання — корисніше, ніж вранішнє вмивання-снідання.*

Я

ЯБЛУНÉ ВИЙ (1 вживання), прикметник

Прикм. до яблуня.

*Та невинна, як цвіт **яблуневий** у травні.*

Я́ ВНИЙ (1 вживання), прикметник

Абсолютно очевидний, зрозумілий для всіх; безсумнівний.

*І все воно якесь таке живе, таке **явне**, ніби справді відбувається перед її очима — лише простягни руку.*

Я́ СНИЙ (5 вживань), прикметник

1. Те саме, що ясновельможний.

*Ще за небіжки Австрії під час щорічного полювання цісарської родини в Бергометі над Сіретом сам **ясний** престолонаслідник корони Франц-Фердинанд допитувався у Василюниного свекра, ошелешеного від раптових високих запросин і незвично надмірної уваги: як то так його підданий пан Чев'юк уміє ходити на ведмедя — й ні разу не промахнутися, не поранитися, й ні разу не вийти з лісу з порожніми руками. / Так що вибачайте, **ясний** пане... — Відповів на те Ананій, низько поклонившись перед його світлістю, а тоді натягнувши на голову капелюх. / Тому наш **ясний** Цісар і я, як представник його військової адміністрації, в цей небезпечний для краю час застерігаємо кожного з вас від необдуманих висловлювань та необачних вчинків, які можуть бути розцінені як підрив корони.*

2. Розсудливий, розумний.

*Та й день непоганий, хвала голові й **ясному** розуму розумного чоловіка, подумав про себе доктор.*

3. Те саме, що погожий.

*Гучне зітхання, схоже на грім серед **ясної** днини, потрясає притихлу було шопу.*

ЯСНОВЕЛЬМО́ ЖНИЙ (1 вживання), прикметник

Почесно-шанобливе найменування польських панів і українських гетьманів.

*Ананій, задля такої небуденної нагоди прибраний у довгу білу сорочку, випущену поверх білих полотняних штанів, кептар, оторочений тхорем на виїмках рукавів, і в зеленому капелюсі, передбачливо скинутому перед **ясновельможним** паном, довго не думав: — Прошу пане, будьте такі ласкаві, але наш буковинський вуйко-ведмідь не любить розжареної ялиці.*

ДОДАТОК Б

